

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**FARKLI FONKSİYONLAR İLE BİRLİKTE KULLANILAN CAMİ
YAPILARININ ANTALYA GENELİNDE İNCELENMESİ**

Büşra Selin KEPENEK

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

MAYIS 2021

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

FARKLI FONKSİYONLAR İLE BİRLİKTE KULLANILAN CAMİ
YAPILARININ ANTALYA GENELİNDE İNCELENMESİ

Büşra Selin KEPENEK

MİMARLIK

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 21/05/2021 tarihinde jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BAKIR (Danışman)

Prof . Dr. Ziya GENÇEL

Doç. Dr. Hasan Şehmus HAŞTEMOĞLU

ÖZET

FARKLI FONKSİYONLAR İLE BİRLİKTE KULLANILAN CAMİ YAPILARININ ANTALYA GENELİNDE İNCELENMESİ

Büşra Selin KEPENEK

Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BAKIR

Mayıs 2021; 117 sayfa

İnsanlık tarihinin her döneminde din yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur ve kutsal yerler, insan yaşamı ile ilahi yaşam arasında somut, elle tutulabilir bir bağlantı sağlamaktadır. Camiler de İslamiyet'in başlangıcından beri inşası teşvik edilen kutsal yapılardır. Şehirlerin oluşumuna katkısı büyük olan camiler, Müslüman toplumlar için hayatın merkezinde yer almıştır. Zamanla camilere yüklenen işlevlerin azalması ve gördüğü fonksiyonların müstakil binalara ayrılması camilerin salt birer ibadet yapısına dönüşmesine yol açmıştır. Ancak son dönemlerde uygulanan dini politikalar, camilerin tekrar gündelik yaşama olan katkısının arttırılmasına yöneliktir. İşlevleri yaptırana göre değişiklik gösteren kent ölçekli ve mahalle ölçekli camiler olarak gruplandırdığımız camilerin sayısı, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan alınan verilere göre her yıl bin adet daha artmaktadır. Diğer yapı tiplerinde inşaat konusunda yasal bir düzenleme bulunmasına rağmen cami yapılması hakkında yasal bir düzenlemenin olmaması camileri düzensiz, kurlsız bir yapı türü haline getirmiştir. Plan çalışmalarında ve yönetmeliklerde bulunan eksikliklerin net bir şekilde ortaya konulmamasından dolayı cami yapılarının kullanımı üzerine farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, camilerin erken dönem İslam toplumlarından itibaren nasıl kullanıldığı ve Türklerin İslamiyet'le birlikte Anadolu'da kurduğu şehirlerden günümüze kadar cami kullanımındaki değişikliklerin tarihsel gelişimi incelenmiş, geçmişten günümüze camilerin giderlerinin nasıl karşılandığına dair incelemeler yapılmış, camilerin maddi kaynaklar bulmak adına yapıya eklediği ticaret fonksiyonu değerlendirilmiştir. Modern veya geleneksel üslupla yapılmış olduğuna bakılmaksızın, programında yer alan işlevlerle değerlendirilen camilerin imar ve biçimlenişinde ciddi problemler olduğu görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: Cami-Dernek, Cami Finansmanı, Cami İşlevleri, Camilerin Ticarethane Fonksiyonu, Cami-Vakıf,

JÜRİ: Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BAKIR

Prof. Dr. Ziya GENCEL

Doç. Dr. Hasan Şehmus HAŞTEMOĞLU

ABSTRACT

ANALYSIS OF MOSQUE BUILDINGS USED WITH DIFFERENT FUNCTIONS IN ANTALYA

Büşra Selin KEPENEK

MSc Thesis in Architecture

Supervisor: Assist. Prof. Dr. İbrahim BAKIR

May 2021; 117 pages

Religion has been an integral part of life in every period of human history and sacred places provide tangible link between human life and divine life. Mosques are also sacred structures that have been promoted since the beginning of Islam. Mosques, which have a great contribution to the formation of cities, have been at the center of life for Muslim societies. Over time, the decrease in the functions assigned to mosques and the separation of their functions into detached buildings caused mosques to turn into mere prayer structures. However, recently implemented religious policies are aimed at increasing the contribution of mosques to daily life again. The number of mosques that we group as urban-scale and neighborhood-scale mosques, which differ according to the ones who have their functions, increase by one thousand every year according to the data obtained from the Directorate of Religious Affairs. Although there is a legal regulation on construction in other building types, the absence of a legal regulation on mosque construction has made mosques an irregular structure type. Since the deficiencies in the plan studies and regulations were not clearly revealed, different opinions emerged on the use of mosque buildings.

In this study; Studies on how to meet the expenses of mosques from the past to the present have been examined, then the commercial functions that mosques have added to the building in order to find financial resources have been evaluated within the scope of the historical development of the changes in the use of mosques from the cities established by the Turks in Anatolia since the early period of Islamic societies. Regardless of whether it is made in a modern or traditional style, it has been observed that there are serious problems in the formation of mosques that are evaluated with the functions included in the program.

KEYWORDS: Commercial Function of Mosques, Mosque-Association, Mosque Financing, Mosque-Foundation, Mosque Functions

COMMITTEE: Assist. Prof. Dr. İbrahim BAKIR

Prof. Dr. Ziya GENÇEL

Assoc. Prof. Dr. Hasan Şehmus HAŞTEMOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışmada İslamiyet'in doğuşundan itibaren ibadet işlevinin yanında farklı işlevlerle kullanılmış camilerin Türkiye'deki biçimlenişi, imar ve hukuksal durumu hakkında araştırmalar yapılmıştır. Sayısız cami tipolojileri çalışmalarından ayrılarak kendi alanında atılmış bir adım olduğuna inandığım bu tezin gerçekleşmesinde yardımcı olan tez danışmanım Dr. İbrahim Bakır'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans, yüksek lisans ve mesleki hayatımda kıymetli birikim ve tecrübeleriyle bana hep destek olan, bu çalışmaya da eleştirileri ve yönlendirmeleriyle katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Hasan Haştemoğlu'na teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım sürecinde, yaşadığım zorlukları paylaşabildiğim, beni her zaman dinleyen ve de önerileriyle yöntemimi geliştirmemde yardımcı olan kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Betül Çetinkaya'ya minnetlerimi sunuyorum.

Hayatımın her aşamasında bana karşı desteğini, güvenini ve zamanını esirgemeyen, tezimi okuyup geliştirmemde yardımcı olan, her daim yanımda olan ve hep de öyle olmasını istediğim sevgili eşim Dr. Engin Kepenek'e ve varlığıyla bana gelecek için umut veren, bu çalışmayı yaparken de zamanını paylaşabildiği için canım oğlum Teoman Ateş'e sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
AKADEMİK BEYAN	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı	2
1.2. Tezin Kapsamı.....	2
1.3. Tezin Yöntemi.....	3
2. KAYNAK TARAMASI	5
2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Camilerin Rolü	6
2.1.1. Camilerin Türk kentlerindeki yeri	9
2.1.2. Osmanlı döneminde bir sosyal mekân olarak cami	11
2.1.3. Cumhuriyetin ilanı ile camiler	15
2.2. Camilerin Finansal Sürdürülebilirliği.....	29
2.2.1. Cami, vakıf, dernek, devlet ilişkisi	33
3. MATERYAL VE METOT	37
3.1. Antalya’da Bulunan Ticaret Fonksiyonuna Sahip Camiler.....	39
3.1.1. Meltem Cami	39
3.1.2. Hüdaverdi Cami.....	41
3.1.3. İmam-ı Azam Cami	44
3.1.4. Güzeloba Cami	46
3.1.5. Gülveren Yeşilyurt Cami.....	49
3.1.6. Akınlar Cami	51
3.1.7. Yeni Kepez Cami.....	53
3.1.8. Turgut Reis Cami.....	55
3.1.9. Akdeniz Sanayi Cami	57
3.1.10. Yurtpınar Cami	59
3.1.11. Hacı Ali Uyaroğlu Cami.....	61

3.1.12. Hal Cami	63
3.1.13. Altınova Hz. Hamza Cami.....	65
3.1.14. Demirgöl Cami	67
3.1.15. Abdurrahman Gazi Cami.....	69
3.2. Camilerin Konumsal, Biçimleniş, İşlevsel ve Hukuksal Açıdan İncelenmesi	71
3.2.1. Camilerin konumsal açıdan incelenmesi	71
3.2.2. Camilerin biçimleniş açısından incelenmesi	74
3.2.2.1. Akdeniz Sanayi Cami.....	74
3.2.2.2. Güzeloba Cami.....	76
3.2.2.3. İmam-ı Azam Cami.....	80
3.2.3. Camilerin işlevsellik açısından incelenmesi	81
3.2.4. Camilerin hukuksal açıdan incelenmesi	88
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	92
4.1. Ticaret Fonksiyonu.....	93
4.1.1. Ticaret fonksiyonunun türü.....	93
4.1.2. Ticaret fonksiyonunun büyüklüğü.....	94
4.1.3. Ticaret fonksiyonunun bulunduğu konum.....	94
4.1.4. Ticaret fonksiyonunun elde ettiği gelir.....	94
4.2. Ticaret Dışı Fonksiyon	95
4.2.1. Ticaret dışı fonksiyonun türü.....	95
4.2.2. Ticaret dışı fonksiyonunun kullanım süresi.....	95
4.2.3. Ticaret dışı fonksiyonun kullanıcı kitlesi	94
5. SONUÇLAR	97
6. KAYNAKLAR	100
ÖZGEÇMİŞ	

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Farklı Fonksiyonlar ile Birlikte Kullanılan Cami Yapılarının Antalya Geneline İncelenmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

21/05/2021

Büşra Selin KEPENEK

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

ha : Hektar

km : Kilometre

m : Metre

m² : Metrekare

% : Yüzde

“01,01” Ondalık Ayırıcı

Kisaltmalar

CSP : Cami Standartları Projesi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

DHA : Demirören Haber Ajansı

Hz. : Hazreti

İİKTB : Isparta İl Kültür ve Turizm Bakanlığı

KAKS : Kat Alanı Kat Sayısı

OGG : Odak Grup Görüşmesi

TAKS : Taban Alanı Kat Sayısı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Vb. : Ve benzeri

Vd. : Ve diğerleri

VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü

Yy. : Yüz yıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Tez Akış Şeması	3
Şekil 2.1. a) Hz. Muhammed zamanında Mescid-i Nebevi'nin nasıl görüldüğüne dair bir maket çalışması; b) Mescid-i Nebevi'nin günümüzde olduğu şekliyle yapılmış bir maket; c) Mescid-i Nebevi'nin yapılması planlanan ve bitmesi 2040 yılı olarak öngörülen genişletme projesinin maketi	7
Şekil 2.2. a) Isparta Firdevs Bey Cami ve bedesteni; b) Takyeciler Cami ve bedesteni.....	13
Şekil 2.3. a) İzmir Başdurak Cami; b) Afyon Yoncaaltı Cami.....	13
Şekil 2.4. Şişli Cami, İstanbul.....	18
Şekil 2.5. a) Vedat Delokay ve Nejat Tekelioğlu'nun projelendirdiği cami inşaatına yardım için hazırlanan afiş; b) Günümüz Kocatepe Cami	19
Şekil 2.6. Kınalıada Cami, 1965	20
Şekil 2.7. Türkiye Diyanet Vakfı soldan sağa sırasıyla; 150, 400, 600, 800 kişilik cami tip projeleri	21
Şekil 2.8. Yayla Cami	22
Şekil 2.9. a) Altıntaş Cami, Balıkesir; b) Piri Türkistan Cami, Ankara; c) Tezkireci Osman Efendi Cami, İstanbul; d) Şerefiye Cami, Sakarya.....	22
Şekil 2.10. a) Sokullu Mehmet Paşa Cami, İstanbul; b) Söğütlü Cami, Malatya; c) Eminettin Cami, Rize; d) Tepecik Aksa Cami, İstanbul; e) Derince Yeni Merkez Cami, Kocaeli.....	23
Şekil 2.11. Marmara Üniversitesi Tatbikat Cami	25
Şekil 2.12. a) Tatbikat Cami vaziyet planı; b) Zemin kat planı; c) Asma kat planı	25
Şekil 2.13. a)İlki Pınar cami modeli; b) A-A kesiti; c) Zemin kat planı.....	26
Şekil 2.14. a) Cami tasarımı fikir yarışması 1. Kategori 1. lik ödülü; b) 2. Kategori 1.lik ödülü	27
Şekil 2.15. Uludağ Üniversitesi Yeni Cami.....	28
Şekil 2.16. a) Görele Cami, Giresun; b) Emirettin Cami, Rize; c) Esertepe Yeni Cami, Ankara; d) Kayapınar Cami, Diyarbakır	29
Şekil 2.17. Gelir getirici yerlerin bakanlığa bildirim formu	33
Şekil 3.1. Meltem Cami alan ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı	40
Şekil 3.2. Meltem Cami ve çevresinden fotoğraflar	40
Şekil 3.3. 8208 ada 1 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları	41
Şekil 3.4. Hüdaverdi Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı.....	42
Şekil 3.5. Hüdaverdi Cami ve yakın çevresinden fotoğraflar	43
Şekil 3.6. 27900 ada 9 parsel için 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	43
Şekil 3.7. İmam-ı Azam Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı	44

Şekil 3.8. İmam-ı Azam Cami ve çevresinden fotoğraflar	45
Şekil 3.9. 7232 ada 1 parsel ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	46
Şekil 3.10. Güzeloba Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü	47
Şekil 3.11. Güzeloba cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü	47
Şekil 3.12. 6964 ada 4 parsel ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	48
Şekil 3.13. Gülveren Yeşilyurt Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü.....	49
Şekil 3.14. Gülveren Yeşilyurt Cami ve yakın çevresine ait görseller	50
Şekil 3.15. 2383 ada 1 parsel ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	51
Şekil 3.16. Akınlar Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı	52
Şekil 3.17. Akınlar Cami ve çevresinden fotoğraflar	52
Şekil 3.18. 10247 ada 10 parsel ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	53
Şekil 3.19. Yeni Kepez Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı.....	54
Şekil 3.20. Yeni Kepez Cami ve çevresinden fotoğraflar.....	55
Şekil 3.21. 27783 ada 1 parsel ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları	56
Şekil 3.22. Turgut Reis Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı.....	56
Şekil 3.23. Turgut Reis Cami ve çevresinden fotoğraflar.....	56
Şekil 3.24. 12180 ada 1 parsel ve çevresine ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları.....	57
Şekil 3.25. Akdeniz Sanayi Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı	58
Şekil 3.26. Akdeniz Sanayi Cami ve çevresinden fotoğraflar	58
Şekil 3.27. 3554 ada 4 parsel ve çevresine ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları.....	59
Şekil 3.28. Yurtpınar Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı	60
Şekil 3.29. Yurtpınar Cami ve çevresinden fotoğraflar	60
Şekil 3.30. Yurtpınar Caminin 1/25000 ölçekli nazım imar planında durumu.....	61
Şekil 3.31. Hacı Ali Uyaroğlu Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı.....	62
Şekil 3.32. Hacı Ali Uyaroğlu Cami ve çevresinden fotoğraflar	63
Şekil 3.34. Hal Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü.....	64
Şekil 3.35. Hal Cami ve çevresinden fotoğraflar	65
Şekil 3.36. 25505 ada 5 parsel ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları	65
Şekil 3.37. Altınova Hz. Hamza Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü.....	66
Şekil 3.38. Altınova Hz. Hamza Cami ve çevresinden fotoğraflar.....	66
Şekil 3.39. 25135 ada 2 parsel ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları	67
Şekil 3.40. Demirgül Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü	68

Şekil 3.41. Demirgöl Cami ve çevresinden fotoğraflar	68
Şekil 3.42. 25135 ada 2 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları	69
Şekil 3.43. Abdurrahman Gazi camii ve yakın çevresinin uydur görüntüsü.....	70
Şekil 3.44. Abdurrahman Gazi Camii ve çevresinden fotoğraflar.....	70
Şekil 3.45. 6708 ada 26 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları	71
Şekil 3.46. Ticaret fonksiyonuna sahip camilerin Antalya kent merkezinde dağılımı ...	72
Şekil 3.47. Akdeniz Sanayi Camii vaziyet planı.....	75
Şekil 3.48. Akdeniz Sanayi Camii zemin kat planı.....	75
Şekil 3.49. Akdeniz Sanayi Camii A-A ve B-B kesitleri.....	76
Şekil 3.50. Ruhsatta çizilen wc cephe, mevcut hali	76
Şekil 3.51. Güzeloba Camii vaziyet planı	77
Şekil 3.52. Güzeloba Camii bodrum kat planı	78
Şekil 3.53. Güzeloba Camii A-A kesiti, B-B kesiti	78
Şekil 3.54. Güzeloba Camii ruhsatta çizilen güney cephe	79
Şekil 3.55. Güzeloba Camii güney cephe mevcut hali	79
Şekil 3.56. Güzeloba Camii dükkanların görüntüsü	80
Şekil 3.57. İmam-ı Azam Camii ruhsatta çizilen vaziyet planı ve mevcut hali.....	80
Şekil 3.58. İmam-ı Azam Camii zemin kat planı, 2.50 kot planı.....	81
Şekil 3.59. İmam-ı Azam Camii yapılan değişiklikler.....	81
Şekil 4.1. Camiiye getirilen fonksiyonlara yönelik değişkenler	93
Şekil 4.2. a) Meltem Camii, yürüyen merdiven çözümü; b) Yeşil Camii, asansör çözümü; c) Melikgazi Camii, rampa çözümü	94

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. 1923 Öncesi ve sonrası cami inşa ettirenler dağılımı	31
Çizelge 2.2. Cami giderlerini karşılayanlar dağılımı	32
Çizelge 3.1. İncelenen camilerin konum, yapım yılı, mülkiyet ve kapasite durumları ..	37
Çizelge 3.2. İncelenen camilerin imar planlarındaki ve uygulamadaki durumlarına göre dağılımı	38
Çizelge 3.3. İncelenen camilerin ve yakın çevrelerinin imar planlarındaki durumları...	73
Çizelge 3.4. Katılımcıların 1. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler	83
Çizelge 3.5. Katılımcıların 2. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler	85
Çizelge 3.6. Katılımcıların 3. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler	87

1. GİRİŞ

Türkiye’de 20. yy’ın ortalarından günümüze hızlı bir nüfus artışı ve kente göçün bir sonucu olarak hızlı, plansız, düzensiz ve yetersiz mimari hizmet almış yapılı çevre oluşmuştur. Sosyal donatı alanları yetersiz konut alanları içerisinde, camilere süreç içerisinde gerek finansal açıdan gerekse çevre ihtiyaçları ve eğilimleri doğrultusunda farklı ek işlevler üstlenmeye başlanmıştır. Bu ek işlevler toplum, idare ve yasalar içerisinde farklı bakış açıları ile yorumlanmış ve tartışma konusuna dönüşmüştür. Tartışmalar camilerin maneviyatı ile sınırlı kalmamış, kentsel rant, işlevselliğin bozulması, yapının hem kendi içerisinde hem de çevresi ile arasında oransal dengesizliklerin oluşması gibi birçok yönde gelişmiştir.

Türkiye’de camilerin inşa süreci ile ilgili birçok belirsizlik söz konusudur. Dini işler ile ilgili çalışmaları sürdüren Diyanet İşleri Başkanlığı’nın cami yapma ve yaptırma ile ilgili hukuksal bir yönü ve sorumluluğu bulunmamakta sadece yapılan camilere uygun görülmesi halinde personel ataması ve denetlemesini yapmaktadır. Devletin ilgili biriminin sorumluluğunun olmadığı noktada cami çözümlerinin vakıflar ve dernekler aracılığıyla halka bırakılması sonucunda özgün olmayan, ihtiyaca cevap veremeyen, sonradan farklı şekilde evrilmeye mecbur kalan yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mimarlık ve mühendislik hizmetinden ziyade manevi duygularla düşük maliyetlerde cami yaptırmak isteyen vakıf ve derneklere çözüm olarak sunulan tip projeler ise cami mimarisi tartışmasını çok farklı bir noktaya getirmiştir. Camilerin inşa edileceği arsanın seçiminden, işletilmesine kadar gelen süreçte herhangi bir ölçüt bulunmadığından yapım sonrası camilerin sorunları artarak devam etmektedir. Dağcı’nın (2010) din görevlileri ile yaptığı anket çalışmasında görevlilerin %37,7’sinin cami tadilatlarının maddi imkânsızlıklar nedeniyle yapılamadığını, %23,5’inin ‘para toplamak kolay olmuyor’ diyerek sorun yaşadığını belirtmiştir. Bazen zaruri bazen de rant odaklı alt katlarının ticarethane olarak kullanılması camilerin finansal sorunların çözümü için bir seçenek olarak görülmektedir. Bu seçenek başka bir belirsizlik olarak farklı konumda, farklı hiyerarşik büyüklükte, farklı işlevlerde incelenmesi gereken bir hipotez olarak bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Camilerin bugünkü işlevinin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi ancak özünden gelen biçimine uygun yarar sağlanabilecek işlevlerin tanımlanması ile mümkün olabilir. Sürdürülebilirliği olmayan yapının, geçmişine, zaman aşımına uğramış işlevine, malzemesine, teknolojisine güvenerek ayakta kalması beklenemez. Oysa mimarlık özünden kopmadan bulunduğu çağa ait estetik bir anlayış ile mekânın düzenini kurmaya yönelik bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Özer 2013).

Belirlenen amaç doğrultusunda, camilerin sosyal bir mekân olarak taşıdığı önem tarihsel süreç de göz önünde bulundurularak, işlevsellik, simgesel anlam, kentsel doku, kullanıcı talepleri birlikte incelenerek karar vericilere yol gösterici önerilerde bulunulmuştur.

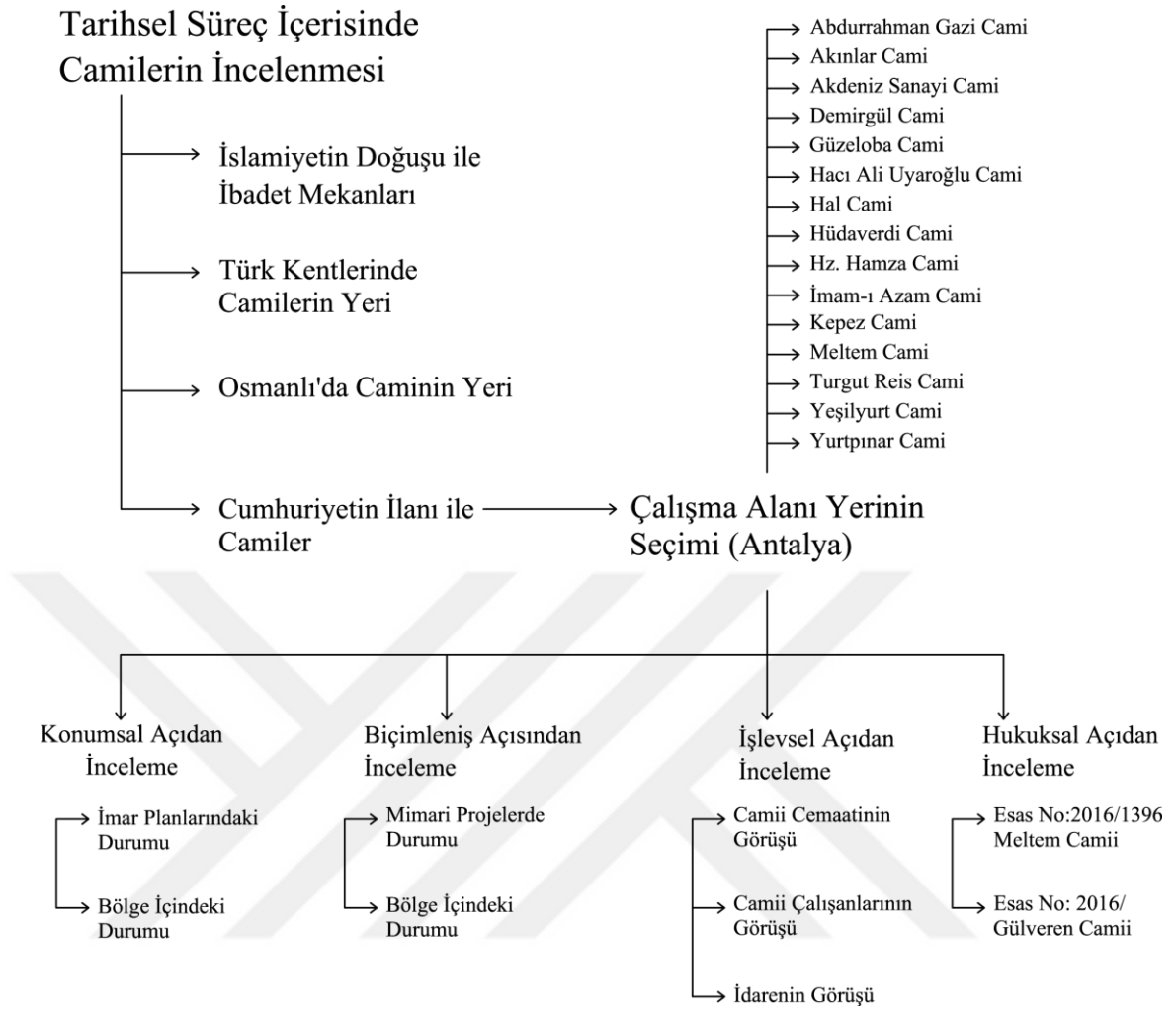
1.1. Tezin Amacı

Bu tez çalışmasının amacı dinsel işlevin yanında ticaret işlevine sahip camilerin, kullanıcı bakış açıları, finansal sürdürülebilirlikleri, kent için üstlendiği sosyal görevler çok yönlü olarak incelenerek imar planları ve mimari alternatiflere çözüm yollarının aranmasıdır. Tezin hipotezi, camilerin çok fonksiyonlu kullanılmalıdır veya kullanılmamalıdır söyleminin ötesinde belirli kriterler ve ölçütler yardımı ile kullanabileceği, bu kriterlerin ve ölçütlerin belirlenmesi gerekliliğidir.

1.2. Tezin Kapsamı

İslamiyet'in ilk dönemlerinden bugüne, İslam dininin yayılması ile birlikte farklı coğrafyalarda, coğrafi özelliklere ve zamanın ihtiyaçlarına bağlı olarak cami yapıları birbirinden farklı şekillerde kendini göstermiştir. Tarihsel süreçte İslamiyet'i kabul eden her toplum, kendi mimari bilgi birikimini ve zamanın koşullarını cami mimarisine yansıtmış ve yeni üslup kazandırmıştır. Eyüpgiller'in (2006), ifade ettiği gibi tarihsel süreçte yapılan her cami, bir öncekinin üstüne çıkan teknikle inşa edilmiş veya döneminin günlük ihtiyaçları göz önünde tutulmuştur.

İslamiyet'i kabul etmiş tüm toplumlarda ortak olarak görülen hızlı bir şehirleşme faaliyetinin ortaya çıktığı ve plansız yerleşmelerin yerini dini olgular merkezli bir anlayışın aldığıdır. Bu anlayışın hâkim olduğu Türkiye'de de camilerin kültürel, sosyal ve ticari hayatı etkilemesi kaçınılmazdır. Cami ve şehirlerin ayrı düşünülmemeyeceği bu toplumda, yarışma projeleriyle veya mimarlık-mühendislik hizmeti almış camiler hariç ibadet yapılarının yer seçimi, biçimlenişi, işlev seçimleri gibi verilen kararlarda gereken özenin gösterilmemesi söz konusudur. Türkiye'nin 5. en kalabalık nüfusuna sahip Antalya ilinde de aynı durum devam etmektedir. Bu kapsamda Antalya'da bulunan, aynı yapı içerisinde sonradan tanımlanmış ticari fonksiyonların yer aldığı camilerin tamamı inceleme alanı olarak seçilmiştir. Antalya'da yer alan on beş caminin kent içerisindeki konumu, mimari özellikleri, işlevselliği hem ayrı ayrı hem de arasındaki ilişkinin incelenmesi çalışmanın kapsamını oluşturmuş konu ile ilgili çelişkilere çözüm aranmıştır. Tezin kapsamı ve akış şeması Şekil 1.1'de yer almaktadır.

Şekil 1.1 Tez Akış Şeması

1.3. Tezin Yöntemi

Çalışma kurgusu dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki İslamiyet'in doğuşu ile ibadet mekânlarının oluşumu ve üstlendiği rolün günümüze kadar geçirdiği süreçlerin ve değişimin belirlenmesidir. Bu aşamada araştırılan camilerin ibadet mekânları ile birlikte üstlendikleri işlevlerin nedenleri anlaşılmaya çalışılmış, cami, finansman ve sürdürülebilirlik ilişkileri tarihsel arka planda incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılmış akademik çalışmaların incelenmesi bu aşamanın bir parçasıdır. İkinci aşamada çalışma alanı olarak seçilen Antalya'da ibadet fonksiyonu ile ticaret fonksiyonuna aynı yapı içerisinde sahip camiler tespit edilmiş, birbirlerine benzeşen ve ayrışan özellikleri incelenmiş buna göre kullanılacak yöntemler belirlenmiştir. Üçüncü aşama saha çalışmalarından, toplanan veriler ile ilgili tespitlerin yapılmasından oluşmaktadır. Dördüncü ve son aşama ise, konu ile ilgili teorikte ve uygulamada olan belirsizlikleri kaldırmak üzere önerileri içermektedir.

Tezin üçüncü aşamasında yer alan yöntem ise 4 basamaklı bir incelemeden oluşmaktadır. Bunlar; konumsal inceleme, biçimsel inceleme, işlevsel inceleme ve hukuksal açıdan yapılan incelemelerdir. Konumsal inceleme ile ele alınan caminin 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planı ve plan notlarında nasıl bir işlev yüklendiğinin, yüklenen bu işlevin diğer sosyal ve teknik altyapı alanları ve konut alanları ile ilişkisinin ne olduğunun incelenmesidir. Bölgenin sosyo-ekonomik ve demografik yapısı içerisinde, ticaret fonksiyonuna sahip camilerin hangi ihtiyaçlar doğrultusunda oluştuğu, ortak yönlerinin neler olduğu tespit edilmiştir. Biçimsel inceleme ile ele alınan camilerin mimari projeleri ve mevcut kullanımda olan durumları incelenmiş, farklı bir fonksiyon eklenmesi ile mekân organizasyonundaki değişimler araştırılmış, olumlu ve olumsuz uygulamalar değerlendirilmiştir. İşlevsel incelemede cami kullanıcılarının ve bulunduğu bölgeyi de etkilemesiyle bölge halkının görüşleri odak grup görüşmeleriyle incelenmiştir. Her cami için 4-10 arasında değişen kişi sayısı ile oluşturulan gruplara yarı yapılandırılmış soruların sorulmasıyla kullanılabilirlik, memnuniyet ve fonksiyon değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak hukuksal incelemede Kepez ve Muratpaşa belediyelerine karşı Meltem ve Gülveren camilerine eklenen ticaret fonksiyonuna itiraz etmek için açılan davaların süreçleri incelenerek gelecekte emsal niteliğinde olacak, yerel idari yargının ve danıştayın konuya nasıl baktığı incelenmiştir.

2. KAYNAK TARAMASI

Göçebe olarak yaşayan toplumların yerleşik yaşama geçmesinin nedenleri arasında sıralanan tarım ve hayvancılığın başlaması, iklim değişikliği gibi faktörlerin dışında savunulan bir diğer tez insanların dini inançları gereği inşa ettikleri mabetlerine yakın olma isteğiyle yaşam merkezlerini oluşturdukları yönündedir. Arkeolojik kanıtlarla desteklenen bu hipotez, Neolitik Çağ'dan başlayarak, dönemin inanç sisteminin toplumsal yapıyı şekillendiren ana unsur olduğunu savunur (Özdöl 2011). Yerleşik yaşama geçilmeden önce avcı-toplayıcı olarak bilinen arkaik dönem insanın, inşa ettikleri bir mabed olan Göbeklitepe günümüzde bilinen en eski tapınak özelliği taşımaktadır. Tarımsal faaliyetler ve hayvancılığın başlamasından önce, insanlar daha yerleşik yaşama uyum sağlamamışken bile dini ihtiyaçlarını karşılamak için özel mekanlara ihtiyacı olduğunu gösteren bir işarettir (Kurt ve Göler 2017). Göbeklitepe'nin kazı başkanlığını yapan Prof. Dr. Klaus Schmidt (2005)'e göre önce tapınak sonra da şehir inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak yeni varsayım kentlerin kuruluşunun dini-inanç merkezli olduğu ve tapınakların etrafında oluştuğu şeklindedir. Göçebelikten yerleşik yaşama geçmenin nedenleri tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Fakat askeri, ticari, sosyo-kültürel gibi etmenler ne olursa olsun bir yere bağlı kalan insanların yerleştikleri mekânın din olgusu üzerinde şekillendiği bir gerçektir. Yerleşimlerin biçimsel özelliğini inanan din, kutsal değerler ve yine inanışa göre şekillenen örf ve adetler belirlemektedir. Zira dini inanışın, insan ile mekan kurgusu arasında ilişkisi olduğu bilinmektedir (Turgut 1990) İnançların nesnelleştirilmesi için inşa edilen dinsel mekanlar pek çok toplumda yerleşimlerin odağı haline gelmiştir. Bu odaklık, ya fiziki bir merkezîlikle ya da şehrin en görünür yerinde olmakla sağlanmıştır. Bu şekilde insanlar üzerinde manevi ve psikolojik bir etki yaratılmaktadır (Lynch 2012).

Mabetler ilk dönemlerde açık mekânlardan küçük yapılara, zamanla büyük ve görkemli yapılara kadar gelen, coğrafyaya ve kültürlere bağlı değişim gösteren bir süreç geçirmiştir. Yunan filozoflarından Plutarkhos, “Dünyayı dolaşınız duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız Fakat mabetsiz, mabutsuz, duasız, kurbandsız bir tek şehir bile bulamayacaksınız” diyerek dinin şehirlerden ayrı düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Eski Yunan'ın “temenos”u Mezopotamya'nın “ziggurat”ı, Budistlerin “pagoda”sı, Yahudilerin “sinagog”u, Hristiyanların “kilise”si kentlerde dini yapılara örnek olurken, İslamiyet'in “cami”si bu tezin araştırmasının başlıca konusu olmuştur.

Kur'an'da cami kelimesi yerine secde yapılan yer anlamına gelen “mescit” kavramı kullanılmaktadır. Cami ise ilk zamanlar “Cuma namazı mescidi” olarak bilinmektedir. Kelime anlamı “toplayan, bir araya getiren” demek olan camiler, Türk terminolojisinde büyük ibadethaneler için kullanılmaya başlanmış, mescitler de küçük ölçekli veya Cuma ve bayram namazlarının kılınmadığı ibadethaneleri ifade etmiştir. Osmanlı'da sultanlar adına yapılan büyük camilere selatin camiler, şehirlerde yapılan özellikle Cuma namazları için büyük cemaatlerin toplanmasını sağlayan şehrin en büyük camilerine ise Ulucami denilmiştir. Hz. Muhammed zamanında bayram ve cenaze namazı kılınan yerler için kullanılan “musalla” terimi günümüzde yalnızca cenaze namazı kılınan yer olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde yakınında cami ve mescid bulunmayan şehir dışındaki alanlarda, açık havada namaz kılmak için düzenlemiş ibadet mekânına da namazgâh denmiştir. Ancak küçük yapılar olmadığı halde genellikle mezhep imamları ile ileri gelenlerin kabirlerinin bulunduğu

Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa gibi büyük camilere de ‘mescid’ denilmektedir (Önkal ve Bozkurt 1993).

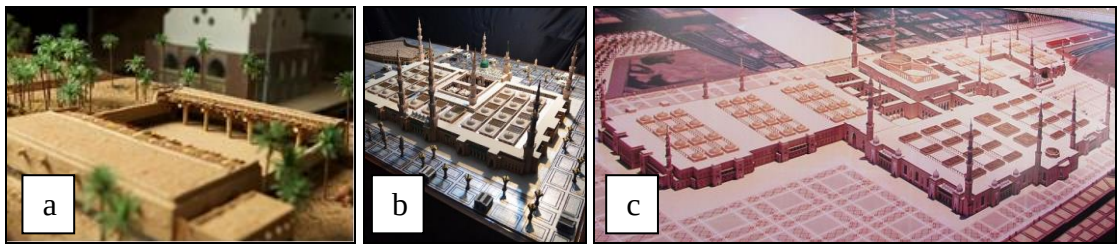
2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Camilerin Rolü

İslamiyet’ten önce Arap toplumlarının çoğu yerleşik hayata ve dolayısıyla şehircilik olgusuna yabancıdır (Michon 2000). Yerel çok tanrılı dinlerin yanında Putperestlik, Hristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük inançları mevcuttur ve çoğunluk bedevî bir hayat tarzını benimsemiştir. Putlar genellikle kayalardan ve taşlardan oluşmaktadır. İnsanlar değer verdikleri taşları Kabe içerisine yerleştirmiştir ve bir yere gidecekleri zaman buradan küçük taşları yanlarında götürmüşlerdir (Okuyan 2018). Bu inanç sistemi evlerini Kabe yakınında inşa etmelerine neden olmuştur ve Mekke’de bir şehir atmosferi mevcuttur denilebilir. Kabe’nin bulunduğu yer olan Mekke aynı zamanda bir ticari merkezdir. İslamiyet’in doğuşu ise beraberinde hızlı bir şehirleşme faaliyeti getirmiştir. Grunebaum (1961)’e göre Müslümanların böylesine hızlı bir şekilde şehirler kurup yerleşik hayata geçmelerinin en önemli nedenlerinden biri İslam’ı yaşayabilmek, öğrenebilmek ve öğretebilmek için belirli yerleşim yerlerine ihtiyaç duymasıdır. Cuma günleri topluca namaz kılınması gibi yerleşik düzeni teşvik edici unsurların yanında bedeviliğin sona ermesi için Hz. Muhammed’in aile, ceza ve savaş hukuku konusunda getirdiği düzenlemeler bulunmaktadır (Fayda 1992).

İslamiyet’le birlikte farz olan namaz, ilk zamanlarda Hz. Muhammed ve ona inanan Müslümanlar ile birlikte dağ aralıklarında gizlice kılınmaktadır. İlerleyen yıllarda da mescid inşa etmeyip şartlara uygun olarak dağ aralıklarında, Darü’l Erkam’da ve Kâbe’de toplanılmıştır. Darü’l Erkam, Hz. Muhammed’in giderek artan zulüm ve baskılardan uzaklaşmak için kendine yer olarak seçtiği ilk Müslümanlardan olan Ebü’l Erkam el-Mahzumi’ye ait bir evdir. Bu ev Kâbe’nin haremünde yer alması nedeniyle önemli bir konuma sahiptir ve burada İslam’a davetlerin ve dini öğretilerin yapıldığı bilinmektedir. Hz. Ömer’in Müslüman olmasıyla birlikte Hz. Muhammed peygamberliğinin altıncı yılında buradan ayrılmış ve namazlar Kâbe’de, bir diğer adıyla Mescid-i Haram’da kılınmaya başlanmıştır (Güner 2007). Namaz kılmak için inşa edilen küçük çaplı yerler olduğu bilirse de bugünkü anlamıyla cami olarak nitelendirilebilecek İslamiyet için inşa edilen ilk müstakil yapı mabet, Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye göç ederken konakladığı Kubâ’da yapılan Mescid-i Kubâ’dır. Kare bir plan şeklinde inşa edilen mescit, özgür ve güvenli bir ortamda halka açık olması bakımından da önemli kabul edilmektedir. Ibn Mace ve Tirmizî’nin hadislerine göre Hz. Muhammed’in inşasında yer aldığı söylenmektedir ve içerisindeki öğretim faaliyetlerine de katılmıştır. Mescid-i Nebevi ise Hz. Muhammed’in Medine’ye gelmesiyle birlikte yapılmaya başlanan ve peygamberin en uzun süre zaman geçirdiği cami özelliği taşımaktadır. Yapılmaya başlandığı dönemde Medine’deki yerleşim düzeninin kabile öbekleri şeklinde olduğu bilinmektedir ve teşkilatlı bir sosyal alt yapı mevcut değildir. Teşkilatlanmanın ilk adımı olarak cami inşasına başlanmıştır. Daha önce az sayıda da olsa yolların olduğunu, ancak yolların çoğunun ve caddelerin mescidin kapıları esas alınarak düzenlendiği görülmektedir. Pazar ise mescidin kuzey batı tarafında, şehrin girişine yakın bir yerde konumlandırılmıştır. Mescide ne çok yakın ne de çok uzak olan Pazar yerinin İslam’a davet için etkili bir araç olarak hizmet vermesi amaçlanmaktadır. Pazar yerlerinin çok yönlü hareketliliği nedeniyle camiye bitişik olması uygun görülmemiştir. Ancak Müslüman olmayan halkın da alışveriş yapacağı pazar yeri, mescidin geniş kapsamlı

faaliyetlerinden bir şekilde etkilenmesi için uygun uzaklık belirlenmiştir (Koçyiğit 2013).

Hız. Muhammed Medine'ye geldiğinde hem dini hem de siyasi lider konumundadır. Dolayısıyla yapılan mescid de sadece ibadet mekânı olarak değerlendirilmemelidir. Mescid-i Nebevi Hız. Muhammed zamanında yönetim merkezi, hukuki, ticari ve sosyal meselelerin görüşüldüğü, diplomatik kabul ve görüşmelerin yapıldığı, devlet hazinesinin korunduğu, okul olarak da işlev gören bir mabettir. Bu durum müstakil binalar yapılanı kadar devam etmiştir (Akın 2016). Cami sadece bir ibadet alanı değil; halkın yerleşimlerinin odak noktası olduğu gibi tüm sosyal hayatlarının da merkezi konumundadır. Kible yönünün Kudüs olduğu dönemde yapıya doğu, batı ve güney yönde olmak üzere 3 kapıdan girilmektedir. 624 yılında yönün Mekke'ye doğru çevrilmesiyle kuzeyde bir kapı açılmıştır ve güney kapısı kapatılarak bu yönde kapalı mekân inşa edilmiştir. Suffe olarak adlandırılan bu mekânda yoksul muhacirlerin kalması sağlanmıştır. Hız. Muhammed ve eşlerine ait odalar ise doğu tarafında yer almakta, odaların bir kapısı mescide açılmaktadır. Bu odaların sayısı önceleri iki iken, zamanla dokuza kadar yükselmiştir. Mescidin harimi ile avlu revaklarında ders halkaları kurulduğu bilinmektedir. Nüfusun artmasıyla birlikte ihtiyaca cevap veremeyen yapı yeni ilavelerle genişletilmiştir. Her dönemde ihtiyaç dâhilinde büyütülen Mescidi Nebevi, Hız. Muhammed öldükten sonra onun kabrini de bünyesinde barındırmıştır. Bugün Hız. Ebubekir, Hız. Ömer ve Hız. Ayşe'nin kabirleri yine Mescidi Nebevi'nin içerisinde. Kabirlerin bulunduğu bölüm Hücre-i Saadet olarak adlandırılmaktadır. Bugün yapılmakta olan genişletmelerle iki milyon kişinin aynı anda namaz kılmasına olanak verecek büyüklüğe ulaşan Mescid-i Nebevi'de Hücre-i Saadet, ashab-ı suffe, mektep, babü'l mescid, şadırvan, kandil yağı deposu gibi birçok depo bölümü, minber, mihrap, müezzin mahfili, ravza-i mutahhara, kütüphanenin yanı sıra Osmanlı padişahları, İslam Devlet büyükleri, paşaların bağışladığı armağanların sergilendiği müze, 2500'e yakın sayıda tuvalet ve alt katına konumlandırılmış otopark bulunmaktadır. Şekil 1.1.'de Mescid-i Nebevi'nin tasarlanan ilk hali, günümüzdeki hali ve yapılması planlanan genişletme projeleriyle öngörülen son halinin maket fotoğraflarına yer verilmiştir.

Şekil 2.1 a) Hız. Muhammed zamanında Mescid-i Nebevi'nin nasıl görüldüğüne dair bir maket çalışması (Munt 2014); **b)** Mescid-i Nebevi'nin günümüzde olduğu şekliyle yapılmış bir maket (DHA 2013); **c)** Mescid-i Nebevi'nin yapılması planlanan ve bitmesi 2040 yılı olarak öngörülen genişletme projesinin maketi (Malik 2012)

Hız. Muhammed döneminde kabile öbekleri şeklinde yaşayan halk için, her kabileye bir cami yapılmış ancak Cuma namazının topluca kılınması için Mescid-i Nebevî'ye gelmiştir (Güç 1989). İnşa edilen cami yapıları, etraflarında çeşitli

kurumların yapılmasında etkili olmuştur. Yeni kurulan şehirler, önce cami ve pazar yeri parsellenerek oluşturulmuştur. Cami, pazar yeri ve hamam İslam şehirlerinin üç ana unsurunu oluşturmuştur denilebilir. Önceleri açık alanda sük, bazar gibi adlarla anılan ticari mekanlar meslekte branşlaşma gibi düzenlilik adımları atılarak giderek gelişmiştir. Şehirlerin ana yolları hep bu unsurlara ulaşmaktadır. Medine’de görülen bu cami inşaatı ve yakınındaki kurumların merkezi yapılaşması halifeler döneminde de devam ederek, tüm İslam toplumlarına örnek teşkil etmiştir. Özellikle yeni kurulan şehirlerde odak noktası olarak merkezde cami inşası fetihlerle süreklilik kazanmıştır (Kazıcı 2016). Fetihlerle toprak genişletildikçe yerleşilen her alanda bir cami yapmak veya var olan dini yapıyı kılıç hakkı olarak camiye dönüştürmek bir gelenek haline gelmiştir. Yeni yapılan camilerin mimarileri iklim, topoğrafya gibi coğrafi etmenler ile her toplum için değişen inşa teknikleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli büyüklükte kendi üslup anlayışlarıyla şekillenmiştir. Küçük çapta mescidlerin yanında merkezde büyük bir cami olmasında göze çarpan en önemli nokta fizikî merkeziliktir. Merkezde bulunan büyük camiye, “mescid-i cuma, ulu cami, mescidu’l-câmi” gibi adlar verilmiştir (Algül 1987) Mabet olmanın ötesinde sosyal yaşantının ve toplumsallaşma sürecinin de odak noktasıdır.

Günümüzde sadece namaz ibadetine indirgenen camiler, Hz Muhammed, Halifeler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde toplumun her türlü alanında merkez konumundadır. Özellikle Erken dönem İslam toplumlarında bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Mahkeme yeri, ordu karargâhı, yabancı elçilerin kabul yeri, okul, bölge ve mahallenin sorunlarının konuşulduğu yer ve az sayıda örneği olsa da hapishane olarak kullanıldığı bilinmektedir (Kazıcı 1986). Bir bakıma din birliğinin, ülke içindeki siyasi bütünlüğün temini için somut bir yer halindedir. Hz. Muhammed’in savaş gibi önemli kararları camide ashabıyla konuşarak aldığı, Hz. Osman’ın icraatlarını camide anlattığı, Osmanlı’da yeni padişahın kılıç kuşanma töreninin yapıldığı, hutbelerle devletin siyasi bütünlüğü, birlik ve beraberliğinin canlı tutulduğu bilinmektedir (Önkal ve Bozkurt 1993). Camilerde askeri ve stratejik kararların verildiği, cihad ve gaza ruhunun canlandırıldığı, askeri yardımların ve mühimmatların toplanıp dağıtıldığı bir ordugah gibi işlevlendirilmesi ise Hz. Muhammed’den Osmanlı dönemine kadar gerçekleşmiştir. Maneviyat boyutu düşünüldüğünde ise camiler birlik, beraberlik sembolü altında ait olma duygusu sağlamıştır. Irk, etnik kimlik, dil, mezhep, meşrep, tarikat farklılıklarına rağmen aynı kibleye yönelen, aynı peygambere bağlı olan ve aynı Tanrıya ibadet eden her kesimden insanı kendine çeken yapılardır.

Şekli, yapısı, boyutu ve mimari stili değişse de caminin köyün, kasabanın veya şehrin merkezinde inşa edilmiş olması diğer sosyal elemanların da yanında olmasını sağlamıştır. Bu merkez okul, kütüphane aşevi gibi hizmet sunan birimlerden evlere doğru genişlemektedir. Özellikle Osmanlı bu işlev anlayışını külliyelere dönüştürerek cami merkezli sosyal yaşam alanı oluşturmuştur. 19. yy’dan itibaren ise camiler hızlı nüfus artışına, kentleşmeye ve değişen sosyal yapıya ayak uyduramamıştır. Şehrin merkezi konumundayken yeni oluşmuş şehre sıkıştırılan bir eleman gibi, yardımcı bir yapı haline gelmiştir. Daha önce sahip olduğu işlevlerin yerini müstakil binalara bırakan camiler, sosyal işlevinden ayrılarak bağımsız yapılara dönüşmüşlerdir Camilerin dönemlerine göre kullanıldığı işlevlerin tarihsel incelemesine ise aşağıda yer verilmiştir.

2.1.1. Camilerin Türk kentlerindeki yeri

İslamiyet'ten önce atalar kültü, Gök Tanrı, Manihaizm, Budizm gibi dinleri benimseyen Türkler göçebe bir toplum yapısına sahiptir. Ekonomik ve sosyal yaşantıların bir sonucu olarak Türkler uzun bir süre yazlık-kışlık-güzlük mevsimlik yer değiştirme kültürüne sahiptir. Nitekim bu göçebelik kendi içinde bir takım yerleşik düzen unsurları içerir. Türklere ait bölgelerde yedinci yüzyıldan itibaren şehir ve kasabaların varlığı görülmektedir. Sekizinci yüzyıldan itibaren ise İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşmaya başlamasıyla şehirleşme faaliyetleri hız kazanmış ve Türk bölgelerinde çok sayıda şehir kurulmuştur. Zira İslamiyet'in şehirleşmeyi teşvik edici etkileri bulunmaktadır. Yine de Türklerin mevsimlik yer değiştirme gelenekleri devam etmiş; bu gelenek Moğol istilasıyla başlayan zorunlu göç hareketine kadar sürerek Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesine kadar gelmiştir (Özcan 2005.)

İslamiyet'ten önce kurulan şehirler 'balık' denilen surlarla çevirili kale kentlerdir. Hükümdarın yaşadığı yer ise ordu, ordu gibi isimlerle anılır ve bir balık içerisindeyse dış surlarla beraber iç surlarla da çevrilerek 'ordu-balık' ismini almaktadır. Bu kentlerde hükümdara ve tapınağa hizmet eden rahipler ile hükümdarın hizmetindeki sanatkarlar ve tacirler bulunmaktadır. İslamiyet ile birlikte ordu-balık etrafında yeni mahalleler kurularak dini veya mesleki teşkilatlı sanatkarlar ile tüccarlar yerleşmiştir. Göçebeler de mahallelere dahil olunca büyük çaplı şehirler kurulmuştur (Esin 1973). Orta-Asya Türk kentleri askeri ve siyasal olarak hükümdarın yaşadığı yer merkez alınarak düzenlenmiş; kültürel ve sosyal olarak ise dönemin dini inanışına göre inşa edilen tapınaklar çevresinde gelişmiştir. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise İslamiyet'in benimsenmesi ve yayılmasıyla birlikte cami, mescit, medrese, türbe gibi İslami kurumlar kent yaşamına katılmıştır ve Orta Asya coğrafyası mekânsal dönüşüm sürecine girmiştir (Özcan 2005). İnanç sisteminin ilk yansımaları doğal olarak dinsel yapılar üzerinde olmuştur. İnanç sisteminin değişmesinin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam biçimini de değiştirmesiyle beraber mekan düzenlemelerinde belirleyici ve yönlendirici etkileri olması kaçınılmazdır. Anadolu kentlerinin biçimlendirilmesi Orta-Asya ve İslamiyet'le birlikte gelen kültür ile Türkler Anadolu'ya gelmeden önce orada varlığını sürdüren Bizans devletinin yerleşim mirasının birlikte harmanlanmasıyla oluştuğu söylenebilir. Bizans şehrinin fiziksel biçimlenmesi de dini inanç sistemine göredir. Kilise, manastır ve şapel gibi yapılar odak olmak üzere kentin mekânsal düzeni oluşturulmuştur. Anadolu'ya gelen Selçuklular ise fethettikleri Bizans şehirlerinin dini yapılarını camiye dönüştürerek Kilise Cami veya fethedilerek alındıklarından Fatih Cami, Fethiye Cami ya da fetheden hükümdar veya beyin adıyla isimlendirmiştir (Yinanç 1944). Camilerin bir kısmı eski kiliselerin veya yıkılan yapıların üzerine inşa edilmiştir. Daha sonrasında ise genellikle yeni kurulan alanlarda mescit ve cami yapılmaya devam edilmiştir. Yeni kurulan şehirlerde hem Orta Asya hem de İslamiyet'in etkilerini görmek mümkündür (Turan 1953; Eyice 1957).

Selçuklu dönemi şehirlerinde Orta-Asya'dan gelen ordu-balık geleneğiyle hükümdar sarayı ve İslamiyet ile birlikte gelen cami yapısı birlikteliği görülmektedir. İlk camiler sarayla birlikte inşa edilerek idari ve dini bütünlük sağlanmıştır. Bu iki unsur fiziki yapıyı yönlendiren ana unsurlardır. Çevresinde mahalleler ve her mahalleye bir cami veya mescit yaptırmak şehirlerin kuruluşu ve gelişimini sağlamıştır (Eravşar 2002). Fetih yıllarının geçmesiyle Anadolu topraklarında kurulan büyük şehirlerde birer büyük cami bulunur. Her şehirde de bir minber bulunmaktadır. Bu şehirlerin Türk

iskanına açıldığının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu politikayla birlikte her mahallede kurulan mescitler beraberinde diğer sosyal kurumları da getirmiştir. Ticari, ilmi ve sosyo kültürel ihtiyaçları karşılayan bu kurumların inşası hükümdar, sultan, bey veya diğer devlet adamlarının kurduğu veya kurulmasında etkili olduğu vakıf sistemiyle oluşturulmuştur. Genellikle şehir merkezlerinde inşa edilerek ‘imaret’ adıyla anılmışlardır. Özellikle cami ve medrese birlikteliğine sıkça rastlanır. Yapı topluluklarındaki amaç mimari bir bütünlük oluşturmaktan ziyade birçok farklı amaca hizmet etmek üzerinedir (Ögel 1963; Demir 2019).

Selçuklu döneminin fetih yıllarında, gerek ekonomi gerekse siyasi nedenlerle imar hareketleri kısıtlıdır ve yeni kurulan yapılar sayıca da azdır. Yapıların azlığı birden fazla amaca hizmet etmesine yol açmıştır. Nitekim camiler halkın geleneksel buluşmalarını ve törensel etkinliklerini topluca yapmasına imkan veren yapılar olmasının yanında kalın duvarlarıyla istilacılara karşı da bir savunma kalesi olmuştur (Baykara 1996). Henüz meclis ve divanlar kurulmadan önce idarî işler camide görüşülmüştür (Hasan 1985). Devlet hazinesinin muhafaza edildiği yer de camilerdir. Adaleti sağlamak amaçlı mahkeme görülen yer de olmuştur (Kuban 1968). Ayrıca salgınlarda ve göçlerde, bir karantina alanı olarak kullanılmıştır. Dokuma ve dikim atölyelerine de ev sahipliği yapmıştır (Algül 1987). Cami hocaları bir sütun önünde ya da bir köşede öğrencilerini etrafına toplayıp, ders vererek camiye bir eğitim binası olarak kullanmışlardır. İlk zamanlar camilerde yapılan eğitim, kişi sayısının artması, ilimlerin gelişip kollara ayrılması, bazı ilim dallarının özel mekânlara ihtiyaç duyması gibi nedenlerle camiden ayrı bir birim olarak medreseler kurulmuştur. Fakat medreselerin kurulması, camideki eğitime son vermemiştir. Çoğu zaman birlikte inşa edilerek öğretim faaliyetleri birbirini destekleyerek devam etmiştir (Yuca 2015) Mescitte imamlık eden kişi aynı zamanda medrese veya mektepte de öğretmenlik yapabilmıştır (Baykara 2002). Cuma namazına gelenler ihtiyaçlarını karşılayabilsinler diye pazar yeri yakın civara kurulmuştur (Baykara 2002). Cuma günlerinin önemi hem halk için hem de devletin başındakiler için geçerlidir. İdareciler, Cuma günleri halka namaz kıldırılmışlardır. İletilmesi istenilen konular karşılıklı olarak camide görüşülebilmıştır (Hasan 1985).

Fetih yıllarından sonra imar faaliyetleri hızla gelişen Anadolu Selçuklu mimarisinde; cami ve medrese, cami ve darüşşifa, cami ve türbe şeklinde iki yapının birleşmesiyle elde edilen küçük çaplı külliye olarak nitelendirilebilecek yapı toplulukları ile karşılaşmaktadır. Ancak Selçuklu kentlerinde tam anlamıyla planlanmış külliyeler yoktur. Bazı yapılar zamanla etrafında gelişen diğer yapılarla aynı mimari bütünlükte fakat farklı zamanlarda yapılarak bir külliye niteliğine kavuşmuş olabilir. Zira külliyelerin kökeni Selçuklu dönemine dayanmaktadır; ancak Osmanlı döneminde gelişerek yeni fonksiyonlar eklenmiş ve belli bir plan bütünlüğünde inşa edilmiştir (Özel 2004). Nitekim Selçuklu dönemi şehircilik anlayışıyla da Osmanlı devleti için bir temel oluşturarak model haline gelmiştir. Bu dönemde yapılan pek çok yapı Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Bazıları yeni yapılar eklenerek geliştirilmiş bazılarının ise yeniden düzenlendiği görülmüştür (Şahinalp ve Günal 2016)

Özetle Selçuklu döneminde, bir cami veya mescit etrafında gelişen sosyo-kültürel ve ticari yapıların oluşturduğu yapı toplulukları mahalleleri, mahalleler ise şehirleri meydana getirmiştir. Şehir merkezlerinde cami, tekke ve zaviye gibi dini

yapılar, hamam, çeşme gibi sosyal yapılar medrese, kütüphane gibi eğitim yapıları, han, çarşı gibi ticari yapılar ile kale, burç gibi askeri yapılar bulunmaktadır (Turan ve İbrahimgil 2004).

2.1.2. Osmanlı döneminde bir sosyal mekân olarak cami

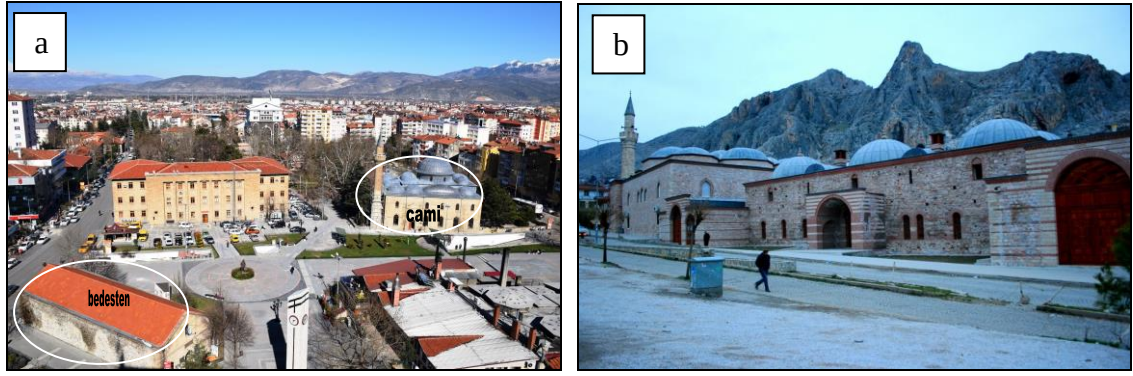
Osmanlı şehirlerinin camiler, kale ve çarşı etrafında gelişme gösteren mahallelerden oluştuğu bilinmektedir (Faroqhi 2000). Mahalleler Anadolu coğrafyası bilgi ve birikimiyle ve Ortadoğu-İslam kültürüyle şekillenen sosyal bir birimdir. Özellikle Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş dönemlerinde temel toplumsal gerekliliklerin yerine getirilmesi gibi sorumluluklar mahallelere ve mahalle ahalisine yüklenerek oluşturulan bir sistem bulunmaktadır. Her mahallenin kendine ait gelir kaynakları bulunur. Her mahallede bir mescit olmasıyla beraber bir imamı bulunur. İmam mahallenin başıdır; hocası, bekçisi ve mahallelinin birlikteliğiyle toplumsal ve idari bir birim haline gelmiştir (Arıkboğa 2004). Mahallelinin birlikteliği aynı geleneklere, aynı kültüre, aynı inanışa sahip olmalarıyla ya da aynı meslek gruplarından olmalarıyla sağlanmıştır (Ergenç 1984). Aynı meslekten olanlar, aynı ırktan olanlar veya aynı dinden, mezhepten olanlar birlikte yaşama istekleriyle inançlarının gerektirdiği dini yapıların etrafında toplanarak mahalleyi oluşturmuştur (Özdemir 1998). Müslümanların bir araya geldiği yerde bu dini yapı cami veya mescittir. Bu yapıların kullanımı da sürekli olduğundan mahalleliler genellikle cemaat olarak ifade edilirler. Caminin kullanımının süreklilik arz etmesi kişiye tanınırlık ve güvenilirlik sağlamaktadır (Ergenç 1984). İmamlar ise kadının kontrolündedir ve aynı zamanda kadınların yerine getirmesi gereken işlerde de yardımcı konumdadır. Dolayısıyla sadece namaz kıldırma ve hutbe okumakla kalmazlar. Mahalle halkının temel eğitimi, mahallenin düzeni, güvenliği ve temizliğinden de sorumludurlar. Mahallede bulunan her kişiyi bilmeleri, doğum, ölüm ve boşanma gibi her türlü işlemi yerine getirmeleri beklenir. Mahalle halkının anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturma veya suç teşkil eden bir davranış işleyenlerin mahalleden çıkarılması gibi konularda etkili bir konumdadır (Ergin 1936; Çadircı 1991).

Mahalleler sadece fiziksel olarak değil işlevsel olarak da bütünlüğü ifade eder. Zira dini işlevler ile toplumsal işler bir bütündür (Bayartan 2005). Planlamanın ilk adımı olarak yapılan mescitler beraberinde meydan, çeşme, hamam gibi birimler getirir. Eğer mahalle yeteri kadar büyükse medrese, mektep, arasta gibi unsurlar yer almaktadır. Hepsi zorunlu olarak her mahallede bulunmayabilir. Genellikle ortak mekânsal öğelere ve kamusal mekânlara sahiplerdir. Cami veya mescit yerine tekke ve zaviye etrafında da oluşabilirler. Nitekim dini yapılar ile birlikte gelen sosyal ve toplumsal yapılarla oluşan mahalleler, hepsini içine alan külliyele de dönüşürler. Bu sistemin odak merkezi olan cami, dini işlevinin ötesinde üstlendiği diğer fonksiyonlar ve çevresinde topladığı diğer hizmetlerle mahallenin temel mekânsal ögesi ve yönetim, bilim ve kültür merkezi konumundadır (Cerasi 1999).

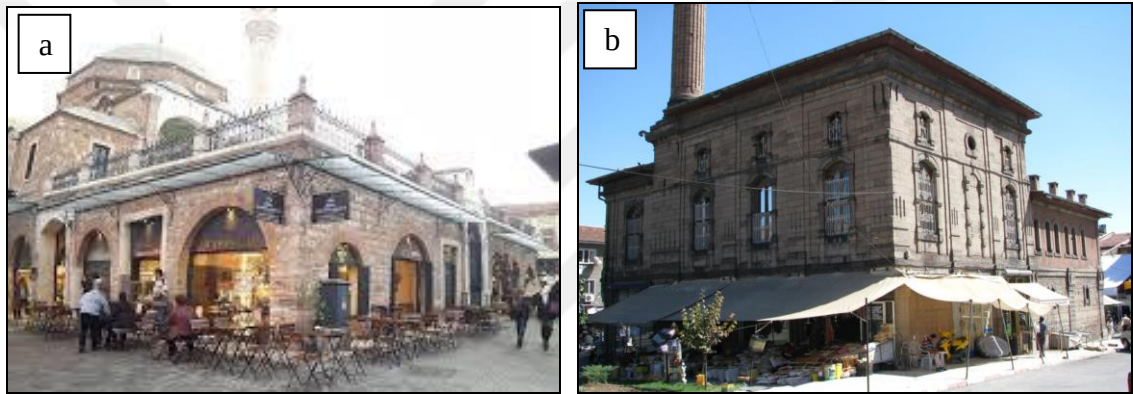
Camilerin belli bir plan dâhilinde yakınındaki binalarla bir bütün halinde oluşturulmasıyla külliyele meydana gelmiştir (Akozan 1969). Külliyele Cezar'ın

(1985) tanımıyla, “Birbiriyle bağlantılı olarak belirli bir yere toplanmış birkaç binadan oluşan yapılar topluluğudur.” İçerisindeki yapılar birbirini tamamlayan sosyal işlevlere sahiptir. Ancak her aynı yerde yapılmış yapı toplulukları külliye demek değildir. Külliye olması için tüm yapıların hep birlikte bir plan bütünlüğünde eş zamanlı olarak tasarlanması gerekir. Daha sonra kapsamı genişletilerek ilave yapılar eklenebilir. (Arpacıoğlu 2013). Odak merkezi cami ve medrese olan külliyeler içeriğinde mektep, han, hamam, çeşme, sebil, kervansaray gibi birimler bulundurmaktadır. Görevlilerin kalması için bugünkü anlamıyla lojman olarak adlandırılan müstemilat binalar ile gelir getirici dükkân, arsa, konut gibi birimler de külliyeye dâhildir (Cezar 1985). Külliyelerin içeriği Osmanlı İmparatorluğu’nun yayıldığı geniş coğrafyaya rağmen, benzer birimler içermektedir. Ancak bulundukları yere göre değişen ihtiyaçlar doğrultusunda mimari programları farklılaşabilmektedir. Örneğin menzilde bulunan külliyelerde temel olarak konaklama ve ticari etkinlikler yer almaktadır. Buna göre menzil külliyelerinin temel bileşenleri caminin yanında kervansaray, arasta, han, hamam ve imaret yapılarıdır. Medrese, darüşşifa ve türbe gibi yapılar içeriğinde bulunmamaktadır (Ahunbay 1988). Mimar Sinan’ın inşa ettiği menzil külliye örneklerinde de arasta ve çarşı yapıları ile hamam ve kervansarayanın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Eyice 1989). Kapsamındaki konaklama birimlerinde kalan yolcuların kayıtlarının tutulması, yolcuların veya gezer nüfusun kontrolüyle devlet denetimi sağlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hayatı güvenceye alan kayda değer bir katkıda bulunmaktadır (Ersoy 2001) Şehir içindeki külliye örneklerinde ise odak merkezi yine cami ile beraber eğitim binalarıdır. Bunlar medrese ve mektep yapılarıdır. Büyük çaplı külliyelerdeki medreseler üniversite özelliği kazanmıştır. Külliye içindeki tüm hizmetler halka ücretsiz olarak sunulur ve devletin otoritesini ve gücünü temsil eder. Kültürel ve sosyal hayatı içinde barındıran bu külliyeler şehre kimlik kazandıran ve şehrin gelişimini etkileyen bütünleşmeyi teşvik edici etkilere sahiptir (Yediyıldız 1996).

Külliye bünyesi içerisinde yer alan ticari işlevli yapılar, halkın ihtiyacını karşılamasının yanında, diğer yapıların masraflarını karşılama amacı da taşımaktadır (Küçükkömürcü 2005). Özellikle sosyal hizmet amacı taşıyan aşevi gibi imaret birimlerinin yanında camilerin hizmet, bakım ve onarım giderlerini karşılamak amacıyla çarşı, arasta bedesten gibi ticari yapılar inşa edilmiştir (Şahinalp ve Günel 2012). Cami çarşı ve imaret Klasik Osmanlı Dönemi şehir unsurlarıdır. Şehrin yaklaşık yüzde on beş ila yirmisini oluşturan bu alan, ticaret, sanayi gibi ekonomik faaliyetlerin merkezidir (Cansever 1996). İbadet vakitleri iş saati içerisinde bulunduğundan, çalışanlar da namazlarını yakında bulunan camiye giderek kılabilme imkanı bulmuşlardır. Camiler ticari yapılarla iç içe, bitişik veya yakınında inşa edilmiştir (Cezar 1985). Önceleri açık alanda kurulan pazar yerlerinin özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gelişip planlı yapılara dönüşmesiyle bedesten ve arasta olarak adlandırılan alışveriş mekanları oluşmuştur. Cami ile olan birliktelikleri değişik mimari biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Şekil 2.2.a’da olduğu gibi aralarında mesafeye sahip birbirinden bağımsız yapılar olarak tasarlanabildiği gibi, Şekil 2.2.b’deki örneğe benzer bitişik nizamda inşa edilebilir. Fevkani olarak nitelendirilen camiler ise alt kotun yükseltilmesiyle oluşan yapı tipidir. Şekil 2.3.a’deki gibi caminin altında büyük çapta bir çarşıdan olabileceği gibi Şekil 2.3.b’teki gibi birkaç küçük dükkandan oluşabilirler.

Şekil 2.2. a) Isparta Firdevs Bey Cami ve bedesteni (İİKTB 2018); **b)** Takyeciler Cami ve bedesteni (Anonim 1);

Şekil 3.3. a) İzmir Başdurak Cami (Anonim 2); **b)** Afyon Yoncaaltı Cami (Cambaz 2011)

Osmanlı döneminde şehrin tanımı “*Cuma kılınur bazar durur yer*” olarak ifade edilmektedir. Bu namaz vakti geldiğinde ticarete bir ara verilip herkesin camiye gittiği anlamına geldiği gibi siyasi bir çıkarımda da bulunulabilir. Ağaolu ve Uğur (2016)’a göre “*Cuma kılınur*” ifadesi o şehirde hükümdarın iktidarının görünür olduğunu ifade etmektedir. Cuma günleri hutbede hükümdarın ismi okunmaktadır. Dolayısıyla Cuma namazına gelmek hükümdarın siyasi otoritesini ve yasallığını da kabul etmek demektir. Cuma namazının ardından devletin devamlılığına da dua edilmektedir. Aygan (1998)’a göre bu durum halkın devlete olan bağlılığını arttırmaktadır. Buradan camilerin politik bir zemine oturduğu söylenebilir. Halka duyurulması istenen emir, tavır veya düşünceler hutbelerle iletilmektedir. Aynı zamanda bu dönemde camiler yöneten ve yönetilenin bir araya geldiği ender mekanlardan biridir. Devlet adamları veya ileri gelenlerin halkla yüz yüze görüşebilmesine olanak tanımaktadır. Hükümdar Cuma namazını kılarken hünkar mahfilini kullansa bile aynı yerde ibadet eden insanlar, sorunlarını aktarma fırsatı bulmaktadır. Her hafta farklı camide namaz kılmaya giden padişah için selamlığa çıkma ifadesi kullanılmıştır. Halk selamlığa çıkan hükümdarın

eyerine dilekçe bırakabilmiş ve bu dilekçeler dikkate de alınmıştır (Ortaylı 1987; Kazancı 2006).

Hutbeler ve vaazlar sadece siyasi içerik taşımazlar. Aynı zamanda halk eğitimi verdiği de söylenebilir (Yediyıldız 1989). Bunun haricinde camilerin eğitim ve öğretim yeri olarak kullanılması yukarıda da anlatıldığı gibi Erken İslam dönemine kadar dayanmaktadır. Osmanlı döneminde de bu gelenek benimsenmiştir. Medreselerin yakınındaki camiye dersane olarak kullandığı örnekler bulunmaktadır (Ahunbay 1988). Medreselerde belirli dersler görülmekte, genel dersler ise camilerde takip edilmektedir. Halka açık olarak takrirlerin yapılmasının yanında Kur'an talimi ve hıfzı dersleri gibi uygulamalı derslerin camilerde verildiği bilinmektedir. Bazı camiler ise hat meşki gibi dersler vererek özelleşmiştir. Bu dersler caminin içinde ayrılan bir bölümde yapılabildiği gibi camiye bir kapıyla açılan bitişik odalarda da yapılmıştır (Önköl ve Bozkurt 1993). Caminin yanına astronomi araştırmaları için kurulan rasathanenin olduğu örnekler de vardır. Teknik ilimlerin yanında edebi ilimler de camilerde görülmüştür. Ozanlar ve edipler camilere gelip ders vermiştir (Akın 2016).

Camilerde namaz kılmak veya ders görmek için gelenlerin yararlanması adına bazen yazarların bağışladığı bazen de satın alınan kitaplarla oluşturulan kütüphane birimi mevcuttur. Süleymaniye Cami'nde olduğu gibi kütüphane cami içinde bir bölüm olabildiği gibi, Bayezid Cami gibi camiye bitişik ve iç kapıyla açılacak şekilde planlanabilir (Akın 2016).

Mahalleliler günlük ibadetlerinin dışında çeşitli merasimler için de camiye kullanmıştır. Bunlar cenaze, taziye, nikah, mevlit ve yağmur duası gibi etkinliklerdir. Devlet merasimlerinin gösterimi için de camiler tercih edilmiştir Örneğin kılıç alayı için Eyüp Cami ve Edirne Eski camii'nde büyük ve ihtişamlı törenler düzenlenmiştir (Cançelik 2017). Osmanlı kuruluş ve yükseliş döneminde kadılık görevine atanan kişinin de görev yapacağı yerin camisine götürülerek orada berat okunup merasimi yapıldığı bilinmektedir (Önköl ve Bozkurt 1993).

Cami avluları merasimler dışında da halkın bir araya geldiği ve sohbet ettiği yerlerdir. Evliya Çelebi eserlerinde Muradiye Camiinin avlusundaki çınar ağaçlarının gölgesinde halkın oturup dinlendiğinden, yine ağaçların altında oturan veya cami avlusunda alışveriş yapan binlerce insanla çevrili Beyazıt Cami'nden bahsetmiştir (Çevik 1985; İncelik 2010). Cami avlusu ve çevresi aynı zamanda şehir halkının buluşma yeri olmuştur. Halk burada sadece ibadet etmek için değil; tanıdıklarını görmek, eğlenmek veya alışveriş yapmak için de toplanmıştır (İncelik 2010). Bu bağlamda cami avluları hem dini hem de sosyal ilişkilerin geliştirildiği kamusal ortak mekan olarak nitelendirilebilir.

Camilerin İslamiyet'in ilk zamanlarından beri adalet yeri, mahkeme salonu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde de bazı davalar camide yapılmıştır (Önköl ve Bozkurt 1993). Hatta bazı camiler bu ihtiyaca cevap verecek tarzda inşa edilmiştir. Nitekim tutulan siciller de camide saklanmıştır (Ortaylı 1977).

Savaşa giden askerler camilerde dua edilerek uğurlanmıştır. Savaşın bitişi de ezanların okunup, selâ verilmesiyle sona ermiştir. Savaş için asker toplanmasına, halkın maneviyatını canlandırarak katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda da milli

bütünlüğü sağlayarak istiklal mücadelesini başlatan önemli kurumlardan biri olmuştur (Kutay 1973; Akın 2016).

Yine savaş zamanında muhacirlerin barındırılması amacıyla büyük camilere yerleşim yapılması sağlanmıştır. Osmanlı-Rus Harbi sırasında görülen bu durum, Rumeli'den İstanbul'a gelen binlerce insan için Ayasofya, Süleymaniye, Beyazıd, Sultanahmet gibi büyük çaptaki camiler ve müstemilatları geçici sığınma yerleri olarak kullanılmıştır. Balkan Savaşı esnasında da askerlerin bir yandan salgın hastalıklarla mücadele etmesi üzerine bakımları için İstanbul'da bazı camiler hasta ve yaralıları ayırmıştır (İlçin 2020). Halk, yangın veya benzeri doğal afet durumlarında da camilere sığınmışlardır (Akın 2016).

Hastaların darüşşifadan çıkıp iyileşene kadar kalmaları, muhtaçların, fakirlerin barınmaları için imaret yanında özelleşmiş yapılar tabhane olarak adlandırılmıştır. Aynı zamanda ahi ve dervişlerin kalması için yapılmış kurumlardır. Bursa Yeşil Cami'de olduğu gibi ibadet yeri olan cami, tabhane odaları ile birleştirilerek tek bir bina halinde yapılmıştır (Eyice 1989). Tabhaneli camiler on dördüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar süren dönemde görülmüştür. İbadet dışında çeşitli amaçlara hizmet ettiklerinden, hizmet ettikleri kişiler kalmayınca tamamen ibadet işlevini alarak günümüzde ayrı bir cami tipolojisi örneğiyle bilinmektedir (Acar 2013).

2.1.3. Cumhuriyetin ilanı ile camiler

Osmanlı'nın siyasal varlığının son bulup Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılandığı aşamada, eldeki tüm imkânları değerlendirmeye, ulusal bilinci ortaya çıkarmaya dayanan mimari bir ortam vardır. Aynı zamanda yeni ülkenin yeni hedeflerine uygun mimari arayışlar doğrultusunda ülkede faaliyetlerini sürdüren yabancı mimarlar etkilerini duyurmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelerle paralel, ülke mimaride ulusal mimarlık ve uluslararası mimarlık anlayışı olarak iki yönlü bir gelişme göstermektedir. Uluslararası mimarlık anlayışı daha çok mevcut yönetimin her alanda yapmak istedikleri reformlara uygun olarak ülkede sesini duyurmuştur. Ancak bu mimarlık anlayışı, etkilerini camilerde göstermez. Zira eğitim şeklinin değişmesi ile birlikte okullara, modern tıbbın gelişmesiyle birlikte hastanelere, ekonomik düzenin değişmesiyle bankalara, yönetim şeklinin değişmesiyle idari binalara, teknolojik imkânların artmasıyla demiryolu ulaşım araçları ile tren garlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumda cami mimarisi gündemde olmayan bir konudur. Ancak, kullanımına dair yeni düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin getirdiği laik düzenlemeler kapsamında, halifelik ve şariat kaldırılmış, medrese eğitime son verilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılmış, camilerin hem sağlık açısından hem de estetiği açısından yenilenme önerileri ortaya atılmıştır. Cami ve külliyesi en önemli kamusal mekân olma niteliğini bu dönemde kaybetmiştir (Oral 1993).

1923-1950 arası dönem yeni bir devletin inşa edildiği ve yeniden yapılandığı bir dönemdir. Bu dönemde geçmişe öykünen ve milliyetçiliğin hâkim olduğu 1. Ulusal Mimarlık ve 2. Ulusal Mimarlık akımları, batıdan esinlenen fonksiyoncu yaklaşım daha çok üslup üzerine geçen tartışmalardır. Üslubundan ziyade camilerin kullanımıyla ilgili olarak, 1927 yılında Diyanet İşleri Reisliği tarafından hazırlanan 1928 yılında yürürlüğe giren talimatname ile camilerin sınıflandırma çalışmaları başlamıştır. 1932 tarihinde ise "Türkiye Cumhuriyeti İçindeki Camiler ve Mescitlerin Sınıflara Ayrılması

ve Kadrolarının Tespiti” hakkındaki kanunla camilerin sınıflandırma esasları belirtilmiştir. Bir caminin sınıflandırma içinde kalabilmesi için beş vakit açık olması, cemaatinin olması, civarındaki camilerle arasındaki mesafenin beş yüz metreden az olmaması, bayındır olması gibi koşullar açıkça belirtilmiştir. Fakat sınıflandırma dışında kalan camilere ne olacağı konusunda bir hüküm bulunmamaktadır. Bu belirsizlik, 1935 tarihli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ve yine 1935 tarihli 2485 sayılı “Cami ve Mescitlerin Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescid Hademesine Verilecek Muhassasat Hakkında Kanun” ile giderilmiştir. Kanuna göre “Tasnif harici kalacak cami ve mescidler usul ve mevzuata göre kendilerinden başkaca istifade edilmek üzere kapatılır.” denmektedir. Öztürk (1995) çalışmasında 1926-1949 yılları arası toplamda 2815 cami ve mescidin satışından bahsetmektedir. Sınıflandırma dışı kalan camiler halkevi, yatakhane, kütüphane, okuma salonu, ambar, depo, müze gibi çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Cumhuriyetin zorlu koşullarda gerçekleşen ilanı, rejimin korunması görevinin hayatiliği, askeriye'nin ihtiyaçlarının giderilmesi öncelikli olduğundan camilerin çoğu da askeriye'ye tahsis edilmiştir (Esen 2011). Osmanlı'da da camilerin gerekli görüldüğünde askeri amaçla kullanıldığı bilinmektedir. Ancak Cumhuriyet döneminde kışla, mühimmat deposu gibi kullanımların, ibadet işlevini tamamen kapatarak tam zamanlı olduğu anlaşılmaktadır. Askeri garnizonların her yerde tamamlanmış olmaması ve tamamlanmaya bütçenin müsaade etmemesi gerekçesiyle cami, mescit ve medreselerin kullanımı uzun yıllar devam etmiştir (Obuz 2017).

Mimari kıymeti bulunmayan, tarihi nitelikte sayılmayan ve çok harap olmuş camilerin peşin para veya ihale yoluyla satılması da vakıf için daha yararlı olacağının düşünülmesiyle onaylanmıştır. Halkın bazı kesimlerinin camilerin tasnifine ve satışına tepki göstermesi üzerine cami ve mescit satış ilanlarının yeri ve vakıf adı belirtilerek “harap vakıf bina” olarak yazıldığı görülmektedir (Öztürk 1995). Dolayısıyla uygulamanın halkı rahatsız ettiği açıktır.

İbadet işlevi kaldırılarak, caminin başkaca amaca hizmet ettiği örneklerle aşağıda yer verilmiştir. İstanbul'da kiliseden çevrilen Fethiye, Kariye ve Perizat Hatun camileri ile İzmir'de Aydınoglu Yahşi Bey Cami müze olarak kullanıma açılmıştır. İstanbul'da İmrahor Cami ve Fenari İsa Cami yine müze olarak kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Müzeye çevrilen camiler arasında en bilineni ise Ayasofya Cami olmuştur. *Caminin tarihi niteliği nedeniyle, müzeye çevrilmesinin bütün Şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracağı* yönündeki yazısı maarif vekili tarafından bakanlar kuruluna sunulmuştur. 2020 yılına dek müze olarak kullanılan Ayasofya, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yeniden cami işleviyle kullanıma açılmıştır. Bundan daha önce, 1951 yılında, deniz müzesi yapılan Dolmabahçe Cami de müze yapılmasından on dört yıl sonra yeniden cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Gaziantep'te bulunan Nuri Mehmet Paşa Cami ise ilk önce Yapı ve Yol Denetim Şirketi'ne depo olarak kiraya verilmiş daha sonra Bakanlar Kurulu kararıyla müze olarak kullanılması için Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir (Öztürk 1995).

Selçuklu döneminden kalma Huvant Külliyesi ise Kayseri Valiliği tarafından geçici olarak cezaevi yapılmak istenmiştir ve bu istek Dahiliye Nezaretince de kabul edilmiştir. Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün karşı çıkması üzerine, cami yerine Bedestenli han kiralanmıştır. Yine de cezaevi olarak kullanılan camiler bulunmaktadır. Bunlardan biri Ordu'da bulunan Saray Cami'dir. 1946 yılında dönemin Diyanet İşleri

Başkanı'nın bir yazısı, söz konusu caminin uzun yıllardır cezaevi olarak kullanıldığı ve yapılan pek çok müracaata rağmen boşaltılmadığı yönündedir. Yazıda, Ramazan vaktinin gelmesiyle caminin kullanıma açılmasını istemekte ve toplumun da bu durumdan şikayetçi olduğunu belirtmektedir (Obuz 2017).

Esen (2011)'e göre camilerin ibadet haricinde başka amaçlara hizmet etmesi dönemin ideolojisini göstermektedir. Buna göre askeri ihtiyaçlar için ayrılması ordunun rejim koruyuculuğunu, kütüphaneye ayrılması medenileşmenin aracı, müzeye dönüştürülmesi ise milli bilinç için gerekli olan yaklaşımın sembol mekanlarıdır. Bu dönemde camilere bakım, onarım ve tamir için ayrılan ödenekler olduğu gibi yapıların zarar görmesinin ve ihmalkarlıkların önlenmesi için alınan kararlar mevcuttur. Bu düzenlemeler genellikle mimari yönden nitelikli ve tarihi kıymeti olan camiler için getirilmiştir. Esen (2011) bu yaklaşımı da yine dönemin ideolojisi olan ulus devlet anlayışıyla değerlendirerek, milliliği temsil ettiğini savunmuştur.

Özetle, ekonomik sıkıntılar, yapı malzemesinin azlığı, rejim değişikliği sonucu yeni binalara ihtiyaç duyulmasıyla geçen 1950'lere kadar olan dönemde mevcut yapılar çeşitli kurumlar ile çoğunlukla da askeriye tarafından kullanılmıştır. Fiziki imkânsızlıkların yanı sıra laikliğin ve ulus-devlet idealinin önem kazandığı bu süreçte tarihi camiler Türk medeniyetinin bir unsuru olarak Türk sanatının köklülüğünü simgelemesi bağlamında değerlendirilmiştir. Sınıflandırma dışında kalan camiler de gerekli ihtiyaçlar doğrultusunda halka hizmet etmiştir (Obuz 2017).

1950'lere gelindiğinde ise Türkiye'nin çok partili döneme geçmesiyle birlikte din politikaları değişikliğe uğramıştır. Kurulan tüm yeni partilerin ortak noktası, İslami vurguyu arttırmaları olmuştur (Hatipoğlu 2009). Cami mimarisi konusunda modern tasarım arayışları bu dönemde başlasa da yapılan camiler önceki dönemlerin taklitleri şeklinde inşa edilmiştir. İlk camilerden bu yana değişen ve gelişen cami mimarisi, her çağda ve toplumda dönemin yapı teknolojileri, coğrafi koşullar, yerel özellikler gibi etmenlerle değişkenlik göstermektedir. Aynı dönemde yapılan camiler birbirine benzemediği gibi, farklı dönemlerde de farklı mimari üsluplarla değişen cami mimarisi bulunmaktadır. Kendinden önceki dönemi taklit etmeye yönelmek yerine döneme özgü sanat anlayışıyla gelişen bir mimari söz konusudur. Ancak bu dönemde cami mimarisindeki genel kabul Osmanlı Klasik biçimlerinin tekrarlanması şeklinde olmuştur. Zira Batı'dan esinlenen rasyonel ve fonksiyonel yaklaşım etkilerinin cami mimarisinde az olduğu görülmektedir. Mevcut dini politikalar İslami kesimi destekleyerek, halka da kendi mahallesinde cami yapma olanağı tanımış, halk da klasik biçimin tekrarlarını işlevselliğe, büyüklüğe, oran-orantıya bakmadan kötü taklitlerle her yere inşa etmeye başlamıştır.

1945 yıllarında başlayan sanayileşme hareketleri ve Marshall yardımlarının da etkisiyle kırsal alandan kentlere hızlı bir göç başlamıştır. Yoğun nüfus artışı sonucu imarsız kentleşme, düzensiz yapılaşma ortaya çıkmıştır. Sıkışık kent dokusu içinde cami yaptıranların yoğun isteği üzerine apartmanların arasına sıkıştırılmış camilere rastlanmaktadır. Caminin diğer yapılardan ayırt edilebilmesi için de değişik yöntemlere başvurulmaktadır. Yapının yükseltilmesi, caminin alt katına çarşı, otopark gibi fonksiyonların katılmasının sonucu olarak cami kütlesiyle diğer birimler arasındaki oransal dengesizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Duysak 2000).

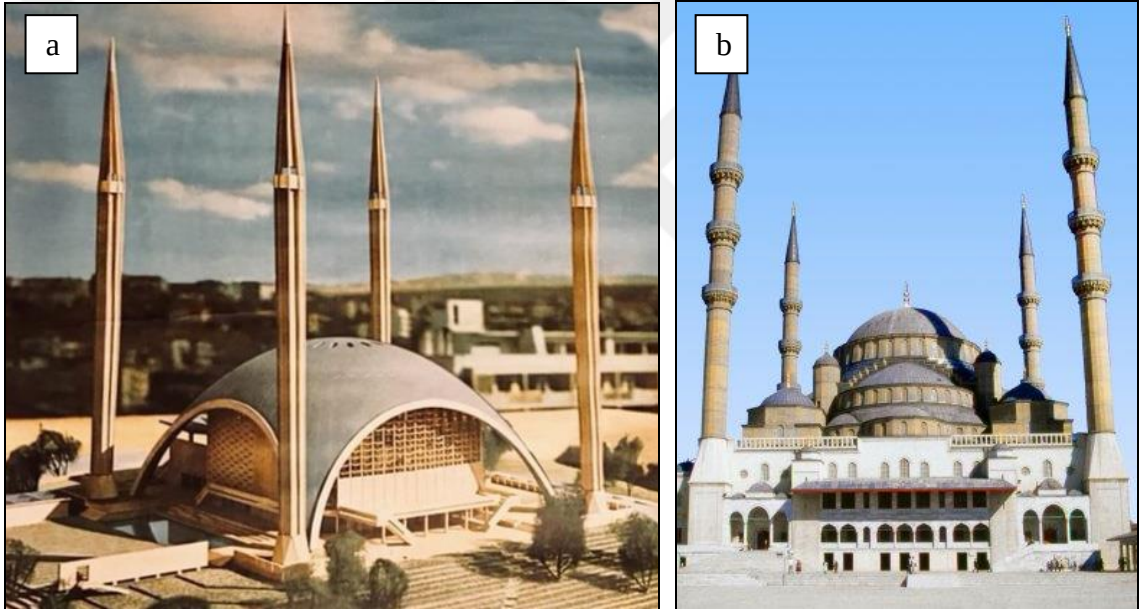
Cumhuriyet döneminde, yönetim din ile ilgili işler için Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuştur. Ancak dini yapıları yapma ve yaptırma konusunda bir yetki vermeyerek bu konuda bir düzenlemeye gitmemiştir. Başkanlık bu konu ile ilgili olarak yalnızca yeni yapılan camilere personel ataması ile ilgilenmiştir. Düzenlemenin olmamasıyla birlikte çözüm olarak cami yapımı için dernekler kurulmuştur. Ancak cami yapımının vakıf veya derneklerle halka bırakılması işin ehillerden uzak kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla özgünlükten uzak, niteliksiz ve ihtiyaca yeterince cevap veremeyen yapılar ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu dönemde yapılan dini yapıların, gecekondü yapıları gibi yasal düzenleme olmadan, denetimsiz bir şekilde yapılmasının etkileri günümüze kadar uzanmıştır.

İstanbul'da Cumhuriyet döneminde inşa edilen ilk cami Şekil 2.4'te görülen Şişli Cami'dir. Dönemin ilk anıtsal cami yapısıdır ve Klasik Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. İstanbul nüfusunun Şişli tarafına ilerlemesi ve camiye ihtiyaç duymasıyla birlikte "Şişli'de Bir Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği" kurulmuştur. Cami yapılacak alanda Süvari Kışlası bulunmaktadır ve mülkiyeti Özel İdare'ye aittir. Arsa, cami yapılma şartıyla sembolik bir bedelle söz konusu derneğe aktarılmıştır. Yanında imam ve müezzin için ayrılan odalar, kadın ve erkek için ayrı gashane ve tuvaletler, cenaze kavı bulunmaktadır. Şadırvan avlusunun kuzey sınırında, tek katlı müştemilat mekanları sıralanmakta, bu kanadın doğu ucunda köşk görünümlü iki katlı kütüphane bulunmaktadır. Mevcut yapılaşmadan sonra inşa edildiğinden, çevresiyle etkileşimli olmaktan ziyade tek başına salt bir mekandır. Yüksek duvarlarla da dış mekandan izole edilmiştir. Halkın kolektif çabasıyla inşa edilmiş olmasıyla da önem arz etmektedir.

Şekil 2.4 Şişli Cami, İstanbul (Anonim 3)

Devlet eliyle yapılan ve Cumhuriyet döneminde yapılacak olan en büyük cami projesi olma özelliğiyle ön plana çıkan Kocatepe Cami'nin yapımı ise 40 yıldan fazla bir süreye dayanmaktadır. 1957'de uygun arazi seçimiyle başlayan süreç 36 projenin katıldığı yarışmayla devam etmiştir. Şekil 2.5.a'da gösterilen Vedat Delokay ve Nejat Tekelioğlu'nun birinci seçildiği projede Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet binası, Yüksek İslam Enstitüsü, konferans salonu, müze, iki yüz araçlık otopark, turistik çarşı, aşevi ve poliklinik yer almaktadır; ancak kazanan projenin modern mimarisi geleneksel çevrelerce tepki alması neticesinde vazgeçilerek temelleri sökülüştür. Daha sonra kabul edilen projenin kısıtlı fonları, pahalı iç dekorasyon uygulamaları gibi nedenlerle uzun yıllarca inşaat devam etmiştir. Şekil 2.5.b'de gösterilen, 1987 yılında resmen açılan caminin programında, ibadet mekânı, avlu, Diyanet İşleri Bakanlığı'na ait ofisler, kütüphane, konferans salonu, ticarethaneler, idari birimler ve otopark bulunmaktadır. (TDV 2016). Caminin altında bir süpermarket olması günümüzde tartışıl原因 bir meseledir. Mahalle ölçekli yapılan camiler de dâhil altta dükkân üstte ibadet mekânı biçimlenmesine zemin hazırlamıştır.

Şekil 2.5 a) Vedat Delokay ve Nejat Tekelioğlu'nun projelendirdiği cami inşaatına yardım için hazırlanan afiş (Anonim 4); **b)** Günümüz Kocatepe Cami (TDV 2016)

Cumhuriyet döneminin modern cami örneklerinden gösterilen Kınalıada Cami'ne Şekil 2.6'te yer verilmiştir. Bu yapı klasik biçimlenmenin tekrarıyla değil de modern bir yaklaşımla kendine özgü tarzla yapıldığından döneminin ve bulunduğu yerin ihtiyacı ne ise ona uygun ihtiyaç programıyla şekillenmiştir. Camide ibadet mekânı, kütüphane, imam odası, dört adet dükkân, cami vakfına ait oda, tuvalet, gasilhane, abdesthaneden oluşan servis birimleri ve sağlık merkezi yer almaktadır.

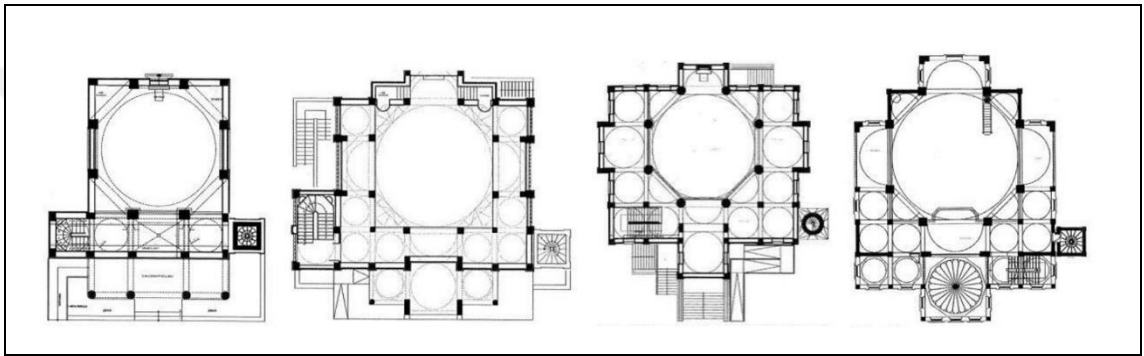

Şekil 2.6. Kınalıada Cami, 1965 (Atasoy 2011)

Genelde modern cami mimarisi ve geleneksel cami mimarisi şeklinde gruplandırma yapılan cami biçimlenmesinde, konuyla alakalı olarak mahalle ölçekli camiler ve kentsel ölçekli camiler olarak sınıflandırmak daha doğru olacaktır. 1980'lerden sonra Türkiye' de değişen sosyo-ekonomik koşullardaki değişimle beraber İslami kimliğin kamusal alana çıkmasıyla, artık ekonomik durumu yüksek şahıs veya özel kurumlar cami yaptırma işinde etkin olmaya başlamıştır. Kentsel ölçekli yapılan bu camilerde prestijlik unsuru öne çıkmıştır ve genelde yarışma projesi ile ya da mimarlar tarafından tasarlanmışlardır. Modern veya geleneksel biçimlenişi yaptırmanın isteğine göre şekillenen bu yapılar ölçek olarak büyük ve gösterişli olmasının yanında çoğunlukla yan işlev olarak konferans salonları, toplantı salonları, imam müezzin odaları gibi günümüz amaçlarına hizmet eden birimlerle yapılmaya başlanmıştır.

Mahalle ölçekli camilerin yapımı ise daha çok vakıfların, diyanetin ve çeşitli derneklerin hazırlattığı tip proje örnekleriyle inşa edilmiştir. Hatta bazen projesiz; yan mahallenin camisine benzeterek mimarsız projeler yapılmış ve niteliksiz kopyalara devam edilmiştir. Halkın topladığı bağışlarla yapılan camilerde maliyeti azaltmak adına işinin ehli olmayan insanlara kalan inşa süreci, camilerin mimari estetiğinden ziyade kullanımında birtakım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kapasite artışıyla birlikte parselde sığmayan devasa boyuttaki orantısız camiler ihtiyaç olmayan çeşitli fonksiyonlarla inşa edilmiştir. Camilerin nüfus oranına göre dağılımında belirgin dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Yapının yönlendirilmesi, yol durumu, erişilebilirlik gibi sorunlara yol açmıştır. İhtiyaçtan çok daha fazla kapasiteli gereksiz büyüklükte camiler veya ihtiyaca yeterince cevap veremeyen camiler inşa edilmiştir Her araziye aynı caminin yapılamayacağı, değişmesi gereken tek unsurun kapasite olmaması gerektiği açıktır. Devletin sadece kapasiteye bağlı büyüklük-küçüklük arz eden tip proje uygulamalarının başlangıcı

Osmanlı'nın son dönemlerine dayanmaktadır. Evkaf-ı Hümayun'un çeşitli yerlerde uygulanmak üzere "... 'de İnşa Olunacak Cami Şerifin Projesi" başlıklı uygulaması bunun bir örneğidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü de cemaat tarafından talep edilen klasik üsluba sahip cami örnekleri için değişen büyüklükte tip proje uygulaması başlatmıştır. Bu uygulama, mimarlık ve mühendislik hizmetine ulaşamayan fakat cami yaptırmak isteyen kişilere bir çözüm olarak sunulmuştur. Tarihi camilerin büyük çoğunluğunun mülkiyetini elinde bulundan Vakıflar Genel Müdürlüğü, bu uygulamayı halka ücretsiz olarak sağlamıştır. Farklı kapasiteler için büyüklüğe göre hazırlanan proje örnekleri, Osmanlı ve Selçuklu mimari gelenekleri esas alınarak oluşturulmuştur. Şekil 2.7'de gösterilen tipoloji örnekleri, ihtiyaç duyulan kişi sayısı başlığıyla aşağıda yer verilmiştir. Bunun yanında şadırvan, çeşme, minber, mihrap, vaaz kürsüsü, alem veya aşevi gibi ihtiyaç duyulan diğer birimlerin de projeleri kurumdan alınabilmektedir (Gürsoy 2014).

Şekil 2.7. Türkiye Diyanet Vakfı soldan sağa sırasıyla; 150, 400, 600, 800 kişilik cami tip projeleri (Gürsoy 2014)

İstanbul'un Bahçelievler semtinde 1983 tarihinde ibadete açılan işlek bir cadde üzerinde konumlanan Yayla Cami Cumhuriyet dönemi mahalle ölçekli camilerinin tipik örneklerindendir. Şekil 2.8.a ve b'de görüldüğü gibi sıkışık kent dokusu arasında konumlanan cami, iki tarafı apartmanlarla bitişik nizamdadır. İki katlı olarak tasarlanan yapının zemin katında, camiye ait dükkânlar, kıraathane, cami derneğine ait odalar ve 300 kişilik konferans salonu yer almaktadır. Birinci katta kütüphane ve namaz kılmaya gelenlerin kullandığı dua salonu ve kadınlar için ayrılmış bölüm bulunmaktadır. İkinci kat yalnız bayram ve Cuma namazlarında kullanılmaktadır ve imama ait odalar mevcuttur. Bu kattan terasa çıkılır ve terasta da bir şadırvan yapılmıştır. Abdest alma yerleri ve gasilhane bodrum katta çözülmüştür. Yapının bitişigindeki lojmanda, camide çalışan kurs öğretmenleri, imam ve müezzinlerin kaldığı binada kız ve erkek öğrencilere hizmet veren Kur'an kursu da yer almaktadır. Dükkânlara ait tabelaların baskın olduğu yapının cami olduğu, sadece kubbe ve minaresinden anlaşılmaktadır

Şekil 2.8 Yayla Cami (Anonim 5)

Osmanlı döneminde cami ve mescitlerin yakınına inşaat yapılmaması, çevresinin açık olması gibi şartlar olduğu bilinmektedir (Yüksel 1998) Camilerin inşası ve tamiri için de izin gerekmektedir. Caminin büyüklüğüne göre, padişah'tan veya kadı'dan izin alınmalıdır. Mimari projesi için de her şehirde bulunan mimara veya mimarbaşına başvurulmalıdır. Bu uygulamayla cami mimarisine belli bir disiplin kazandırılmıştır (İnalçık 2010). Mimarbaşı, işinin ehli olmayan mimarlara mimarlık yaptırmamaktan da sorumludur. Cami yapımı, halkın arzusuna bırakılmadığı gibi yer seçiminin de mimari çözümlerle sağlandığı görülmektedir. Günümüzde ise cami yer seçiminde bir ölçüt bulunmadığını, kişilerin isteklerine göre veya boş olmasının yeterli bir sebep olduğunu söylemek mümkündür. Ya kişi elindeki arsayı cami yaptırma şartıyla derneğe bağışlamaktadır ya da toplanan cemaat belediyeye ait arsayı cami inşası için tahsis etmektedir. Bu arsaların çoğunun yerleşim dokusuna uyumsuz olduğu ve yapıya erişimde sıkıntılar doğurduğu görülmektedir. Estetik kaygıdan tamamen uzak bu anlayışın, apartmanlar arasına sıkışan camilerle birlikte sadece gelir getirmesi amacıyla caminin alt katına sıraladığı dükkânlar ibadet mekânına merdivenlerle çıkılması gibi birtakım erişilebilirlik sorunlarına da yol açmaktadır. Osmanlı döneminde, vakıf sitemiyle ayrıntılı olarak inşa edilen bazen cami yapısının farklı katlarında konumlandırılan bazen de camiden bağımsız yapılar olarak inşa edilen akarlar, günümüzde camiye ve derneğe gelir getirmesi amacıyla yer sıkıntısı gibi nedenlerle alt katta konumlandırılarak ticaret+dini mekân olarak nitelendirilebilecek bir yapı tipi oluşumuna neden olmuştur. Alt katı ticarethane olan Türkiye'nin farklı şehirlerinden cami örnekleri şekil 2.9 ve şekil 2.10'da verilmiştir.

Şekil 2.9 a) Altıntaş Cami, Balıkesir (Anonim 6); b) Piri Türkistan Cami, Ankara (Anonim 7); c) Tezkireci Osman Efendi Cami, İstanbul (Cangül 2014); d) Şerefiye Cami, Sakarya (Anonim 8);

Şekil 2.10 a) Sokullu Mehmet Paşa Cami, İstanbul (Anonim 9); b) Söğütlü Cami, Malatya (Anonim 10); c) Eminettin Cami, Rize (Anonim 11); d) Tepecik Aksa Cami, İstanbul (Anonim 12); e) Derince Yeni Merkez Cami, Kocaeli (Anonim 13)

2014 yılında Milliyet Gazetesi'nde yer alan habere göre, Diyanet İşleri Başkanlığı, yürürlüğe giren yönetmelikle mülkiyeti kamuya ait camilerin altlarında veya eklentilerinde bulunan iş yerlerinden elde edilen gelirlerin yüzde 90'ını cami derneklerine bırakarak uzun yıllar camilerin altında görülen ticarethanelere vize vermektedir. Yönetmeliğe göre, ibadethanelerin giriş kısımları ticari amaçlı işletmelere açık olabilecektir. Buralardan elde edilen gelirin yüzde 10'u Başkanlık payı olarak kesilirken kalan kısmın en az üçte ikisi öncelikle gelirlerin elde edildiği cami, mescit ve Kuran kurslarının yapımı, bakımı, onarımı ve ısınma, aydınlatma gibi giderlerde kullanılacak; kalan ise dernek veya vakfa bırakılacaktır. İlgili dernek veya vakfa bırakılacak pay da, dernek veya vakıf tarafından müftülüğe bildirilerek ayrı bir banka hesabında toplanacaktır.

Ticarethaneli camilerin devletçe önünün açılmasına rağmen, Diyanet İşleri'nin düşünceleri aksi yöndedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Dini ve Sosyal Hizmet Vakfı'nın işbirliğiyle düzenlenen "Cami Projeleri İstişare Toplantısı'nda eski Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu konuşmasında cami altına yapılan dükkânların, berbere, kasaba, kebabçıya, kasetçiye, süpermarkete, kim çok para verirse ona verildiğini, böylece caminin belli bir ekonomik gücü olduğunu söylemiştir. Bazen cami yapıldıktan sonra kadro istemeye gelindiğinde yeni bir cami yapıldığından haberi olunduğunu bazen de camilerin gelirine göre, kendi gönlünce istihdam sağladığını belirterek bunların sona ermesi gerektiğini dile getirmiştir. Birbirinin kopyası olan, içinde gereksiz mekânların olduğu, ticari mekânların da caminin ahengini ve huzurunu bozduğu 21. yüzyıl post modern tarzı ile karşı karşıyayız diyerek günümüzde camilerin bulunduğu mekâna, döneme ve bölgeye göre çok amaçlı olması gerektiğini belirtmiştir (Bardakoğlu 2006). Aynı toplantıda küçük kapasiteli camilerin ibadete yönelik tasarlanırken, büyük kapasiteli camilerin külliye şeklinde inşa edilmesini, insanların cami bahçesine girdikleri andan itibaren burada her şeyi bulması gerektiği konuşulmuştur. Büyük cemaat kapasiteli camilerin bünyesinde ibadet mekânı dışında; yoksullar için aşevi, sağlık ocağı, çay içme alanları ve dinlenme yerleri, sergi, toplantı ve konferans salonları, çeşitli el sanatları atölyeleri, kütüphaneler, kitap satış mekânları, gençler için spor alanları, otoparklar, çocuk oyun alanları düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde cami politikaları bu yönde gelişme göstermektedir. Cami sadece ibadet işleviyle değil, eskiden olduğu gibi bir sosyal mekân olma özelliğiyle öne çıkması istenmiştir.

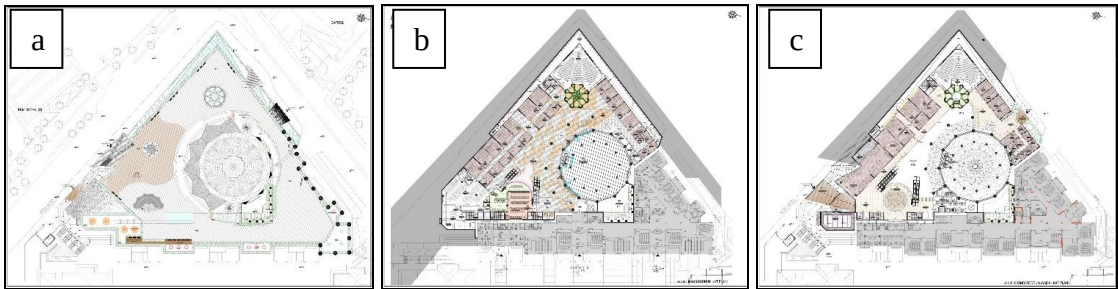
Ali Bardakoğlu'ndan sonra göreve gelen eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez de camilerin sosyal işlevli mekânlar olma yönündeki projelerine devam etmiştir. "Cami Standartları Projesi" adı altında toplantı gerçekleştiren Mehmet Görmez ile Çevre ve Şehircilik Bakanı Mehmet Özhaseki, aldıkları kararla yeni yapılacak camilerin sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılayacak şekilde tasarlanacağını açıklamıştır. Ayrıca bazı stratejik camiler ile şehir merkez camileri ve yurt dışındaki cami projelerinin estetik kurul tarafından onaylanmasının zorunlu tutulacağını belirterek, kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar ve engellilere hitap edecek şekilde kolayca erişim sağlanabilen yapılar olacağını duyurmuşlardır. Ancak çözüm yine yerine göre mimari çözümle değil, tip projeyle sağlanmak istenilmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak, sadece büyüklüğe göre değil; kent dokusuna uygun, bölgelere göre alternatif içeren, coğrafi özellikler ile iklimin göze alınacağı, çatılı veya kubbeli, minare sayısının

değişkenlik gösterdiği farklı üslupları barındıran tip projelerin hazırlanması yönünde çalışılacağı söylenmiştir. Cami alanlarının toplu taşıma sistemlerine yakın, çarşı veya çocuk parkı gibi sosyalleşme alanları ile birlikte tasarlanacağı yönünde alınan kararların örnekleri ülkede az sayıda da olsa görülmeye başlanmıştır.

Şekil 2.11’de görülen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne bağlı Tatbikat Cami 2012 yılında inşa edilmiştir. Sadece bir ibadet yerinden daha fazlası olması istenen caminin bir kültür merkezi şeklinde ele alındığı görülmektedir. Şekil 2.12’de gösterilen programında derslikler, sergi alanları, konferans salonu, kitap kafe ve sinevizyon odaları, kafeterya ve bodrum katında çözülmüş otopark da bulunmaktadır.

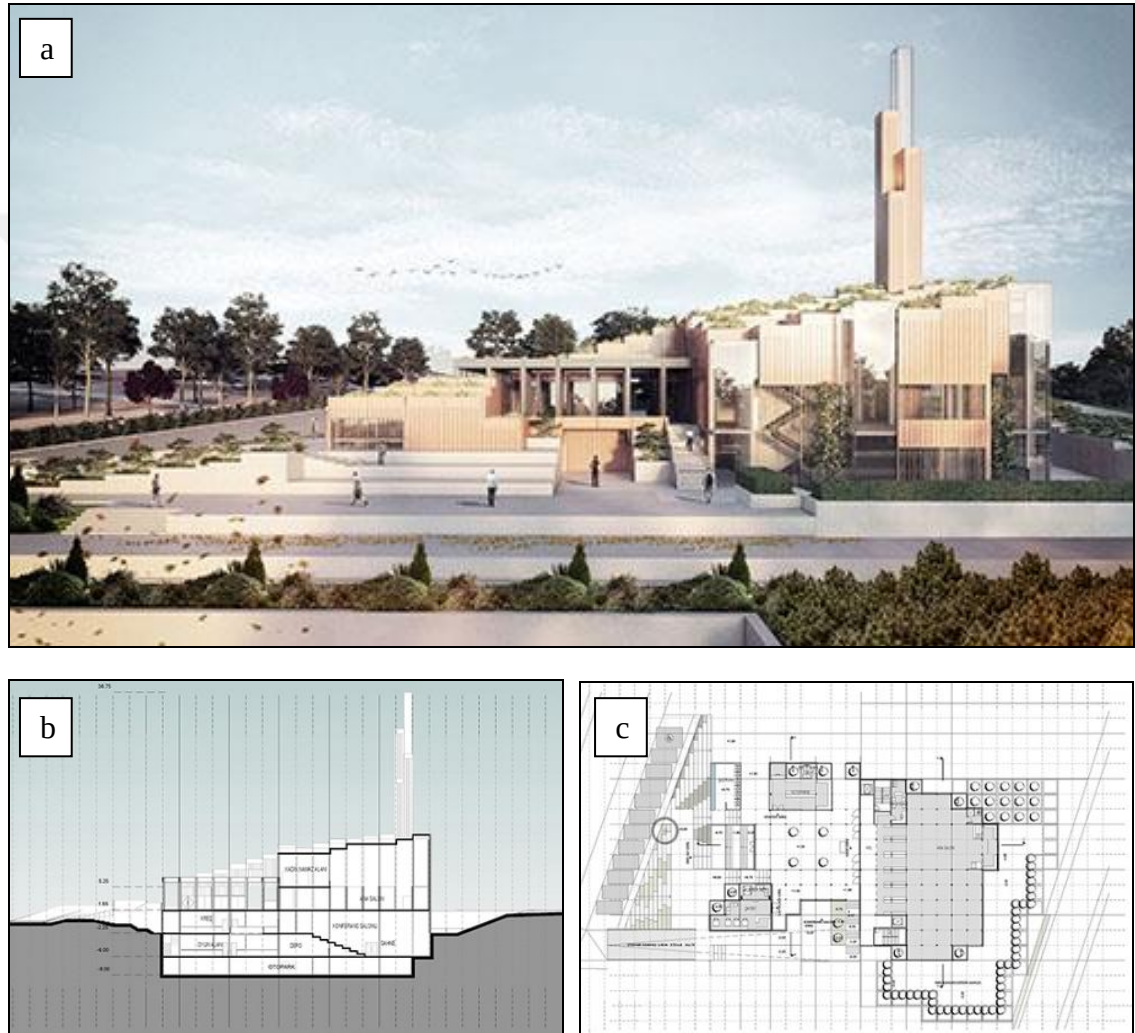

Şekil 2.11 Marmara Üniversitesi Tatbikat Cami (Hassa 2016);

Şekil 2.12 a) Tatbikat Cami vaziyet planı; **b)** Zemin kat planı; **c)** Asma kat planı (Hassa 2016)

2019 yılında Ankara Çayyolu'nda başlayan henüz inşaatı bitmemiş Şekil 2.13.a'da görülen İki Pınar Cami, İki Pınar Cami Derneği tarafından mimarlık ekibine projelendirilen bir camidir. İhtiyaç programında istenen işlevlere ek olarak, toplantı odaları, konferans salonu ve sürekli eğitim merkezi caminin ekonomisine katkı sağlaması amacıyla önerilmiştir. Şekil 2.13. b ve c'de yer alan kesit ve planlarda görüldüğü üzere aile rehberlik merkezi, kitap okuma salonu, kitap satış birimi ve çay ocağı camiden ayrı kütlelerde avlu girişinde çözümlenmiştir. Cami'nin ibadet yeri giriş kotunda çözülürken, kadınlar için ibadet mekânı asma katta, kreş, oyun alanı, konferans salonu ve otopark alt kotlarda cami bünyesinde çözümlenmiştir.

Şekil 2.13. a) İki Pınar cami modeli; b) A-A kesiti; c) Zemin kat planı (rggA 2019)

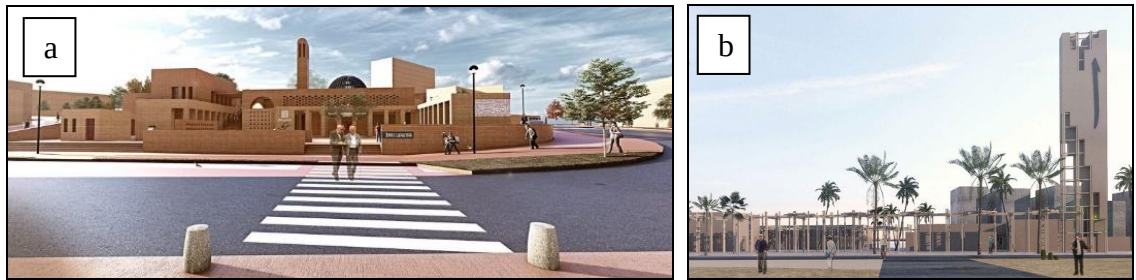
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, camilerin hayatın merkezi ve bulunduğu yerin kalbi olmasının Mescid-i Nebevi inşasından beri süregeldiğini belirterek *"Nasıl ki kalp insanı hayatta tutan ana organsa mabetler de ilim, hikmet ve fazilet merkezi olarak toplumu diri tutar, canlı tutar, ayakta tutar. Camilerimizi sadece namaz kılınıp dağılınan ibadet mekânlarına dönüştürmek ona yapılacak en büyük saygısızlıktır. Camilerin süsü cemaatidir, özellikle de gençlerdir. Çocuklarımızın neşesiyle,*

gençlerimizin heyecanıyla, pirifânilerin tecrübesiyle, kadınlarımızın nezaket ve becerisiyle dolmayan bir cami mahzun ve öksüz kalmış demektir. Çocukların gelmediği, gençlerin uğramadığı, hanımların sahip çıkmadığı camiler ne kadar muhteşem olurlarsa olsun boynu bükük kalmaya mahkûmdur. Geçmişte olduğu gibi bugün de cami merkezli bir hayatı özendirmemiz, teşvik etmemiz gerekiyor." demiştir. 2017 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanı olan Ali Erbaş da İslam şehirlerinin cami merkezli planlanarak şehri kuran bir öge olduğunu ve çevresinde yaşanan şehir hayatının, caminin bir devamı olarak geliştiğini savunmuştur. Günümüzde de camilerin kültür merkezi gibi görülmesi gerektiğini ve bu merkezi oluşturacak işlevlerle birlikte inşa edilmesinin gerekliliğini ve şehir dokusuna, nüfus yoğunluğuna uygun, her kesimden bireyler ve onların ihtiyacı göz önüne alınarak planlanmasını gerektiğini söylemiştir.

2019 yılında Diyanet İşleri Bakanlığı'nın talebiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından "Cami Tasarımı Fikir Yarışması" düzenlenmiştir. Yarışmanın amacı yukarıda da anlatılan tüm kararları almaya yöneliktir. Camilere yüklenen çeşitli ek işlevlerle yapının desteklenerek odak merkezi yapmaya yönelik fikirlerin sunulması sağlanmaya çalışılmıştır. Ek işlevlerin sosyal ve eğitime yönelik olması beklenerek ihtiyaç programında Kuran kurslarının verileceği derslikler, çok amaçlı salon, kütüphane vb. birimlerin yanında kadınlara özel kullanım alanları ile çocuklar için bölümler istenmiştir.

Bu kapsamda, Şekil 2.14.a'da yer alan 1. kategorinin 1.lik ödülünün sahibi Emrah Bal'ın tasarım ekibi olmuştur. Projenin programında; ibadet mekânı, kütüphane, Kuran kursunun verildiği birimler, kadınlar için halk eğitim derslikleri, kütüphane, lojman, ıslak hacimler, camiye gelir getiren çay ocağı ve kafe birimleri yer almaktadır.

Şekil 2.14.b'deki 2. kategorinin 1.lik ödülü Oğuzhan Yılmaz ve Bünyamin Atan'ın tasarladığı yapı olmuştur. Derslikler, bilgisayar laboratuvarı, öğretim görevlilerinin ve din görevlilerinin odaları, çay ocağı, arşiv, kütüphane, kitap satış birimi, çok amaçlı salon, fuaye, sohbet odaları, din rehberliği büroları, imaret, konut ve dükkan birimlerinin yer aldığı külliye biçiminde tasarlanan yapıda yansıtıcı olma özelliğiyle öğrencilerin yıldız hareketlerini izleyebildikleri yıldız havuzu ihtiyaç programında yer almaktadır.

Şekil 2.14 a) Cami tasarımı fikir yarışması 1. Kategori 1.lik ödülü (Bal 2019); **b)** 2. Kategori 1.lik ödülü (Atan 2019)

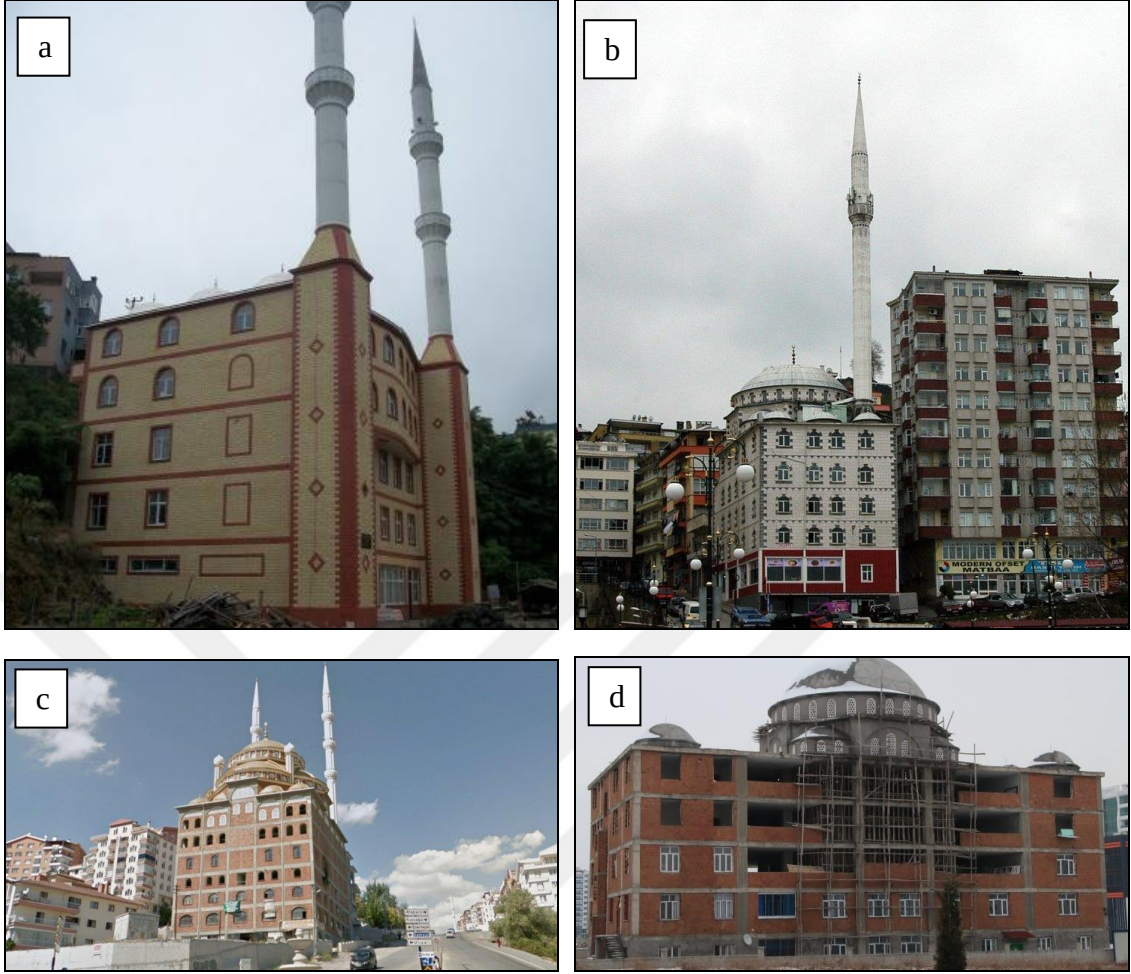
Bursa’da Uludağ Üniversitesi Görükle Yerleşkesine inşa edilecek olan Şekil 2.15’de yer verilen Uludağ Üniversitesi Yeni Cami, ibadet merkezi olmanın yanında sosyal, kültürel ve eğitim mekânlarını içinde barındıran külliye niteliğinde bir yapıdır. Toplantı salonları, konferans salonu, fuaye alanları, kütüphane birimlerinin yanı sıra çeşitli atölyeler, derslikler, öğrencilerin kültürel etkinliklerini gerçekleştirebileceği mekanlar bulunmaktadır. Cami içerisinde farklı inançlara sahip kişilere ayrılan özel ibadethane alanları da mevcuttur. İmaret birimleri olarak da aşevi ve hasta yakınlarının konaklayabileceği mekanlar düşünülmüştür.

Şekil 2.15 Uludağ Üniversitesi Yeni Cami (HB Teknik 2017)

Programda yer alan hasta yakınlarına ayrılan konaklama birimleri, Türkiye’de uzun süredir camide konaklamaya izin verilmemesinden dolayı ilgi çekicidir. Diyanet İşleri bu konu hakkında, “zaman zaman yolda kalanların veya evi barkı olmayanların cami ve mescitlerde konaklamak için cami görevlilerine ısrar ettikleri” yönündeki şikâyetler doğrultusunda 2007’de bir genelge yayınlamıştır. Genelgenin 26. maddesinde “herhangi bir gerekçe ile camilerde konaklamak isteyenlerin siyasî, terör, asayiş ve cami güvenliği yönlerinden çok ciddi riskler taşıyacağı göz önünde bulundurularak, camilerde konaklamalarına kesinlikle izin verilmeyecektir” denmiştir.

Bir diğer yandan yoksullara, hasta yakınlarına vb. imaret işleviyle değil; ticari amaçlarla veya yer bulma sıkıntısı gibi gerekçelerle yurt binası şeklinde, kira geliri elde etmek için çok katlı konut olarak tasarlanmış ya da vergiden muafiyet için konut inşa edip bir minare ve kubbeyle cami şekline büründürülen apartman camiler bulunmaktadır. Türkiye’nin farklı şehirlerinde bulunan Şekil 2.16’de yer verilen bu camiler de halkın tepkisini çekmektedir.

Şekil 2.16 a) Görele Cami, Giresun (Anonim 14); **b)** Emirettin Cami, Rize (Anonim 11); **c)** Esertepe Yeni Cami, Ankara (Anonim 15); **d)** Kayapınar Cami, Diyarbakır (Anonim 16)

2.2 Camilerin Finansal Sürdürülebilirliği

Camilerin yapım, onarım, aydınlatma, ısıtma vb. ihtiyaçlarının karşılanması ile cami görevlilerinin maaşlarının ödenmesi gibi harcamalar, camilerin hizmet edebilmesi için gerekli olan giderlerdir. Bu giderler bazen devlet bütçesiyle, bazen gelirinin camiye verilmesi suretiyle tarla dükkan gibi gayrimenkullerin kira veya ürün mahsulü geliriyle, bazen de halkın doğrudan yaptığı nakit yardımla karşılanmıştır. Günümüzde de bu amaç doğrultusunda dernekler faaliyetlerine devam etmektedir.

Başta imam olmak üzere cami görevlilerin maaşlarının ödenmesi tarihsel süreçte değişiklik arz etmektedir. Öncelikle Hz. Muhammed peygamberliği boyunca kendisi imamlık etmiştir. Bu geleneği kendinden sonra gelen dört halifenin de sürdürdüğü bilinmektedir. Bu uygulama Emeviler döneminde sona ermiştir. Emevi halifesi bu görevi kadınlara bırakmıştır. Abbasi dönemine gelindiğinde ise imamlık artık bir meslek haline gelmiştir ve bu işin karşılığında maaş ödenmeye başlanmıştır. İmamların maaşı

devlet hazinesinin vakıf gelirleri kısmından karşılanmıştır. Vakfiyesi bulunmayan camilerin ise imam maaşı ya maddi bakımdan güçlü belirli kişilerce ya da yöre halkının birleşmesiyle sağlanmıştır. Selçuklular zamanında ise dönemin para birimiyle gümüş veya dirhem olarak ya da aynı mal hesabıyla buğday üzerinden günlük, aylık veya yıllık olarak ödenmiştir. İl imamlarına, vergiden muaf tutulma gibi ayrıcalıklar da verilmiştir (Küçükbaşçı 2000). Osmanlı döneminde ise imamlar askeri sınıftan sayılmıştır. Maaşları ise görev yaptıkları camilerin vakıfları tarafından ödenmiştir. Eğer vakıf geliri yetersizse veya yoksa, devlet hazinesinin başka gelir kaynaklarından aktarılması sağlanmıştır (İnalçık 1993). Cumhuriyet döneminde köy imamları ihtiyar meclisi üyesi sayılarak ücretlerin ihtiyar meclisi eliyle yapılması istenmiştir. İl ve ilçelerde görev yapan imamların tayin ve nakilleri ile cami ve mescitlerin idaresi Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir. Ancak cami ve mescitler ile onlara ait müstemilat ve gelir getirici kısımlarının mülkiyetleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. 1927'de Danıştay kararıyla imamlık, hatiplik, vaizlik gibi cami görevleri yürütenler devlet memurluğu sıfatından çıkarılarak 'hademe-i hayrat' olarak adlandırılmıştır. 1931 yılında kabul edilen Bütçe Kanunu'na göre cami ve mescitler ile bunların hademelerinin idareleri bir sene kadar Evkaf Umum Müdürlüğü'nde kalmıştır. 1932 yılında cami ve cami görevlilerinin idaresi ile camiye ait giderler Vakıflar İdaresi'ne bırakılmıştır. Uzunca bir süre bu şekilde devam etmiştir ve 1950 yılına gelindiğinde idare yeniden Diyanet'e devredilerek, cami görevlilerinin maaşları genel bütçeden karşılanmıştır. Ancak mazbut vakıf camilerin idaresi halen Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir ve bu camilerin giderleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Diyanet bütçesine aktarılacak ödenekle karşılanması kararlaştırılmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Onay (2009) camilerin finansmanı ile ilgili yaptığı çalışmada giderleri üç farklı grupta sıralamıştır. Bunlar:

- i) Camilerin yapım ve onarım giderleri
- ii) Cami görevlilerinin maaş ve ücretleriyle ilgili giderler
- iii) Isıtma, aydınlatma, su, temizlik, demirbaş eşya bakım vb. diğer giderler

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan Cami Bilgi Bankası'ndaki veriler (2008) esas alındığında, ülkemizdeki camilerin %67'si yöre halkı, %13'ü dernekler, %11'i şahıslar, %2'si kamu kurum ve kuruluşları, %1'i sultan, bey veya paşalar, %1'i çeşitli vakıflar tarafından, kalan %5'inin ise yaptırınının bilinmediğine ulaşılmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesine bakıldığında camilerin büyük ölçüde yöre halkı tarafından yaptırıldığı, bunu şahısların yaptırdığı camilerin izlediği ve üçüncü sırada da sultan, bey ve paşa gibi devlet adamlarının yaptırdığı camilerin takip ettiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise camilerin büyük bir kısmının yine yöre halkı tarafından yaptırıldığı, cami yaptırmada ikinci sırayı cami derneklerinin aldığı, şahısların da üçüncü sırada geldiği anlaşılmaktadır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. 1923 Öncesi ve sonrası cami inşa ettirenler dağılımı

Cami Yaptıranlar	1923 Yılı Öncesi (%) yaklaşık 11.000 cami	1923 Yılı Sonrası (%) yaklaşık 70.000 cami	Toplam yaklaşık 81.000 cami
Şahıs	14.7	10.1	10.8
Cami Derneği	2.8	14.6	12.9
Vakıflar	1.3	1.4	1.4
Yöre Halkı	49.8	69.2	66.5
Kamu kurum ve kuruluşları	0.5	2	1.8
Sultan, paşa, bey vd.	9.4	0.1	1.4
Diğer (veya yaptıran belli değil)	21.6	2.6	5.2
Toplam	100	100	100

Camilerin yöre halkı tarafından yapılması, inşaat için gerekli malzemelerin satın alınması, bozulan ya da kırılanı değiştirme, cami onarımı, bağış yapılması, işgücü gibi etmenlerle gönüllülük usulüne dayanmaktadır. Türkiye’de özellikle mahalle ve köy camilerinin yapılışı bu şekildedir. Cumhuriyet döneminde camilerin nasıl yapıldığı, kaynakların nereden ne kadar geldiği gibi bilgilere yazılı veya sözlü olarak ulaşmak öncesine göre daha kolaydır. Bu dönemden günümüze kadar, cami giderleri için bazen düzenli bazen de sadece ihtiyaç halinde devlet tarafından kamu kaynaklarından yardımlar yapılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ayırdığı ödenek düzenli olarak sağlanmıştır. Düzenli olmayan ayni veya nakdi yardımlar ise özel idare müdürlükleri gibi kuruluşlarca yapılan yardımlardır (Onay 2008).

Cami giderlerinin karşılanması hem Osmanlı döneminde hem Cumhuriyet döneminde camilere göre farklılıklar göstermektedir. Köy camileri için köy halkı tarafından karşılanan giderler, muhtarlığın kurulmasıyla, muhtar ve ihtiyar heyetleriyle yine köylülerden toplanan arpa, buğday gibi ayni mallarla veya nakdi yardımlarla karşılanmıştır. Mahallelerde, çiftliklerde bulunan cami giderleri ise genellikle camiye yaptıran kişi tarafından sağlanmıştır. Mülhak vakıflara ait camilerin giderleri vakıf senedine uygun olarak müteveli tarafından karşılanmıştır. Bunların dışında kalan mazbut vakıflara ait camilerin finansmanı, her caminin vakfiyesinde yazılı şartlara göre camiye ait gelir getirici kısımlardan elde edilen gelirle karşılanmıştır. Ancak gerek mazbut gerekse mülhak vakıf camilerin giderlerinde sıkıntıya düşülmesi halinde hazineden alınan yardımlarla görevli ücretleri ödenmiştir. Osmanlı döneminde camilerin ısıtma, aydınlatma gibi giderleri mazbut ve mülhak vakıflar için vakfedilen gelir getirici bölümlerle karşılanırken bu şekilde geliri bulunmayan camilerin giderleri genellikle halk tarafından karşılanmıştır. Günümüzde de aynı şekilde camilerin söz konusu giderleri büyük ölçüde cemaat tarafından karşılanmaktadır.

Çizelge 2.2. Cami giderlerini karşılayanlar dağılımı

Camilerin Giderlerini Karşılayanlar	Toplam (%) yaklaşık 81.000 cami
Doğrudan yöre halkı (cemaat)	78
Cami Dernekleri	15
Vakıflar	1
Diğer (iş hanı/esnaf, site/apartman yönetimi, şahıs vb.)	6
Toplam	100

Camilerin ısıtma, aydınlatma gibi giderleriyle alakalı ilk hukuki düzenleme Diyanet'in 1950 yılı 5634 sayılı Teşkilat Kanunu'nda yer almıştır. Bu kanuna göre mazbut vakıfların giderleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanması gerekmektedir. Aynı madde, 1965 yılı 635 sayılı Diyanet Kanunu'nda da yer almıştır. Ancak maddenin uygulandığı hiç görülmemiştir (Onay 2008). Mazbut vakıfların camilerine ait gelirler Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tahsis edilirken, aynı camilerin giderleri cami yönetimi, cami cemaati tarafından veya denetimi kendisine ait olan camilerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanmaktadır. Çoğu tarihi olmak üzere idaresi vakıfların olan camilerin oranı %12 olduğu halde, giderleri vakıflar tarafından karşılanan camilerin oranı %1'dir. Benzer şekilde camilerin %7'sinin mülkiyeti belediyelere aittir ve cami müstemilatındaki dükkân ve iş yerlerinde de söz sahibi tüzel kişiliklerdir. Düzenli şekilde olmasa da çeşitli giderlerin karşılanmasında payı olanlar vardır ancak giderleri tamamen belediye tarafından karşılanan cami bulunmamaktadır. Bunlardan farklı olarak mülkiyetinin %7'si derneklere ait olduğu halde, giderleri cami derneklerince karşılanan camilerin oranı %15'tir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1985 yılı "Camilerin Bakım Onarım Temizlik ve Çevre Tanzimi Yönetmeliği"ne göre cami ve mescitlerin onarım, bakım, temizlik, çevre tanzimi, aydınlatma, su ihtiyacı ve güvenlik giderleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nca karşılanacaktır. İbadet yerlerinin aydınlatmaya ait elektrik giderleri Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden ayrılan ödenekle karşılanırken ısınma-soğutma giderleri cami yönetimine, cami derneklerine vb. aittir. Ancak camiler bu giderleri karşılamakta sıkıntı çekmektedir. Günümüzde halen Türkiye'nin çeşitli kentlerinde elektriği kesilen camiler bulunmaktadır. Kur'an kursu eğitim faaliyetlerinin de yapıldığı Gaziantep'te bulunan Said Nursi Cami (Koçyiğit 2020), Diyarbakır'da bulunan Yeşil Kubbe Cami (Anonim 17), Erzurum'da bulunan Solakzade Cami (Anonim 18) ibadethane örneklerinin elektrik kesintisi haberleri çeşitli gazetelere konu olmuştur. Aynı şekilde İstanbul'da bulunan tarihi Yavuz Sultan Selim Cami'nin de biriken elektrik borcu nedeniyle sayaçlarının sökülüp aboneliğinin iptal edildiği haberi halkın büyük tepkisini çekmiştir (Anonim 19).

Cami yönetimi, giderlerini karşılamak amacıyla camiye gelenlerden yardım toplamak, cami altına dükkân vb. ticarethane birimleri inşa ederek kira geliri elde etmek, tuvaletleri paralı yapmak gibi çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. 2014 tarihli 28893 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı cami, mescit ve Kur'an kursu müstemilatı konulu yönetmeliğe göre bu şekilde gelir elde edilen camilerin, brüt hasılat tutarının %10'u Başkanlık payı olarak vermesi gerekmektedir. Geriye kalan miktarın 2/3'sinin cami giderine ayrılmasına, geri kalan miktarın da tüzüklerinde veya vakfiye ya da vakıf senedinde belirtilen amaçlarda kullanılmak şartıyla ilgili dernek veya vakıflara

bırakılması karar verilmiştir. Daha sonra ek yönergeyle yönetmelik kapsamındaki taşınmazlar, “mülkiyeti mazbut ve mülhak vakıflar ile gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine ait olanlar hariç olmak üzere dernek veya vakıflarca kendi kaynaklarından veya toplanan bağış veya yardımlarla yaptırılan cami ve mescitler ile Kur'an kurslarının bir kısmında veya eklentisinde ve ticari faaliyetlerde kullanılması öngörülen ilgili dernek veya vakfın tasarrufuna bırakılan kısımlar” tasnif edilmiştir.

Yine aynı tarihli kanuna göre her il ve ilçedeki müftünün başkanlığında vaiz, murakıp, imam-hatip ve dernek başkanı veya vakıf temsilcisinden oluşan beş kişilik bir komisyon kurulacaktır. Komisyonun görevi, kendi kaynaklarıyla veya toplanan bağışlarla yaptırılan cami, mescit veya Kur'an kurslarını belirlemek, bu yapıların bir kısmının, eklentisinin ya da bütünleyici parçasının ticari veya dini faaliyetlerdeki kullanımını belirlemek ve bu yapıların gelirlerini başkanlık payı çıkarıldıktan sonra kalan miktarının cami giderleri ve dernek veya vakfa bırakılmasına karar vermektir. Elde edilen gelirlerin ayrı bir hesapta toplanmasını ve bu hesap numaralarının müftülüğe bildirilmesini sağlamaktadırlar. Müftülük de Şekil xx'te yer alan formlarla Diyanet İşleri Bakanlığı'na yazılı bildirimde bulunur. Diyanet İşleri Başkanlığınca elde edilen gelir, genel bütçenin (B) işaretli cetveline özel gelir, diğer yandan Başkanlık bütçesine özel ödenek olarak kaydedilmektedir. Bu ödenek camilerin giderleri, yapımı, onarımı ve işletilmesinde kullanılmak üzere dernek veya vakıflara yardım yapılmasında verilmektedir. Kaydedilen gelirler dernek veya vakıflardan gelen taleplere göre dağıtılır.

EK-4

MÜLKİYETİ KAMU KURUM VE KURULUŞLARI İLE HAZİNEYE AİT MÜŞTEMİLATINDA GELİR GETİRİCİ YERLER BULUNAN CAMİ, MESCİT VE KUR'AN KURSLARINI KENDİ KAYNAKLARINDAN VE/VEYA TOPLANAN BAĞIŞ VE YARDIMLARLA YAPTIRAN DERNEK VE VAKIFLARIN LİSTESİ

S.N.	İLİ	İLÇESİ	DERNEK VEYA VAKFIN ADI	CAMİ, MESCİT VE KUR'AN KURSLARININ ADI	KİRAYA VERİLEN MÜŞTEMİLATIN			
					Mülkiyet	Ada - Parsel No	Yüzölçümü (m ²)	Varlık (Dükkan, bura vb.)
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								

NOT: Kiraya verilen / verilecek müştemilat birden fazla ise sıra ile listeye yazılacaktır.

..... Müftüsü
(İmza- Mühür)

Şekil 2.17. Gelir getirici yerlerin bakanlığa bildirim formu

2.2.1 Cami, vakıf, dernek, devlet ilişkisi

Her çağda ve her toplumda dini amaçlarla veya iyilik amacıyla yapılan tesislere rastlamak mümkündür. Kuyu kazdırmak, su getirtmek, yol yaptırmak gibi işler vakıf olarak nitelendirilmese de vakıfla benzer amaçları gütmektedir. Zengin kimselerin varlıklarının bir bölümünü hayır yapmak amacıyla halkın sürekli yararlanması için bağışlaması, Hitit, Hindu ve Roma gibi birçok eski ulus hukuk sisteminde görülmektedir. Türklerin gelenekleri ve yaşayışları da her zaman yardımlaşmayı desteklemiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan birçok yapı bulunmaktadır. Budist inanca sahip Türklerin tapınakları bağışlarla ve vakıfla yapılmıştır. Tarihte tapınaklara tarlalar, bahçeler, köleler ve öküzler vakfedildiği bilinmektedir. İslam'da ise ilk vakıf, 706 yılında Emeviler döneminde halifenin oğlu tarafından, Ümeyye Cami için kurulmuştur (Çağatay 1994). Vakıf terimi de bu zamandan sonra yani 8. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Vakıf, Yediyıldız'ın (1988) tanımıyla “Türk-İslam kültür sistemi unsurlarından birini, bu topluma mensup bir kişiyi harekete geçirerek onun şahsi mallarından bir kısmını kamu hizmeti görecekt kuruluşlara dönüştürmesi eylemidir.” Bir başka ifadeyle vakıf, “bir malın sahibi tarafından dini, toplumsal ve hayırlı bir amaca ebediyen tahsisi şeklinde özetlenebilecek hukuki bir işlemle kurula müessese” olarak da açıklanabilir (Çötel 2016). Tüm vakıf tanımlamalarındaki ortak nokta, bir malın kamu hizmetine verilmesidir. Bu kamu hizmetleri, din, kültür, eğitim, sağlık, altyapı, bayındırlık, sosyal güvenlik, yardım ve hayırseverlik gibi pek çok alanı bünyesinde barındırmaktadır.

Dini yapıları gelir getiren akarlarla besleyen ve bu şekilde sürdürülebilirlik sağlayan gelir getirici ticari kısımlarla oluşturulan vakıf sistemi Osmanlı döneminin tipik şehir yapısını oluşturmuştur. Ekonomik ve sosyal hayatın bir arada yürütülmesini sağlayarak şehrin merkezini belirlemiştir (Akgün ve Türk 2005). Erken İslam döneminden beri yardım amacıyla inşa edilen vakıf binalar ve bünyesindeki diğer kültürel, ticari ve sosyal hizmet veren pek çok yapı dönemin hükümdarı, vezirler, paşalar, önemli devlet görevlileri ve varlıklı kişiler tarafından inşa edilmiştir (Cezar 1985). Osmanlı döneminde de sıkça karşılaşılan sağlık, eğitim, din ve diğer hizmetleri içeren vakıf binaların harcamaları devletin bütçesinden değil; yaptıranın kendi kaynaklarından karşılanmaktadır (Ahunbay 1988). Ancak yapılması konusunda devlet desteği ve yönlendirilmesi bulunmaktadır. Osmanlı fethettiği şehirlerde hemen bir vakıf sistemi kurarak veya kurdurarak Türk-İslam yerleşimini sağlamıştır. Savaşta yararlılık gösterenler için temlik yoluyla fazladan gelir sağlanarak, onlardan da vakıf binalar inşa etmeleri beklenmiştir. Bu sistem her ne kadar yazılı veya sözlü bir anlaşma içermese de, durumu olan her kimseden vakıf binalar yaptırmaları vatandaşlık esası haline gelmiştir. Halk da bütçesine göre cami, mektep, hamam, çeşme gibi yapıları gönüllülük esasıyla inşa etmiştir.

Osmanlı'da sadece şehirlerin değil mahallelerin kurulması aşamasında da mescit, mektep, çeşmeden oluşan küçük ölçekli külliyelerin yapımında din adamları, âlimler, alt düzey devlet görevlileri ve halkın ileri gelenleri yer almıştır. Yapılacak olan bir yapıya gerekli maddi katkıyı sağlayan kişi ‘bani’ olarak tanımlanmakta; bani kelime anlamı olarak kurucu, yaptırıcı, bina eden anlamına gelmektedir. Her ne kadar inşa edilen yapılara gereken maddi destek ilk aşamada banileri tarafından verilmiş olsa da kurulan mahallelerin zaman içindeki ihtiyaçlarını gidermek ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak için devreye mahalle halkının kurduğu vakıflar girmiştir. Vakfedecek kadar

imkânı olmayan halk ise alternatif olarak para vakıflarına yönelmiştir. Bir mahallenin kurulabilmesi için öncelikle mahalleye adını veren mescit vakfının kurulduğu, zamanla mahallesinin oluştuğu bilinmektedir. Söz konusu mescitler genellikle banilerinin ismini taşımaktadır ve “mahallelerin kurucu mescitleri” olarak bilinmektedir (İnalçık 2010).

Vakıflarla sağlanan hizmetlerin devamlı olabilmesi için gelir kaynaklarının da devamlı olması gerekmektedir. Sürekli gelir sağlayan finansman kaynakları ‘akar’ olarak isimlendirilmiştir. Akarlar vakıflarla inşa edilen han, hamam, çarşı gibi gelir getirici kısımlardan alınan gelirler olduğu gibi buğday, arpa gibi toprak mahsulünden elde edilen gelir veya köyün, şehrin veya bir limanın vergi gelirleri olabilir. Bu şekilde elde edilen gelir, sağlık, eğitim, din, yardım ve güvenlik sistemine aktarılmıştır (Yediyıldız 1982). Bir bütün halinde değerlendirildiğinde, vakfedilen paraların ekonomik hayata katkısının yanı sıra sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayata yansımalarının da olduğu anlaşılmaktadır. Binaların bakımı, ısınma, aydınlanma, su ihtiyacı ve kullanılan araç gereçlerin temini söz konusu vakıfların yaptığı ekonomik destekler sayesinde yapılmaktadır. Zamanla yıpranmalara, nüfus artışına, görevli ücretlerinin yeniden yapılandırılmasına ve diğer amaçlara bağlı olarak aynı hayratlara birden fazla vakfın katkı sağladığı durumlar olduğu gibi bir kişinin aynı hayrat için birden fazla vakıf kurduğu da görülmektedir (Gürsoy 2019).

Büyük çaptaki camilerin yapımı için gerekli olan gider harcamaları padişah, vezir, paşa gibi nüfuzlu kimseler yaptırır da bakımı, onarımı, malzemesi, görevli ücretleri gibi masraflar camiye vakfedilen gelirlerle karşılanmıştır. Osmanlı döneminde vakıf sistemi çok gelişmiştir ve neredeyse her caminin bir taşınmaz vakfı bulunmaktadır. Hatta bazı camilerin bulundukları yerden çok uzaktaki şehirlerde gayrimenkulleri vardır. Tüm gelirler vakfiyesinde belirtilen şekilde harcanmak üzere teslim edilir. Ancak ihtiyacı karşılayamayacak kadar az gelire sahipse vakıf kapanabilir, yeni vakıf kurulabilir, başka bir vakfın geliri aktarılabilir, halkın yardımı sağlanabilir veya devlet bütçesinden ödenek ayrılabilir.

Tüm bu vakıfların yönetimi, gözetimi ve denetimi için 1826 yılında Evkaf Hümayun Nezareti kurularak yapılan işler tek merkezde toplanmıştır. Vakıf mütevellilerinin her yıl gelir ve gider kayıtlarını kadılar aracılığıyla bu merkeze gönderip onaylatmaları şeklinde gerçekleşen hukuki bir düzen oluşturulmuştur. Bu düzenleme, dağıtık vakıfları tek elde toplamak, vakıflarda ortaya çıkan yolsuzlukları ortadan kaldırmak, devleti batı tarzı merkezi bir anlayışla yeniden düzenlemek ve vakıf potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanma fikri gibi nedenlerle getirilmiştir (Öztürk 1995). Ancak vakıf yönetiminin merkezileştirilmesi istenilen sonuçları verememiştir. Ulaşılan fazla gelirin vakıf harici devletin hazinesine aktarılması, yeni vakıf eserleri inşa etmek bir yana, vakıfları mevcut eserlerin onarımını karşılayamayacak duruma getirmiştir. Birçok caminin personel ve tamir giderleri karşılanamaz hale gelmiştir. Vakıflara gelir sağlanamamış; bilakis devlet hazinesindeki açıklar Evkaf Nezaretinden yapılan nakillerle kapatılmıştır (Çağatay 1987; Ertem 2011).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte vakıfların idaresi Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlanmıştır. Atatürk 1922'de vakıflarla ilgili olarak yapmış olduğu nutukta: "Bilinmektedir ki vakıflar memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketin gerektiği şekilde istifade edebilmesi için Şer'iyye Vekâletiyle beraber bütün Bakanlar Kurulunun ve hatta Yüce Meclisin bu hususu ehemmiyetle

tetkik ile bu büyük müessesenin haraplıktan korunmasını ve memlekete faydalı bir hale konulmasını temenni eylerim.” diyerek vakfın gerekliliğinin ve düzenin önemini vurgulamıştır.

Vakıfların nasıl idare edileceği konusunda yapılan çalışmalar 1935 yılında kanunlaşana kadar bütçe kanunlarına eklenen maddelerle sağlanmıştır. Osmanlı döneminde vakıflarla sağlanan pek çok hizmet Cumhuriyet döneminde başka kurum ve kuruluşlara devredilmiştir ve pek çok vakıf tasfiye edilmiştir. Eğitim, sağlık, kültürel gibi pek çok alanda hizmet veren vakıf sadece dini işleviyle devam etmiştir. Cumhuriyetten sonra kurulan vakıflar literatüre ‘tesis’ olarak geçmiştir. Halk tesis kavramına vakıf kadar sıcak bakmamıştır (Köprülü 1956). Tesislerin, devlet, vilayet, belediye ve köyden hangisiyle ilgiliyse onun denetimine bırakılması, devletin savaştan çıkmış olması nedeniyle içinde bulunduğu iktisadi durumun elverişsizliği, vakıf kuruluşlarına getirilen hukuki düzenlemeler ve vakıf-tesis ikilemi gibi nedenlerle Cumhuriyet döneminde yeni kurulan vakıf sayısı oldukça azdır (Köprülü 1956; Ertem 2011).

Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıfların idaresi ve denetimi; vakıf binaların tescili, koruması, onarılması ve işletilmesinden sorumludur. Türkiye’de sosyal, ekonomik ve dini alanlarda hizmet veren pek çok vakıf bulunmaktadır. Cami yapımındaki rolüyle vakıflara gelinecek olursa çoğunluğu Türkiye Diyanet Vakfı olmak üzere çeşitli vakıflar tarafından binlerce cami yaptırılmış, özel ve tüzel kişilerce yaptırılan pek çok caminin mülkiyeti de vakıflara devredilmiştir (Ertem 2011).

Özetle, camilerin finansman kaynakları, devlet bütçesinden ayrılan ödenekler, camilere vakfedilen gelirler ve halkın yardımları olmuştur. Halk, devletin ulaştığı veya ulaşamadığı caminin bir vakıf geliri olup olmadığına bakmaksızın caminin finansmanında her zaman etkilidir. Bunların dışında Tanzimat döneminde başlayan dernekleşme, Cumhuriyet döneminde de devam ederek, camilerin giderlerini karşılamada düzenli bir kaynak haline gelmiştir (Yücekök 1971). Şehir merkezlerindeki camilerin çoğu, bazı köy ve beldelerdeki camilerin yapımı, onarımı, giderlerinin ve görevli maaşlarının karşılanması gibi finansman sorunları kurulan vakıflar ve dernekler aracılığıyla çözümlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı (2020) verilerine göre Türkiye’de 88 bin 537 cami bulunmaktadır. Bu camilerin 7 bin 776’sı Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminde yapılırken, 80 bin 761’i Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir. Vakıflar, dernekler ve halkın yardımları tüm bu dönemlerde cami yapımı ve caminin sürdürülebilmesinde etkili olmuştur.

3. MATERYAL VE METOT

Tez kapsamında Antalya kent merkezinde bulunan, cami yapısı içerisinde tanımlanmış ticari fonksiyonlarının yer aldığı camiler ile imar planında dini tesis alanı olarak tanımlanmış parselde Cami yapısına ilave olarak inşa edilmiş ticaret fonksiyonuna sahip yapıların bulunduğu parseller, ilgili Müftülüklerden alınan bilgilere göre, inceleme alanı olarak seçilmiştir. Antalya genelinde 15 adet caminin kent içerisindeki konumu, mimari özellikleri, çevre ve kullanıcı ilişkileri materyal olarak ele alınmıştır.

Çalışmada birçok yöntem bir araya getirilerek bir arada yer alan ticarethaneler ve camilerin ilişkisi ortaya konulmuş, konu ile ilgili çelişiklere çözüm aranmıştır. Bir araya getirilen bu yöntemleri 5 basamakta gruplamak mümkündür. Bunları özetlersek; tarihsel süreç içerisinde camilerin üstlendiği rollerin ele alınması, üst ölçek plan kararlarında çevre ilişkilerinin incelenmesi, mimari proje ve mevcut kullanım durumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi, camilerin kullanıcı gruplarının ticarethane-cami ilişkisine bakış açılarının tespiti ve yargı kararlarında alınan kararlar ile geline son noktanın ortaya konulması şeklindedir. Tarihsel süreç içerisinde ibadet mekânlarının oluşumu ve üstlendiği rolün günümüze kadar geçirdiği değişimin belirlenmesi, camilerin ibadet mekânları ile birlikte üstlendikleri ticaret işlevlerinin nedenleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Üst ölçek plan kararlarında Camilere bölge açısından nasıl işlevler yüklendiği, yüklenen bu işlevlerin diğer sosyal ve teknik altyapı alanları ve konut alanları ile ilişkisinin ne olduğunun incelenmiştir. Bölgenin sosyo-ekonomik ve demografik yapısı içerisinde, ticaret fonksiyonuna sahip camilerin hangi ihtiyaçlar doğrultusunda oluştuğu, ortak yönlerinin neler olduğu tespit edilmiştir. Biçimsel inceleme ile ilgili Belediyesinden temin edilen mimari projeler ve mevcut kullanımda olan durumları incelenmiş, farklı bir fonksiyon eklenmesi ile mekân organizasyonundaki değişimler araştırılmıştır. İşlevsel inceleme ise cami çalışanları ve camilerin kullanıcı grubu olarak cami cemaatleri ile yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanarak kullanıcıların konuya bakışı incelenmiştir. Hukuksal incelemede Meltem ve Gülveren Camilerinin ticaret fonksiyonuna itiraz edilerek Kepez ve Muratpaşa Belediyelerine karşı açılan davaların süreçleri incelenerek gelecekte emsal niteliğinde olacak, yerel idari yargının ve Danıştay'ın konuya nasıl baktığı ele alınmıştır.

Çizelge 3.1. İncelenen camilerin konum, yapım yılı, mülkiyet ve kapasite durumları

Cami Adı	İlçesi	Mahallesi	Ada/ Parsel	Yapım Yılı	Parsel Mülkiyeti	Kapasite
Meltem Cami	Muratpaşa	Bahçelievler	8208/1	1991	Belediye	1500
Hüdaverdi Cami	Muratpaşa	Kışla	27900/9	1988	Dernek	500
İmam-ı Azam Cami	Muratpaşa	Kızıltoprak	7232/1	1994	Hazine	500

Çizelge 3.1'in devamı

Gülveren Yeşilyurt Cami	Kepez	Gülveren	2383/1	2014	Hazine	3000
Akınlar Cami	Kepez	Kültür	10247/10	2002	Belediye/ Hazine	1500
Yeni Cami	Kepez	Yeni Doğan	27783/1	2001	Hazine	2000
Turgut Reis Cami	Kepez	Şafak	12180/1	2001	Hazine	1000
Akdeniz Sanayi Cami	Kepez	Şafak	3554/4	1999	Kooperatif /Belediye	3000
Yurtpınar Cami	Aksu	Yurtpınar	13571/105	2005	Dernek	1500
Güzeloba Cami	Muratpaşa	Güzeloba	6964/4	2018	Hazine	3000
Hacı Ali Uyaroğlu Cami	Kepez	Kültür	27426/1	1994	Hazine	2000
Hal Cami	Kepez	Güneş	25505/9	1996	Belediye	750
Hız. Hamza Cami	Kepez	Koyunlar	25135/2	2008	Hazine	1500
Demirgöl Cami	Kepez	Düdenbaşı	26335/1	2004	Dernek	1500
A. Gazi Cami	Kepez	Kuzeyyaka	6708/26	2009	Dernek	1000

Çizelge 3.2. İncelenen camilerin imar planlarındaki ve uygulamadaki durumlarına göre dağılımı

Cami Adı	Ek Yapı	Plan Notlarında Ticaret Tanımı	İmar Planına Uygunluk	Cami Girişi ve Ticaret Fonksiyon Kotu	Ticaret Cephesi Cami Girişi	Engelli Rampası Asansör
Meltem Cami	Var	Var	Uygun	Farklı	Farklı	Yürüyen Merdiven
Hüdaverdi Cami	Yok	Yok	Uygun Değil	Farklı	Aynı	Yok
İmam-ı Azam Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok

Çizelge 3.2'nin devamı

Gülveren Yeşilyurt Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Asansör
Akınlar Cami	Var	Var	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Var
Yeni Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Aynı	Aynı	Yok
Turgut Reis Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok
Akdeniz Sanayi Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok
Yurtpınar Cami	Yok	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Var
Güzeloba Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok
Hacı Ali Uyaroglu Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok
Hal Cami	Yok	Yok	Uygun	Aynı	Aynı	Yok
Hız. Hamza Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Farklı	Farklı	Yok
Demirgöl Cami	Yok	Yok	Uygun Değil	Farklı	Aynı	Asansör
Abdurrahman Gazi Cami	Var	Yok	Uygun Değil	Aynı	Aynı	Yok

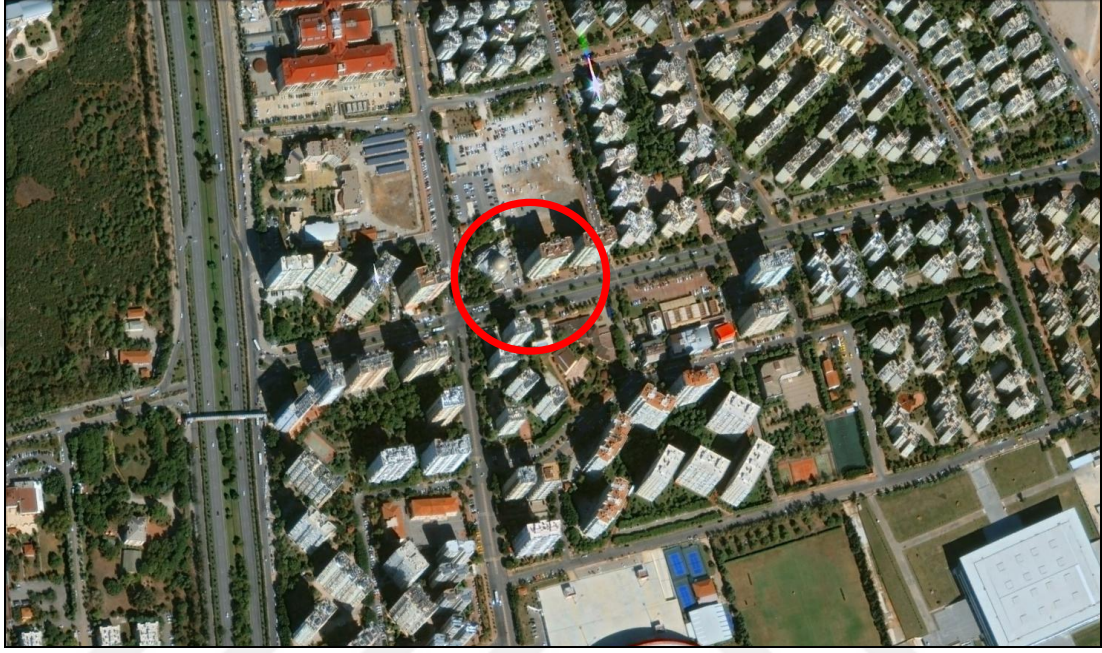
3.1. Antalya'da Bulunan Ticaret Fonksiyonuna Sahip Camiler

3.1.1. Meltem Cami

Meltem Cami Muratpaşa İlçesi Bahçelievler Mahallesi 8208 ada 1 parselde müstakil olarak yer almaktadır. Caminin üzerinde yer aldığı parselin mülkiyeti Muratpaşa Belediyesine aittir. Belediye mülkiyetinde olan parselde kurulan cami yaptırma derneği tarafından 1998 tarihinde inşa edilmiş, Muratpaşa Belediye Encümeni'nin 13.03.1990 tarih ve 1476 sayılı kararı ile Türkiye Diyanet Vakfı'na intifa hakkı verilmiştir. Cami cemaatinin girişi parselin kuzeyden üst kottan sağlanırken güney cephede giriş kotunda bir market bulunmaktadır.

Meltem Cami konum olarak Antalya kent merkezinin batısında, İsmail Baha Süreksan Caddesi ile Meltem Bulvarı'nın kesişim noktasında Meltem Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Bölgenin genel arazi kullanımı konut şeklindedir; ancak bölgede Antalya Trafik Tescil Şube Müdürlüğü, Defterdarlık, Antalya Adliyesi, Antalya İdare

Mahkemesi ve Akdeniz Üniversitesi gibi birçok kamu yapısı bulunmaktadır (Şekil 3.1). Bununla birlikte Meltem Cami'nin cephe aldığı Meltem Bulvarı boyunca konut altı ticaret, ofis ve büro kullanımı bulunmaktadır. Caminin bulunduğu bölge içerisinde 400 metre yarıçap içerisinde herhangi bir cami veya ibadet alanı bulunmamaktadır. Camide özellikle cuma günleri kamu çalışanlarının katılımı ile ciddi bir yoğunluk yaşanmaktadır.

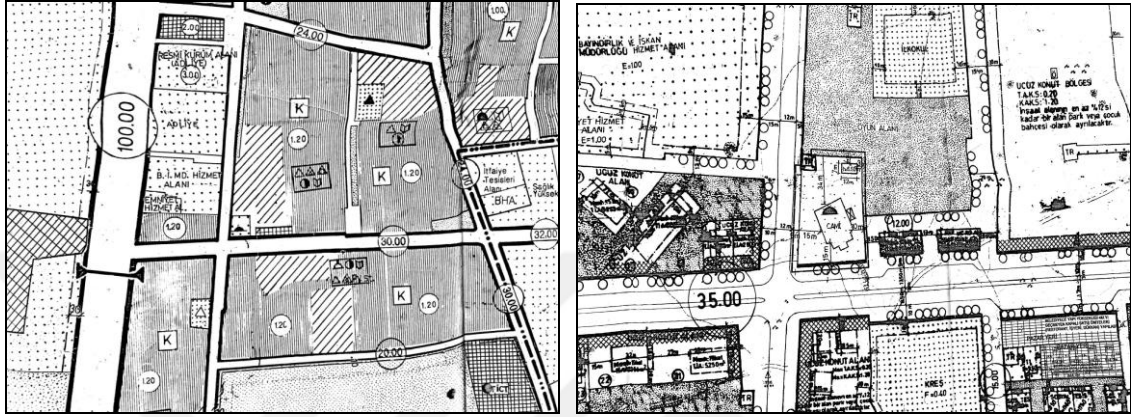

Şekil 3.1. Meltem Cami alan ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.2. Meltem Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesinden alınan bilgilere göre Meltem Cami'nin bulunduğu 8208 ada 1 parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “İbadet Alanı (Cami)” olarak planlanmıştır (Şekil 3.3). 1/1000 ölçekli uygulama imar planı plan notlarında “cami binasının altında ticari amaçlı kullanımlar yer alabilir” şeklinde düzenleme bulunmaktadır.

Şekil 3.3. 8208 ada 1 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.1.2. Hüdaverdi Cami

Hüdaverdi Cami Muratpaşa ilçesi Kışla Mahallesi 27900 ada 9 parselde, Antalya kent merkezinin batısında, Tonguç Caddesi ile Turgut Reis Caddelerinin kesişim noktasında Tonguç Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bölgenin genel arazi kullanımı konut şeklindedir. Tonguç, Yıldız ve Turgut Reis Caddeleri üzerinde yer alan yapıların tamamında konut altı ticaret kullanımı görülmektedir. Cami yakın çevresinde kuş uçuşu 320m uzağında yer alan Medstar Yıldız Özel Hastanesi dışında yakın çevresinde herhangi kamusal bir alan bulunmamaktadır. Caminin bulunduğu bölge içerisinde 400 metre yarıçap içerisinde 3 adet cami bulunmaktadır. (Şekil 3.4).

Caminin üzerinde bulunduğu 27900 ada 9 parselin büyüklüğü yaklaşık 272 metrekaredir. Cami batısında bulunan yapı ile bitişik doğusunda bulunan yapı ile ayrı olarak inşa edilmiştir. Caminin güneyde yer alan giriş kotunda emlakçı, tuhafiyeye ve anahtarcı olmak üzere 3 adet ticari işletme bulunmaktadır. Cami girişi bu işletmeler ile aynı cephe olan Tonguç Caddesi üzerinden gerçekleşmektedir (Şekil 3.5).

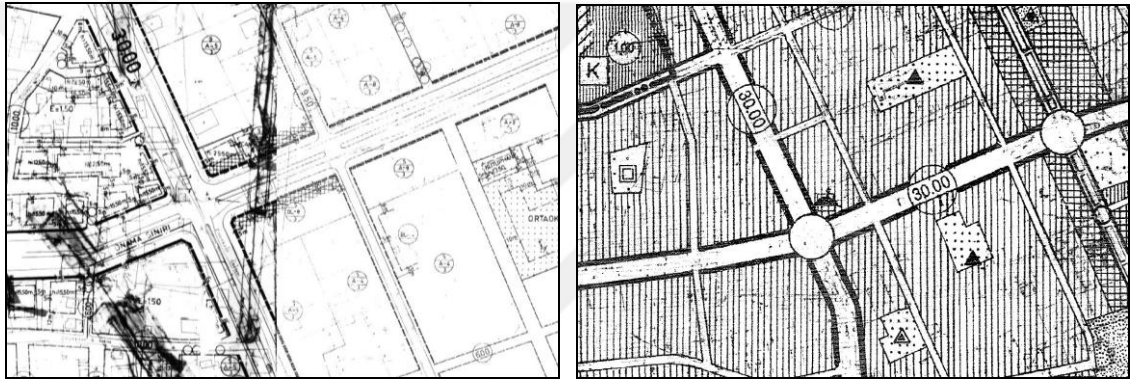
Şekil 3.4. Hüda-verdi Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.5. Hüda-verdi Cami ve yakın çevresinden fotoğraflar

Caminin üzerinde yer aldığı parselin mülkiyeti Hüdaverdi Cami Yaptırma Derneği'ne aittir. Dernek mülkiyetinde olan parsel yine aynı dernek tarafından 1988 yılında inşa edilmiştir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesinden alınan bilgilere göre Hüdaverdi caminin bulunduğu 27900 ada 9 nolu parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “İbadet Alanı (Cami)” olarak planlanmıştır (Şekil 3.6). Parselin doğusunda Blok Nizam 4 katlı, batısında yükseklik en çok 25.50 m Ayrık Nizam, karşısında Blok Nizam 8 katlı ticaret alanı önerilmiştir. Caminin mevcut durumu imar planı ile kıyaslandığında, çekme mesafeleri, yapı nizamları gibi hususlarda imar planına uymayan uygulamaların yer aldığı görülmektedir. Her iki imar planında da parsel içerisinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu bulunmamaktadır.

Şekil 3.6. 27900 ada 9 nolu parsel için 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.3. İmam-ı Azam Cami

İmam-ı Azam Cami konum olarak Antalya kent merkezinin doğusunda Muratpaşa ilçesi Kızıltoprak Mahallesi 7232 ada 1 parselde yer almaktadır. Cami konut bölgesi içerisinde yer almaktadır. Cami, 1050 sokak ile Yunus Emre Caddesinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Caminin çevresi yollar ve 4 katlı apartmanlar ile çevrilidir. Caminin güney batısında mahallelinin yoğunluklar kullandığı şehitler parkı yer almaktadır. Cami çevresinde kent ölçeğinde herhangi bir kamu tesisi yer almamaktadır. Cami cemaati bölgede yaşayan halktan oluşmaktadır. Caminin bulunduğu bölge içerisinde 400 metre yarıçap içerisinde başka bir cami bulunmamaktadır (Şekil 3.7).

İmam-ı Azam cami aynı yapı içerisinde hem dini fonksiyonu hem de ticaret fonksiyonunu aynı yapıda bulundurmamaktadır. Cami parseli içerisinde bulunan konut amaçlı kullanılan yapının altında ticarethane olarak kullanılan market bulunmaktadır (Şekil 3.8). Caminin girişi kuzeyde bulunan Yunus Emre caddesinden ve merdivenler yardımı ile çıkılan üst kottan yapılmaktadır. Aynı parselde bulunan market girişi ise Yunus Emre Caddesi üzerinden cami girişinin yaklaşık 30 metre batısından yapılmaktadır.

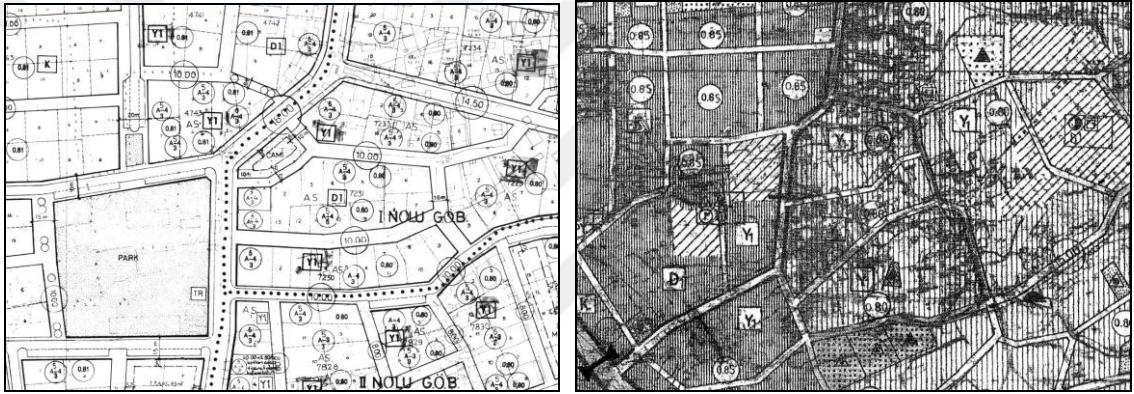
Şekil 3.7. İmam-ı Azam Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.8. İmam-ı Azam Cami ve çevresinden fotoğraflar

Caminin üzerinde yer aldığı parselin mülkiyeti Hazineye aittir. Hazine mülkiyetinde olan parselde, kurulan cami yaptırma derneği tarafından 1994 yılında cami inşa edilmiştir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesinden alınan bilgilere göre İmam-ı Azam caminin bulunduğu 7232 ada 1 nolu parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.9). Parselin doğusunda, kuzeyinde ve güneyinde ayırık nizam 4 katlı konut alanları, güney batısında park alanı bulunmaktadır. Her iki imar planında da parsel üzerinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu kararı bulunmamaktadır. Parselde yer alan yapı kütleleri, çekme mesafeleri ve fonksiyonlar incelendiğinde mevcut durumun yürürlükteki imar planına uygun olmadığı görülmektedir.

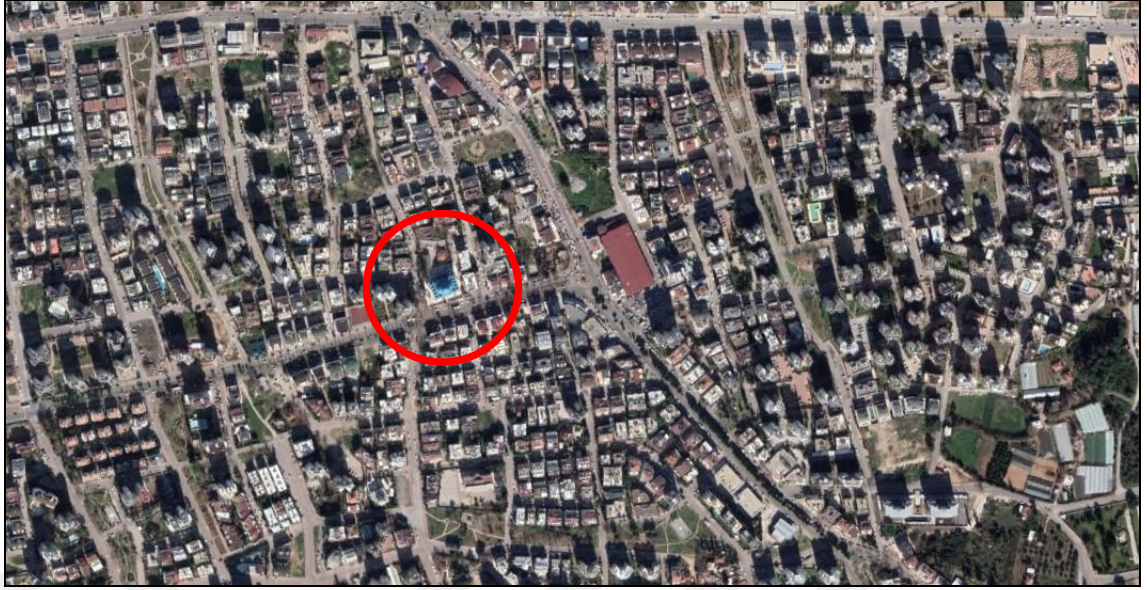

Şekil 3.9. 7232 ada 1 parsel için 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.4. Güzeloba Cami

Güzeloba Cami Muratpaşa İlçesi Güzeloba Mahallesi 6964 ada 4 parsel üzerinde, Antalya kent merkezinin doğusunda yaklaşık 10 km uzağında yer almaktadır (Şekil 3.10). Parselin toplam yüzölçümü 2749 metrekaredir. Parselin güneyinde bölgenin en yoğun caddelerinden biri olan Barınaklar Bulvarı, batısında 2146. sokak, doğusunda ise giriş katında PTT Güzeloba şubesi konut kullanımları bulunmaktadır. Cami çevresinin genel arazi kullanımı konut olmakla birlikte Barınaklar Bulvarı üzerinde yoğun ticaret alanları yer almaktadır. Caminin güney batısında yaklaşık 300 metre uzağında Yıldırım Beyazıt Cami bulunmaktadır.

Caminin Barınaklar Bulvarına bakan güney cephesi giriş kotunda 3 adet ticari işletme yer almaktadır. Caminin girişi kuzey cepheden üst kottandır. Cemaatin namaz kıldığı harem ve imama ayrılan yer olan mihrap da bu kotta bulunmaktadır. Caminin girişinin yer aldığı kuzey cephesinde 2 adet inşaat devam etmektedir. İkili görüşmelerden inşaatların cami personeli için lojman ve kuran kursu ile tuvalet ve abdesthane inşaatı olduğu öğrenilmiştir (Şekil 3.11).

Şekil 3.10. Güzeloba Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.11. Güzeloba Cami ve çevresinden fotoğraflar

Güzeloba Cami'nin bulunduğu 6964 ada 4 parselin mülkiyeti hazineye aittir. 2015 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına intifa hakkı aktarılarak cami inşaatı başlamış ve 2018 yılında inşaat tamamlanarak cami hizmete açılmıştır. 3000 kişi kapasite ile Güzeloba Cami bölgenin ihtiyaçlarını karşılayan önemli sosyal donatı alanlarından biridir.

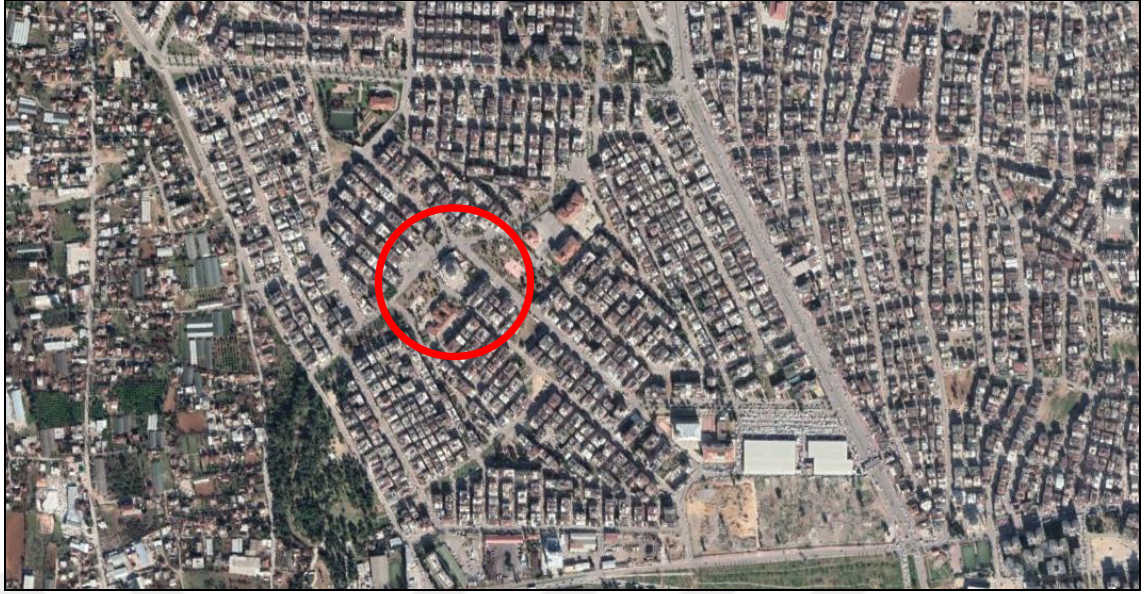
Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesinden alınan bilgilere göre Güzeloba Cami'nin bulunduğu 6964 ada 4 parsel 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarında “Cami Alanı” olarak planlanmıştır. Parsel ile birlikte Barınaklar Bulvarı boyunca yençok 20.50 metre yükseklik kararı verilmiştir. Caminin üzerinde bulunduğu caddenin büyük kısmında ayırık nizam 0.30/0.60 yapılaşma kararı ile yol boyu ticaret fonksiyonu getirilmiş, bulunduğu 6964 nolu adada ise “trafo, PTT ve resmi kurum alanı” ile ada kamu kullanımına ayrılmıştır. Caminin kuzeyinde yer alan otopark alanı olarak ayrılmıştır. Bu alanda devam eden yapılaşmalar göz önüne alındığında mevcut durumun yürürlükte olan imar planlarına uygun olmadığı görülmektedir (Şekil 3.12).

Şekil 3.12. 6964 ada 4 parsel için 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.5. Gülveren Yeşilyurt Cami

Gülveren Yeşilyurt Cami Kepez ilçesi Gülveren Mahallesi 2383 ada 1 parselde yer almaktadır. Caminin üzerinde yer aldığı parselin mülkiyeti hazineye aittir. Belediye mülkiyetinde olan parselde kurulan cami yaptırma derneği tarafından 2014 tarihinde inşa edilmiştir. Cami cemaatinin girişi parselin kuzey batısından üst kottan sağlanırken güney batı ve kuzey doğu cephelerinde giriş kotunda iki adet süpermarket bulunmaktadır (Şekil 3.13).

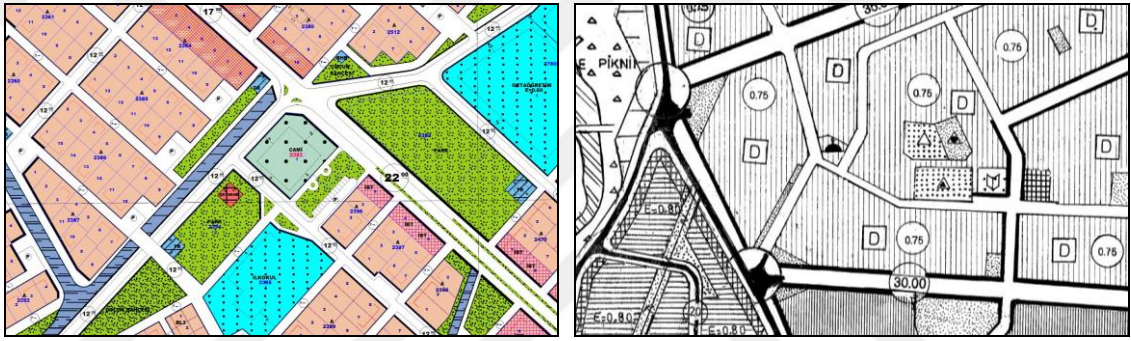
Şekil 3.13. Gülveren Yeşilyurt Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.14. Gülveren Yeşilyurt Cami ve yakın çevresine ait görseller

Gülveren Yeşilyurt Cami konum olarak Antalya kent merkezinin batısında, 4342 sokak ile 3709 sokağın kesişim noktasında yer almaktadır. Bölgenin genel arazi kullanımı konut şeklindedir. Bununla birlikte bölgede Gülveren İlköğretim Okulu, Toros Meslek Lisesi, Türk Eğitim Vakfı gibi sosyal altyapı alanları bulunmaktadır (Şekil 3.14). Gülveren Yeşilyurt Cami'nin çevresinde park alanları bulunmaktadır. Park alanları çevresi ile genellikle 4 katlı ikiz yapı nizamında konut yerleşimlerinden oluşmaktadır. Caminin bulunduğu bölge içerisinde 400 metre yarıçap içerisinde herhangi bir cami veya ibadet alanı bulunmamaktadır. Cami cemaati bölgede ikamet edenlerden oluşmaktadır.

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Gülveren Yeşilyurt caminin bulunduğu 2383 ada 1 nolu parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.15). Her iki imar planında da parsel üzerinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu bulunmamaktadır.

Şekil 3.15. 2383 ada 1 parsel için 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.6. Akınlar Cami

Akınlar Cami Kepez ilçesi Kültür Mahallesi 10247 ada 10 parselde yer almaktadır. Ancak caminin bir kısmı, caminin şadırvanı, tuvalet kısmı ve sert zeminlerin büyük kısmı parselin batısında yer alan park alanı içerisinde bulunmaktadır. Caminin dış duvarları park alanını da çevreleyecek bir şekilde inşa edilmiştir (Şekil 3.16). Parsel içerisinde bir adet baz istasyonu ve trafo bulunmaktadır. Caminin üzerinde yer aldığı parselin mülkiyeti belediye ve hazineye aittir. Belediye ve hazine mülkiyetinde olan parselde cami yaptırma derneği tarafından cami inşa edilmiştir. Caminin güney cephesinde bir adet ticaret amaçlı inşa edilen ancak kapalı olan kafe ve Kepez Müftülüğü Gençlik Merkezi yer almaktadır. Cami girişi kuzeyden bir üst kottan sağlanmaktadır.

Akınlar Cami konum olarak Antalya kent merkezinin batısında yer almaktadır. Caminin güneyinde spor alanları ve T.C. Merkez Bankası, batısında oto pazarı yer almaktadır. Cami 75. yıl caddesine yaklaşık 100 metre uzaklıkta 3805 sokak üzerindedir. Bölge ticaretin yoğun olduğu genellikle öğrencilerin ikamet ettiği bir konut bölgesidir. Cami cemaatini genellikle oto pazarı esnafı, müşterileri ve çevrede yer alan ticarethanelerde çalışanlar ve bölge halkından oluşmaktadır. Caminin bulunduğu bölge

içerisinde 400 metre yarıçap içerisinde başka bir cami bulunmamaktadır.

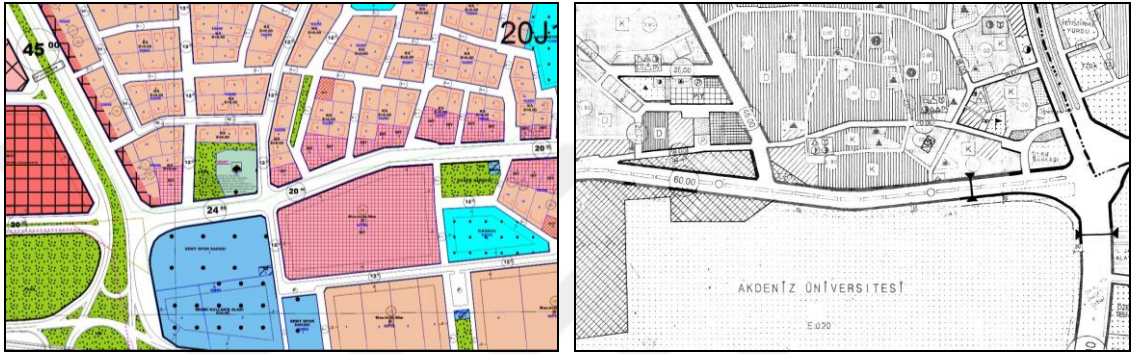

Şekil 3.16. Akınlar Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.17. Akınlar Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Akınlar caminin bulunduğu 10247 ada 10 parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planının “İbadet Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.18). 1/1000 ölçekli uygulama imar planı plan notlarında parsel ile ilgili “1- Gençlik Merkezi ve Anaokulu yapılabilir. 2- Cami vasfının ve görüntüsünün önüne geçmemek, gürültü ve kirlilik oluşturmamak, imalathane niteliğinde olamamak, gayri sıhhi özellik taşımamak ve giriş ve çıkışları ibadet yerinin girişlerinden ayrı olmak kaydıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca belirlenecek usul ve esaslara göre dini tesise hizmet veren ticari mekânlar yer alabilir” şeklinde düzenleme yer almaktadır.

Şekil 3.18. 10247 ada 10 parsel ve çevresinin 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.7. Yeni Kepez Cami

Yeni Kepez Cami Kepez ilçesi Yenidoğan Mahallesi 27783 ada 1 parselde yer almaktadır. Caminin güneyinde Adnan Selekler Caddesi, batısında ise 3072. Sokak bulunmaktadır. Cami üç caddenin kesişim noktasında kavşağın üzerinde yer almaktadır. Alanın batısında ve kuzeyinde kent parkı niteliğinde olan Zeytinpark, güneyinde konut alanları, doğusunda Yenidoğan Aile Sağlık Merkezi, yaklaşık 650 metre kuzeyinde ise Antalya otogarı bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde bulunan komşu parselinde belediye hizmet alanı olarak depo alanı yer almaktadır (Şekil 3.19).

Caminin üzerinde bulunduğu 27783 ada 1 parselin büyüklüğü 4209 metrekaredir. Cami parseli üzerinde cami ile birlikte cami personelinin ikamet ettiği 2 adet 2 katlı yapı bulunmaktadır. Caminin 3 adet girişi mevcuttur. Bunlar kuzey, doğu ve batı girişleridir. Doğu girişinin bulunduğu cami cephesinde bir adet eczane ve bir adet sigorta satış ofisi yer almaktadır. Cami girişleri ve ticarethane girişleri aynı kottan sağlanmaktadır (Şekil 3.20).

Şekil 3.19. Yeni Kepez Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.20. Yeni Kepez Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Yeni Kepez caminin bulunduğu 27783 ada 1 nolu parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.21). Her iki imar planında da parsel üzerinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu kararı bulunmamaktadır. Bununla birlikte caminin kuzeyinde yer alan 15 metre genişliğinde yaya yolu açılmamış ve yine kuzeyde tanımlı park alanı, park alanı olarak kullanılmamakta Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Parsel içerisinde bulunan yapılaşmaların durumu yürürlükte olan imar planı kapsamında incelendiğinde yapılaşmanın imar planlarına uymadığı görülmektedir.

Şekil 3.21. 27783 ada 1 parsel ve çevresinin 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.8. Turgut Reis Cami

Turgut Reis Cami kent merkezinin doğusunda Kepez ilçesi Şafak Mahallesi 12180 ada 1 parsel içerisinde yer almaktadır. Parselin güneyinde Şehit Binbaşı Erdoğan Özdemir Caddesi, batısında 4259 sokak, kuzeyinde 4250 sokak ve doğusunda aynı ada üzerinde bulunan aile sağlığı merkezi yer almaktadır. Cami konut bölgesi içerisinde yer almakta yakın çevresinde ise eğitim ve aile sağlığı merkezleri ile merkezi bir konumda bulunmaktadır. Caminin haricinde 400 metre yarıçap içerisinde 1 adet daha cami alanı bulunmaktadır (Şekil 3.22).

Caminin içerisinde bulunduğu 12180 ada 1 parsel içerisinde cami haricinde 2 adet daha yapı bulunmaktadır. Kuzey doğuda yer alan 3 katlı yapı lojman ve gençlik merkezi olarak kullanılmakta, batıda yer alan 2 katlı yapı ise konut ve market olarak kullanılmaktadır. Cami girişi kuzey cepheden bir üst kottan sağlanmaktadır. Ticarethaneyi içinde barındıran yapının ise girişi doğu cephede bulunmaktadır.

Şekil 3.22. Turgut Reis Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.23. Turgut Reis Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Yeni Kepez Caminin bulunduğu 12180 ada 1 nolu parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.24). Her iki imar planında da parsel üzerinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu kararı bulunmamaktadır. Parsel üzerinde yer alan yapılaşma miktarı ve farklı fonksiyonlar yürürlükte olan planlar kapsamında değerlendirildiğinde mevcut durumun imar planlarına uymadığı görülmektedir.

Şekil 3.24. 12180 ada 1 parsel ve çevresine ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.9. Akdeniz Sanayi Cami

Akdeniz Sanayi Cami kent merkezinin kuzey batısında Kepez ilçesi Şafak Mahallesi 3554 ada 4 parselde yer almaktadır. Cami sanayi alanlarının içerisinde yer almaktadır. Caminin doğusundan 50 metre genişliğinde 5009 sokak, batısından 24 metre genişliğinde 5016 sokak geçmektedir. Caminin güneyinde aynı ada içerisinde Akdeniz Sanayi Sitesi Hizmet binası, düğün salonu ve Çıraklık Gençlik Merkezi, kuzeyinde park alanı yer almaktadır. (Şekil 3.25). Caminin bulunduğu bölge içerisinde 500 metre yarıçap içerisinde başka bir cami bulunmamaktadır.

Caminin üzerinde yer aldığı 3554 ada 4 parsel parselin batısında cami harici 2 katlı bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının giriş katı tuvalet, 1. katı ise konut olarak kullanılmaktadır. Cami girişi kuzeyden bir üst kottan sağlanmaktadır. Ticarethane olarak işletilen marketin ise girişleri doğu cephesinden yapılmaktadır. Marketin depo girişi ile cami girişi aynı cephede bulunmaktadır. Bu nedenle yapılan incelemede cami girişinde farklı zamanlarda nakliye kamyonları gözlenmiştir (Şekil 3.26). 4663 metrekare olan parselin mülkiyeti kooperatif ve belediyeye aittir. Belediye mülkiyetinde olan parselde kooperatif ve kurulan vakıf eli ile cami inşa edilmiştir.

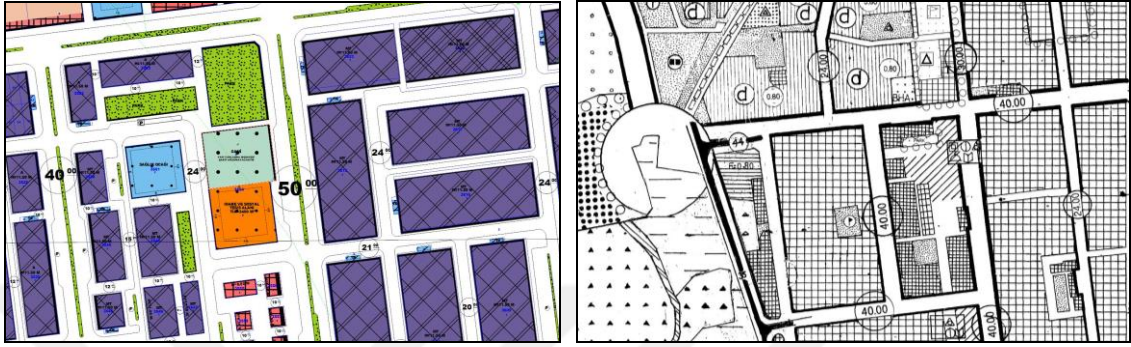

Şekil 3.25. Akdeniz Sanayi Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.26. Akdeniz Sanayi Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Akdeniz Sanayi caminin bulunduğu 3554 ada 4 parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planının “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.27). Her iki imar planında da parsel üzerinde cami harici farklı bir fonksiyonun olabileceğine dair tanımlı bir plan notu kararı bulunmamaktadır. Parselde bulunan yapılar, yapılaşma miktarları imar planları kapsamında incelendiğinde mevcut durumun imar planlarına uymadığı görülmektedir.

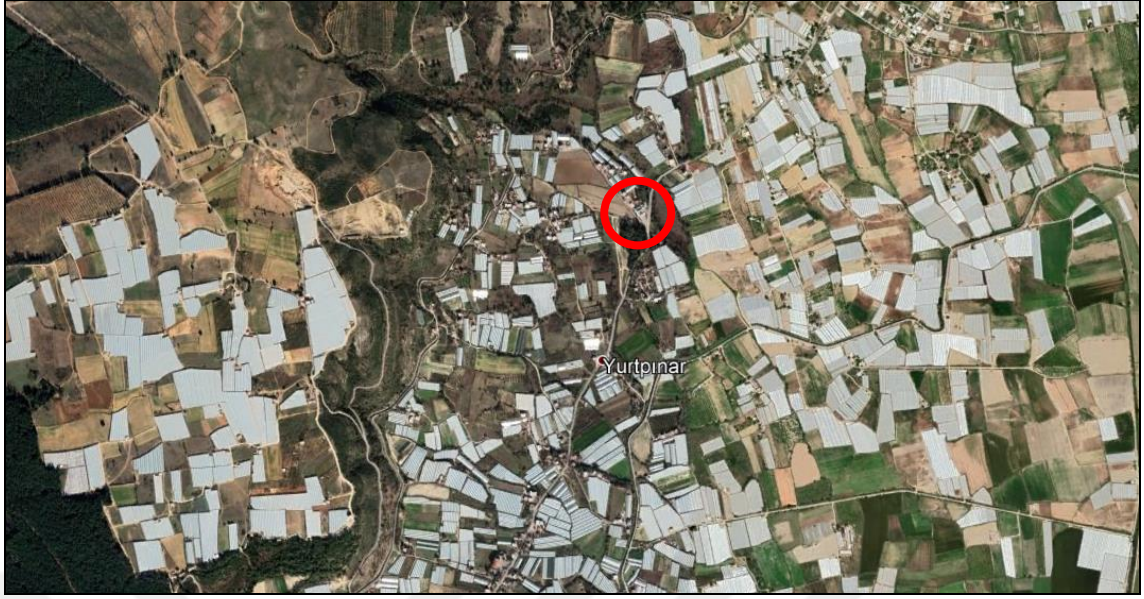

Şekil 3.27. 3554 ada 4 parsel ve çevresine ait 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları

3.1.10. Yurtpınar Cami

Yurtpınar Cami Antalya kent merkezinin kuzey doğusunda Aksu ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Cami kırsal yerleşmeler arasında tarım arazileri ve ekili dikili alanlar içerisinde yer almaktadır. Cami çalışma konusu diğer camilerden farklı olarak yoğun konut dokusu içerisinde yer almamakta kırsal yerleşmelere hizmet etmektedir. Cami, Yurtpınar mahalle merkezinden kuzeye devam eden ana ulaşım aksı üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.28). Caminin üzerinde bulunduğu alan kadastral mülkiyet deseninde 10256 metrekaredir ve mülkiyeti derneğe aittir.

13571 ada 105 parselde yer alan Yurtpınar Cami 2005 yılında dernek eli ile yapılmıştır. Caminin kapasitesi yaklaşık 1500 kişidir. Cami girişi kuzeyden bir üst kottan sağlanmaktadır. Kuzey cephede Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ofisi ve özel bir sigorta şirketinin bürosu yer almaktadır. Ayrıca caminin doğusunda depo alanı olarak kullanılan bir müştemilat bulunmaktadır.

Şekil 3.28. Yurtpınar Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.29. Yurtpınar Cami ve çevresinden fotoğraflar

Caminin bulunduğu bölgede herhangi onaylı 1/5000 nazım veya 1/1000 ölçekli uygulama imar planı bulunmamaktadır. Belediyesince işlemler 1/25000 ölçekli Antalya 6 ilçe nazım imar planına göre yapılmaktadır. Bu planlarda alan mevcut “konut alanları” kullanımında kalmaktadır (Şekil 3.30). Bu alanlarda cami gibi sosyal ve teknik altyapı alanları yer alabilir.

Şekil 3.30. Yurtpınar Caminin 1/25000 ölçekli nazım imar planında durumu

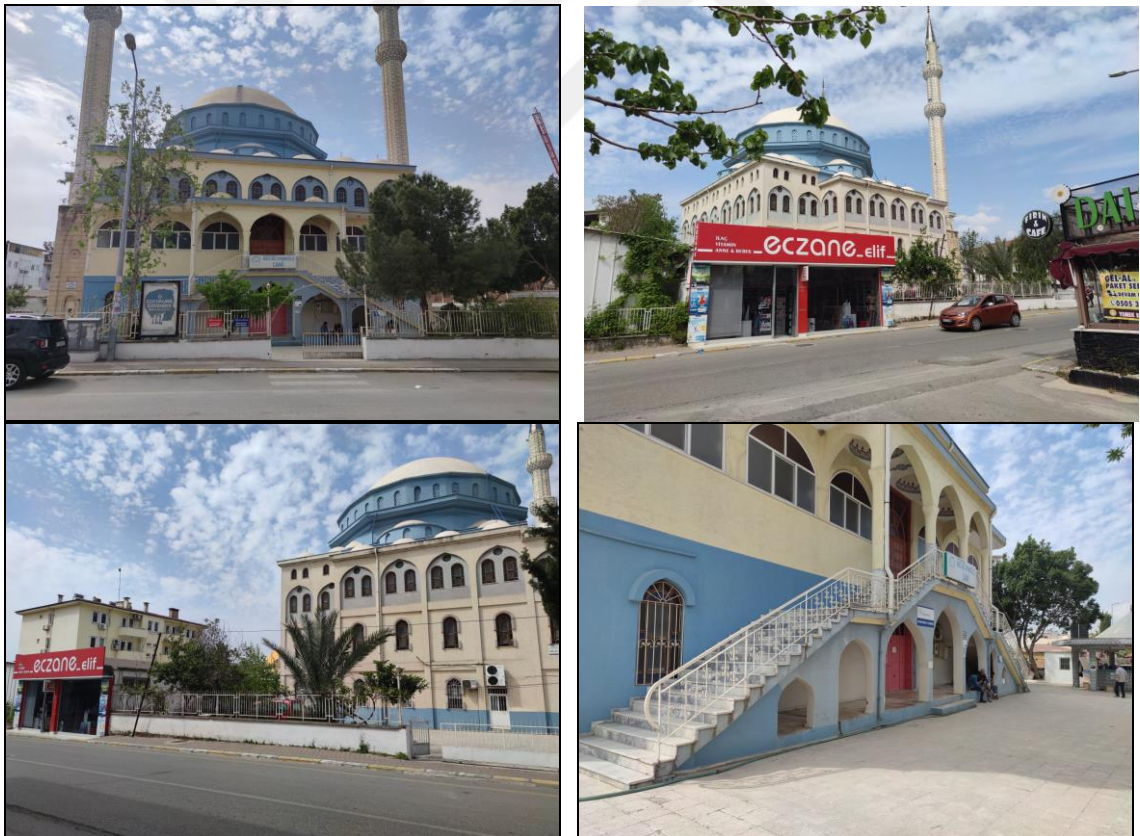
3.1.11. Hacı Ali Uyaroğlu Cami

Hacı Ali Uyaroğlu Cami Antalya kent merkezinin batısında Kepez ilçesi sınırları içerisinde yaklaşık 2000 m² büyüklüğünde bir parselde yer almaktadır. Caminin kuzeyinde 17 metre genişliğinde taşıt yolu, doğusunda 12 metre genişliğinde taşıt yolu, batısında devam eden inşaat, güneyinde ise bir “Sağlık Ocağı” bulunmaktadır. Caminin yakın çevresi konut alanlarından oluşmakta, alanın kuzeyinde ve doğusunda bulunan akslar üzerinde yoğun ticaret fonksiyonu yer almaktadır (Şekil 3.28). Caminin kuzeyinde okul alanı, batısında kredi yurtlar müdürlüğüne bağlı yurt alanı yer almaktadır. Bölge daha çok öğrencilerin tercih ettiği bir konut alanıdır.

Hacı Ali Uyaroğlu Cami tez kapsamında aynı yapı içerisinde bulunmayan ancak aynı parsel içerisinde yer alan camilerden biridir. Caminin güneydoğusunda, sağlık ocağı parseline komşu bir adet ticari işletme (eczane) bulunmaktadır. Bu nedenle kuzeyden olan cami girişi ile ticarethane girişi farklı cephelerde yer almaktadır. Aynı parsel içerisinde cami ile birlikte tuvalet, cami lojmanı ve ticarethane bulunmaktadır (Şekil 3.32). Caminin 400 metre yarıçap uzaklığı içerisinde herhangi bir cami bulunmamaktadır.

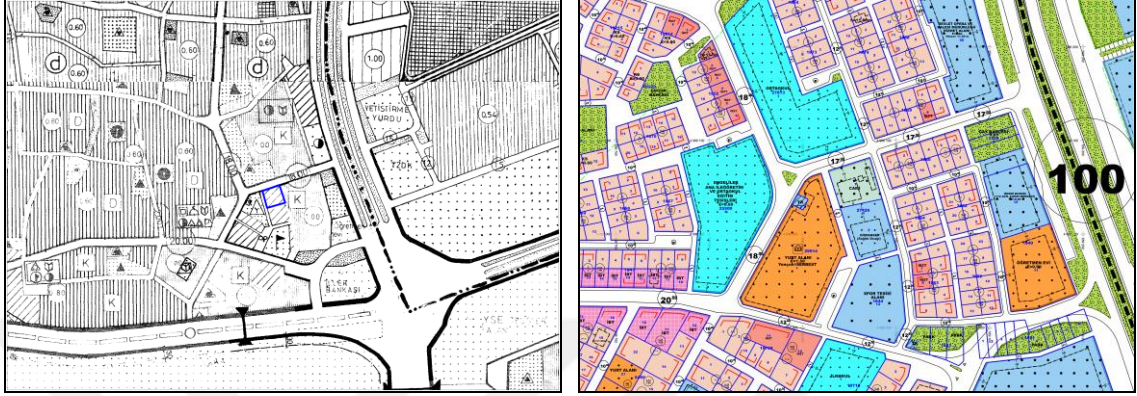

Şekil 3.31. Hacı Ali Uyaroğlu Cami ve yakın çevresinin uydu fotoğrafı

Şekil 3.32. Hacı Ali Uyaroğlu Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Hacı Ali Uyaroglu caminin bulunduğu 27426 ada 1 parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında “Cami Alanı” veya “İbadet Tesis Alanı” olarak planlı değildir. 1/1000 ölçekli uygulama imar planında alan “Cami Alanı” olarak planlanmıştır (Şekil 3.33). Aynı planın plan notların cami binasında veya aynı parselde ticarethane olabileceğine dair bir plan kararı bulunmamaktadır.

Şekil 3.33. 27426 ada 1 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.1.12. Hal Cami

Hal Cami, Antalya Toptan Sebze Meyve Halinin tamamını içeren 25505 ada 5 parsel içerisinde, Antalya kent merkezinin kuzey doğusunda, düden çayının batısında yer almaktadır. Yaklaşık 40 ha büyüklüğe sahip parsel bölgenin toptan yaş sebze ve meyve alış verişin yapıldığı öncelikli alandır. Parselin batısı hal peronlarına ayrılmışken, doğusu cami alanı ile birlikte hal alanına hizmet eden idari birimlerin ve ticaret alanlarına ayrılmıştır. Cami tamamen hal çalışanlarına hizmet etmektedir. Caminin bulunduğu bölgede 400 metre çap içerisinde 1 adet cami yer almaktadır ancak bu iki cami hal alanının doğusunda 40 metre genişliğindeki yol ve farklılaşan arazi kullanım kararları nedeniyle kullanıcı grupları birbirinden ayrılmaktadır (Şekil 3.34).

Caminin 4 cephesinde toplam 10 adet ticarethane yer almaktadır. Caminin girişi kuzey ve batı cephelerinden ticarethaneler ile aynı kottan sağlanmaktadır. Cami ile aynı yapı içerisinde bulunan ticarethanelerin yoğunluğu ve bu ticarethanelerin reklam tabelaları caminin görsel estetiği açısından olumsuzluklara neden olmaktadır (Şekil 3.35).

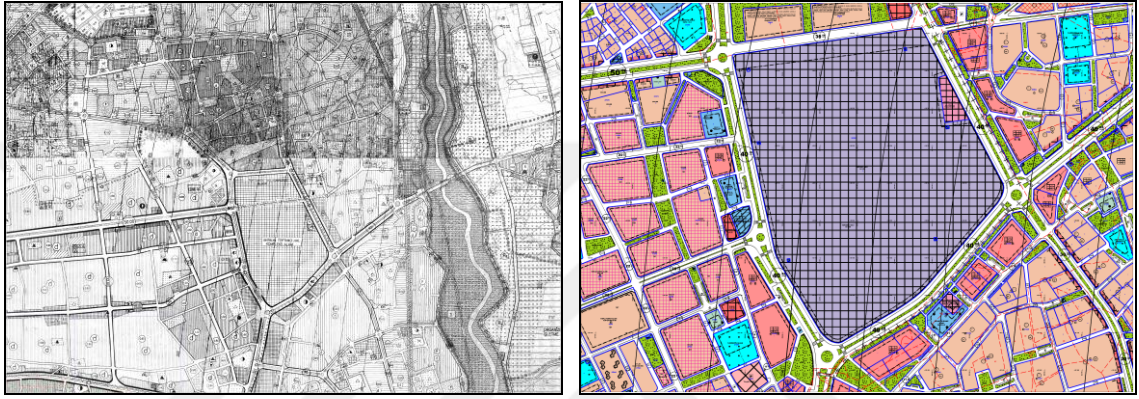
Şekil 3.34. Hal Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.35. Hal Cami ve çevresinden fotoğraflar

Hal caminin bulunduğu 25505 ada 5 parselin mülkiyeti Antalya Büyükşehir Belediyesine aittir. Cami 1996 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi ve toplanan yardımlar ile inşa edilmiştir. Hal cami 750 kişilik kapasite ile orta ölçekli bir semt camisidir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Hal caminin içerisinde bulunduğu 25505 ada 5 parsel 1/5000 ölçekli nazım imar planında “Antalya Toptancı Hal Kompleks Alanı” olarak planlanmıştır. Parsel 1/1000 ölçekli uygulama imar planında ise “Toptancı Hali” olarak planlıdır. 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarının plan notları incelendiğinde, cami yapısı ile birlikte ticarethane yapılmasını tarif eden bir açıklama bulunmamaktadır (Şekil 3.36).

Şekil 3.36. 25505 ada 5 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.1.13. Altınova Hz. Hamza Cami

Altınova Hz. Hamza Cami, Antalya kent merkezinin kuzey doğusunda D-400 karayolu ve Antalya Havaalanının yaklaşık 1,2 km kuzeyinde Kepez ilçesinde yer almaktadır. Caminin bulunduğu bölge yeni yapılaşmanın bulunduğu bir konut bölgesidir ve bölgede birçok inşaatı devam eden yapı bulunmaktadır (Şekil 3.37). Parselin büyüklüğü 1696 m² mülkiyeti ise hazineye aittir. Cami kuzeyinden ve batısından geçem iki taşıt yolunun kesişim noktasında yer almaktadır. Parselin güneyinde boş alan batısında ilkokul, lise ve park alanı, kuzeyinde yol boyu ticaret alanı bulunmaktadır.

Caminin batı cephesinde bir adet süpermarket yer almaktadır. Camiye giriş kuzey cepheden bir üst kottan sağlanmaktadır. Cami aynı zaman gençlik merkezi olarak kullanılmakta girişi ile aynı cephede çay ocağı bulunmaktadır. Cami ile aynı parselde, parselin kuzeyinde bir adet ek yapı bulunmaktadır (Şekil 3.38).

Şekil 3.37. Altınova Hz. Hamza Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.38. Altınova Hz. Hamza Cami ve çevresinden fotoğraflar

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden alınan bilgilere göre Hz Hamza caminin yer aldığı parsel 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planında “cami alanı” olarak tanımlıdır. Her iki imar planı ve plan notlarında parsel üzerinde ticaret fonksiyonunun yer alabileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Parsel üzerinde yer alan yapıların tanımlı yapı yaklaşma mesafelerine uymadığı tespit edilmiştir.

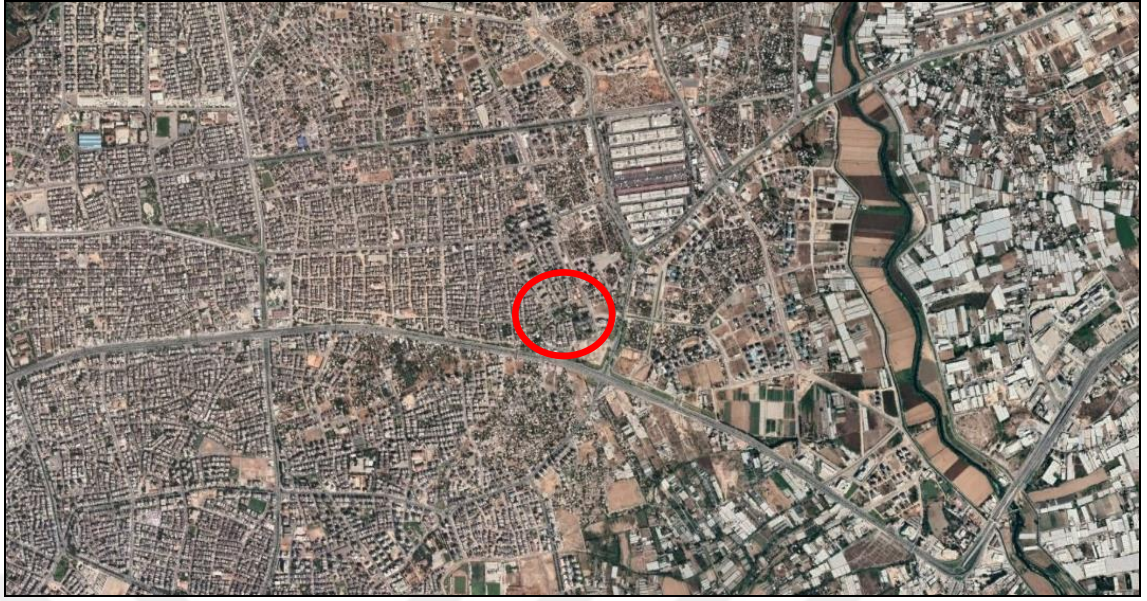

Şekil 3.39. 25135 ada 2 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.1.14. Demirgöl Cami

Demirgöl Cami Antalya kent merkezinin kuzeyinde Kepez ilçesinde, 26335 ada 1 parselde yer almaktadır. Parsel Antalya'nın birinci derece ulaşım aksı olan Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nın 250 metre kuzeyinde, yeni hal yolunun ise 200 metre batısında konut alanlarının içerisinde yer almaktadır. Caminin yakın çevresinde ve üzerinde bulunduğu 2303 sokak üzerinde yoğun bir ticaret faaliyeti bulunmamaktadır (Şekil 3.40). Demirgöl Cami'ye 400 metreden daha yakın mesafede bir adet cami bulunmaktadır.

Demirgöl Cami çevresinde yer alan parkın içinde yer almaktadır. Park ile cami arasında duvar gibi herhangi bir fiziksel engel bulunmadığından cami park ile bütünleşmiş parkın bir parçası olarak algılanmaktadır. Park ile bütünleşen caminin çevresinde cami personeline ait konut veya herhangi başka bir müstemilat bulunmamaktadır. Bu durum görsel kalite açısından Demirgöl Cami'yi incelenen diğer camilerden olumlu bir şekilde ayırmaktadır. Caminin girişi ile ticarethanenin girişi aynı cepheden farklı kottan sağlanmaktadır. Ticarethane caminin kapalı çıkmalarının içine algıdan uzak bir şekilde konumlanmıştır bu husus önce caminin daha sonra ticarethanenin algılanmasına neden olmaktadır (Şekil 3.41). Tez kapsamında, Demirgöl Cami tasarım olarak ticarethane ile birlikte yer alan camiler içerisinde farklı çözüm önerilerinin olumlu olarak bir arada olduğu bir örnek olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 3.40. Demirgöl Cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.41. Demirgöl Cami ve çevresinden fotoğraflar

Demirgöl caminin üzerinde bulunduğu 25135 ada 2 parsel 2041 m² ve mülkiyeti dernek üzerine kayıtlıdır. Antalya Büyükşehir ve Kepez Belediyesinden alınan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarında Demirgöl Cami “Cami Alanı” kullanımında kalmaktadır. Cami yapısı yapı yaklaşma sınırları içerisinde imar planına uygun olarak inşa edilmiştir ancak her iki imar planı plan notları incelendiğinde cami alanı içerisinde farkı bir kullanım yer almasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır (Şekil 3.42).

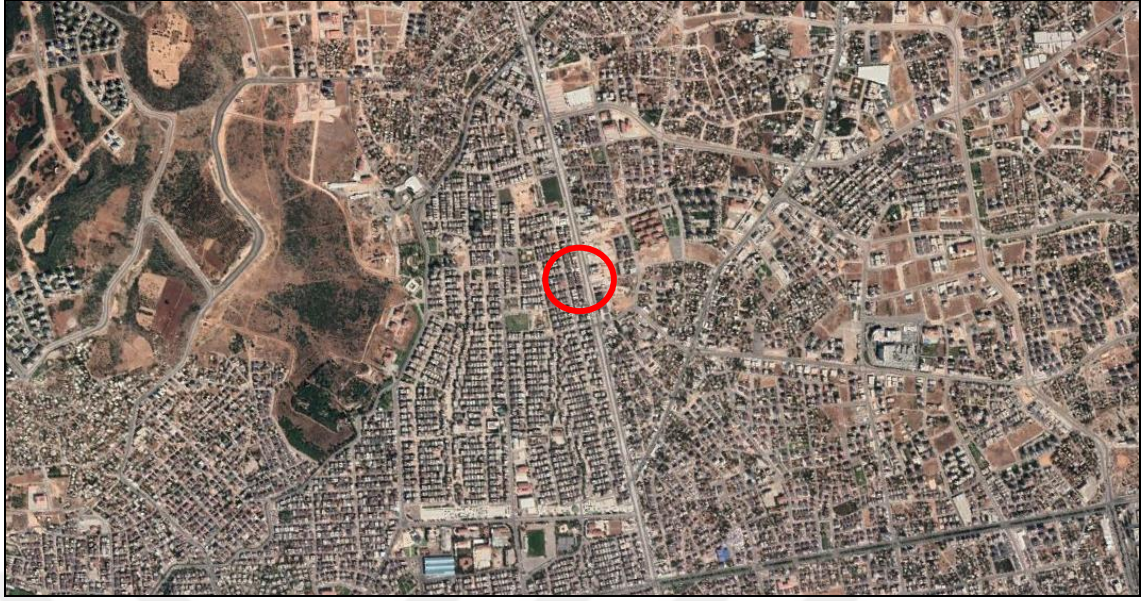

Şekil 3.42. 25135 ada 2 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.1.15. Abdurrahman Gazi Cami

Abdurrahman Gazi Cami Antalya kent merkezinin kuzeyinde, Kepez ilçesinde, kentin kuzeyini merkeze bağlayan Yeşilırmak caddesine 50 metre uzaklıktadır. Cami konut bölgesinde bulunmaktadır. Caminin yakın çevresi 4-5 katlı yoğun bir konut dokusuna sahiptir. Caminin üzerinde yer aldığı 2531 sokak tamamen konuta ayrılmış bir akstır. Sokak üzerinde cami altında yer alan süpermarket hariç başka bir ticarethane yer almamaktadır. Abdurrahman Cami'ye 400 metre mesafeden daha yakında başka bir cami bulunmamaktadır (Şekil 3.43).

Abdurrahman Cami'nin kullanılan 2 adet cephesi bulunmaktadır. Cami girişi ise kuzey ve batı cephelerinden sağlanmaktadır. Kuzey girişinde abdesthane ve cami girişi, batı cephesinde süpermarket ve ikinci cami girişi yer almaktadır. Diğer iki cephesi ise parmaklıklar ile kapatılmıştır. Her iki girişte aynı kotta yer almaktadır (Şekil 3.44).

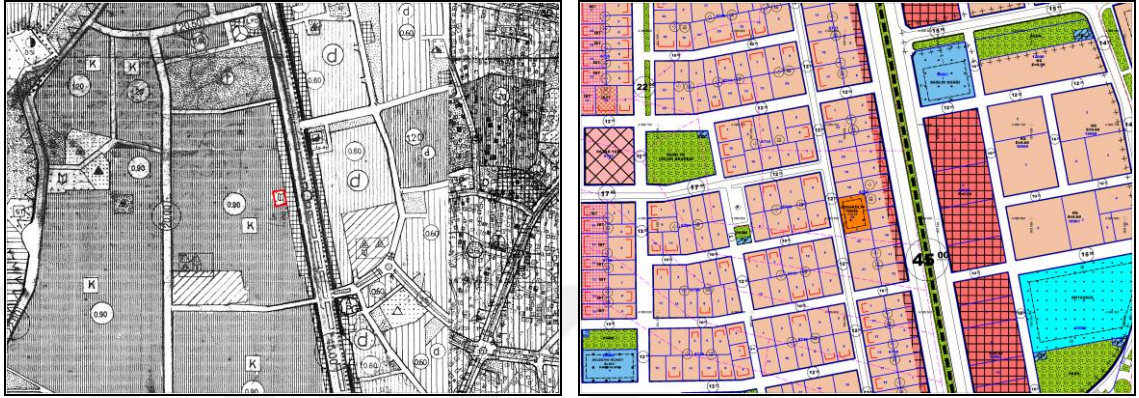

Şekil 3.43. Abdurrahman Gazi cami ve yakın çevresinin uydu görüntüsü

Şekil 3.44. Abdurrahman Gazi Cami ve çevresinden fotoğraflar

6708 ada 2 parsel ile ilgili Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Kepez Belediyesinden elde edilen bilgilere göre, 1/5000 nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planına göre alan “sosyal ve kültürel alan” olarak planlanmıştır. Planlarda parsel, cami alanı, ibadet tesis alanı veya ticaret alanı tanımlı değildir. Bununla birlikte parselde tanımlı 5 metre yapı yaklaşma mesafesi uygulamada yer almamaktadır. Bu kapsamda hem işlev olarak hem de yapı yaklaşma mesafeleri açısından parsel imar planlarına uygun olarak yapılaşmamıştır (Şekil 3.45).

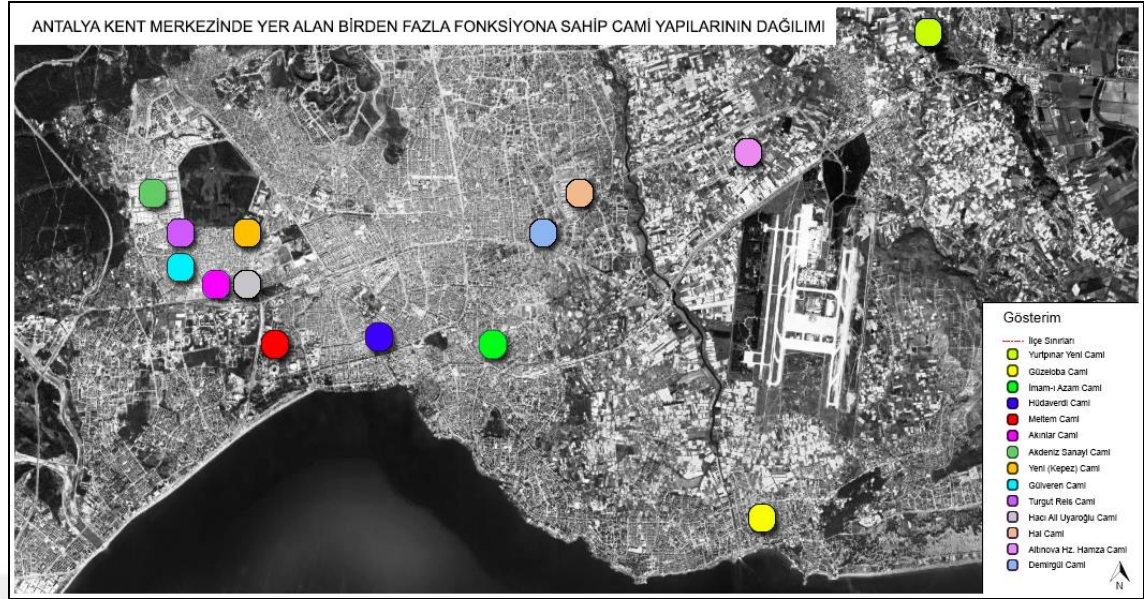
Şekil 3.45. 6708 ada 26 parsel için 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları

3.2. Camilerin Konumsal, Biçimleniş, İşlevsel ve Hukuksal Açından İncelenmesi

3.2.1. Camilerin konumsal açıdan incelenmesi

Konumsal incelemede ele alınan caminin çevre arazi kullanım kararları ile 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planı ve plan notlarında nasıl bir işlev yüklendiğinin, yüklenen bu işlevin diğer sosyal ve teknik altyapı alanları ve konut alanları ile ilişkisinin ne olduğu incelenmiştir.

Ticaret fonksiyonuna sahip dini tesis alanlarından 10'u Kepez İlçesinde, 4'ü Muratpaşa İlçesinde 1'i ise Aksu ilçesinde yer almaktadır. Camilerin genel dağılımına bakıldığında Antalya'nın batısında yoğunlaştığı görülmektedir. Yer seçimi tercihinin Antalya'nın batısında yoğunlaşmasında ise elde edilen somut bir neden bulunmamakla birlikte Kepez ilçesinin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklı idareye yapılan talepler karşılığı geliştiği düşünülmektedir (Şekil 3.46).

Şekil 3.46. Ticaret fonksiyonuna sahip camilerin Antalya kent merkezinde dağılımı

Dini tesis alanlarının yakın çevresinin genel arazi kullanımı incelendiğinde üç cami diğerlerinden farklılaşmaktadır. Bunlar Akdeniz Sanayi Cami, Hal Cami ve Yurtpınar Camidir. Akdeniz Sanayi Cami, sanayi alanı içerisinde karma kullanımların; ticaret, sosyo kültürel, park alanı gibi kullanımların yakınında yer almaktadır. Hal Cami ise Antalya Toptancı Hali içerisinde hal esnafına hizmet eden donatı alanları ve ticari aktivitelerin bulunduğu bölgede yer almaktadır. Her iki cami benzer şekilde konut alanlarına değil çevresindeki çalışma alanlarına hizmet etmektedir. Çalışma kapsamında incelenen camiler arasında çevre yapılaşma ve arazi kullanımı farklılaşan diğer cami ise Yurtpınar camidir. Yurtpınar cami seralar ve ekili dikili tarım arazilerinin içerisinde düşük yoğunluklu kırsal yerleşmelerin bulunduğu yerleşim alanları içerisinde yer almaktadır. Bu üç caminin dışındaki ticaret fonksiyonuna sahip camilerin ortak özelliği yoğun konut alanları bulunduğu bölgede yer almasıdır. Konut alanları içerisinde yer almasının yanı sıra camilerin çoğunluğu ticaret yoğun bölgelerde ve akslar üzerinde bulunmaktadır.

Çalışma kapsamındaki camiler bulundukları imar planı koşullarına göre değerlendirildiklerinde; 15 camiden ikisinin ticaret fonksiyonu imar planlarında tanımlanmıştır. Camilerden biri hariç tamamı ise işlev, çekme mesafesi, ek yapı ve yüksek emsal gibi nedenlerden dolayı imar planına uygun değildir. İmar planları genelinde camilerin yoğun konut alanlarında yer seçmiş olmaları ortak özelliği haricinde camilerin biri hariç tamamının imar planlarında ticaret veya isteğe bağlı ticaret olarak tanımlanmış akslar üzerinde konumlandığı, üzerlerinde bulundukları akslardan biri hariç tamamının yerel dağıtıcı ve semt dağıtıcı 15 metre genişliğin üzerindeki akslarda konumlandığı belirlenmiştir. Camilerin çevresinin yapılaşma miktarları incelendiğinde 0.60 ile 1.50 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Çizelge 3.3. İncelenen camilerin ve yakın çevrelerinin imar planlarındaki durumları

Cami Adı	Yol Genişliği	Yol Fonksiyonu	Çevre Yapılaşma Miktarı	Ölçek
Meltem Cami	35 m	Ticaret	1.20	Orta
Hüdaverdi Cami	30 m	Ticaret	1.50	Küçük
İmam-ı Azam Cami	18 m	İBZT	0.80	Küçük
Gülveren Yeşilyurt Cami	22 m	İBZT	0.90	Orta
Akınlar Cami	24 m	Ticaret	0.60	Orta
Yeni Cami	45m	Ticaret	0.60	Orta
Turgut Reis Cami	45m	Ticaret	0.60	Küçük
Akdeniz Sanayi Cami	50 m	Sanayi	-	Orta
Yurtpınar Cami	-	Tarım Alanı	-	Orta
Güzeloba Cami	30m ticaret	Ticaret	0.60	Orta
Hacı Ali Uyaroğlu Cami	17m ticaret	Ticaret	1.00	Orta
Hal Cami	-	Ticaret	-	Küçük
Hz. Hamza Cami	16 m	Ticaret	0.60	Orta
Demirgöl Cami	14,5 m	İBZT	0.60	Orta
Abdurrahman Gazi Cami	12 m	Konut	0.90	Orta

Camilerin parsel büyüklükleri ve kapasiteleri ilgili yönetmelikler kapsamında değerlendirildiğinde; 14.06.2014 tarih ve 29030 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde Camiler ölçek olarak 3 farklı sınıfta ele alınmıştır. Bunlar; Küçük İbadet Yeri, Orta (semt) İbadet Yeri, Büyük İbadet Yeri ve Külliyesi'dir. Aynı yönetmeliğin "Farklı Nüfus Gruplarında Asgari Sosyal ve Teknik Altyapı Alanlarına İlişkin Standartlar ve Asgari Alan Büyüklükleri Tablosunda, Küçük İbadet Yeri 1000 m², Orta (semt) İbadet Yeri 2500 m², Büyük İbadet Yeri ve Külliyesi ise 15000 m² asgari birim alan miktarı belirlenmiştir. Bu kapsamda incelenen camilerin 4'ü küçük cami, 11'i ise orta (semt) cami olarak sınıflandırmak mümkündür. Aynı yapı içerisinde ticaret fonksiyonunu bulunduran camilerden ise sadece Hüdaverdi Cami küçük cami sınıfında yer almaktadır. Yani aynı yapı içerisinde ticaret fonksiyonu içeren camilerin çoğunluğu semt camisi ölçeğindedir.

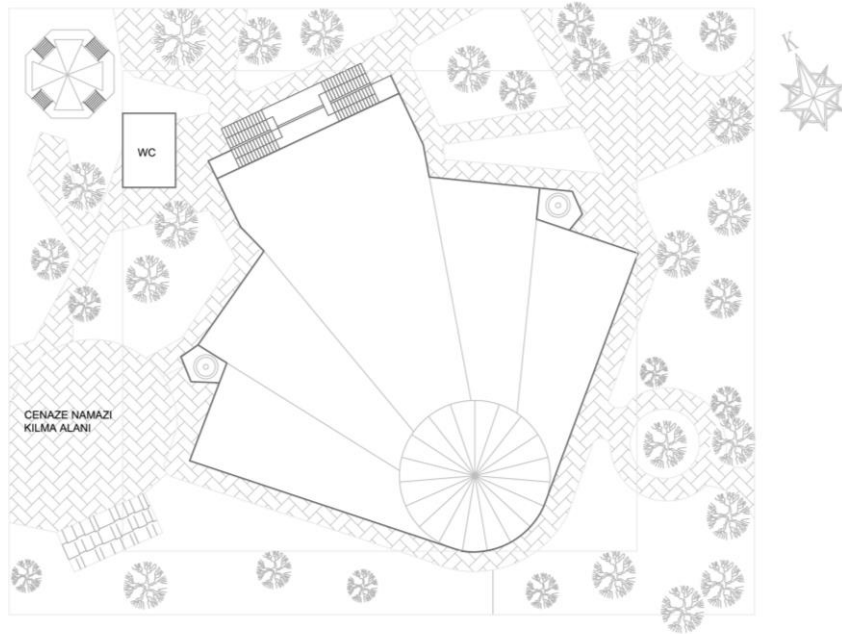
Yine Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğini göre dini tesislerin birbirlerine göre durumları incelendiğinde; dini tesislerden küçük cami takriben 250 metre, orta (semt) cami takriben 400 metre mesafe dikkate alınarak yaya olarak ulaşılması gereken hizmet etki alanında planlanması gerektiği belirtilmektedir. Mescitler ise yerleşik veya hareketli nüfusa göre takriben 150 metre hizmet etki alanında yapılabilir. Buna göre incelenen camilerden Hüdaverdi Caminin 2 adet, Güzeloba Caminin 1 adet, Demirgül Caminin 1 adet, Hal Caminin ise 1 adet 400 metre yarıçap içerisinde cami bulunmaktadır.

3.2.2. Camilerin biçimleniş açısından incelenmesi

Ticari fonksiyona sahip camilerin biçimleniş açısından incelenmesi ruhsatta bulunan mimari proje ve yerinde yapılan incelemelerle, uygulama arasındaki farklılıklar analiz edilerek yapılmıştır. Vaziyet planı, kat planları, kesitler ve görünüşler incelenerek camideki farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre Antalya’da tespit edilen on beş camiden üçünün mimari projelerine belediyeden ulaşılabilmiştir. Kepez Belediyesi ve Muratpaşa Belediyesi’nden alınan verilere göre incelenen camiler Akdeniz Sanayi Cami, Güzeloba Cami ve İmam-ı Azam Cami’dir.

3.2.2.1. Akdeniz Sanayi Cami

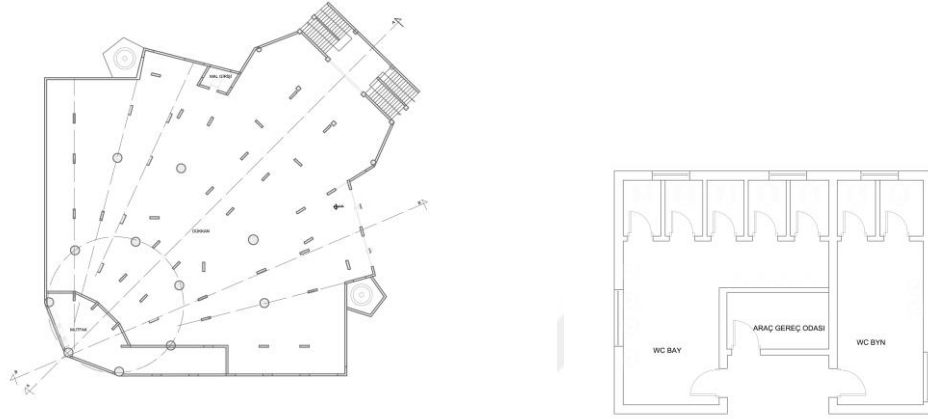
Şekil 3.47’de ruhsattan incelenen vaziyet planına göre Akdeniz Sanayi Cami’nde cami veya caminin müstemilat binalarının yerleşimlerinde herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Şadırvan, wc birimleri vaziyet planında gösterilmiştir ve uygulamada da belirtildiği yerleşimde yapılmıştır.

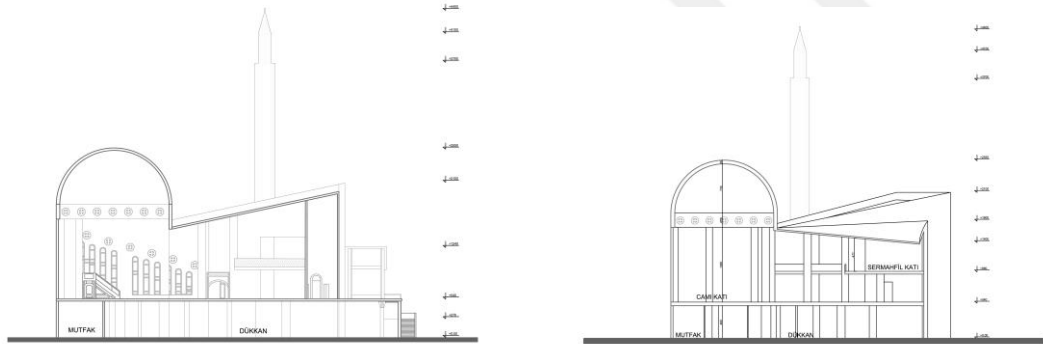
Şekil 3.47. Akdeniz Sanayi Cami vaziyet planı

Şekil 3.48’de görülen cami planı ve camiden bağımsız çözümlenen wc planına bakıldığında ise camide bir değişiklik olmadığı ancak; wc olarak çözümlenen kütleye

fazladan bir kat çıkıldığı görülmüştür. 1. katı ev olarak kullanıldığı tespit edilen katın zemin katı halen wc olarak kullanılmaktadır. Ayrıca planlarda, alanda 58 kişilik otopark çözüldüğü, zemin katında mutfak ve dükkân birimlerinin olduğu, 1. katında müezzin mahfili, mimber ve mihrap bölümlerinin yanında imam odasının bulunduğu görülmektedir. Ticari fonksiyon mimari projede belirtilmiştir. Dükkân yerleşimleri Şekil 3.49'da kesit çizimlerinde görülmektedir.

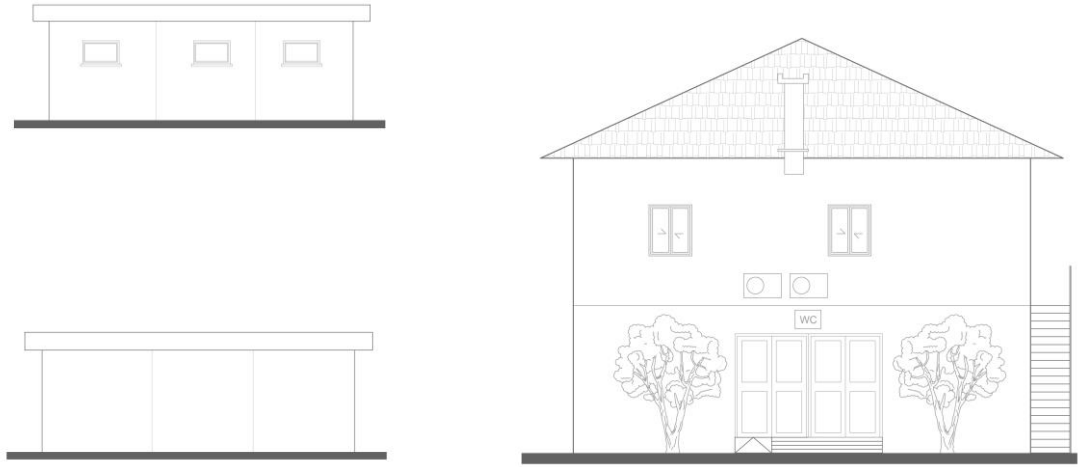

Şekil 3.48. Akdeniz Sanayi Cami zemin kat planı

Şekil 3.49. Akdeniz Sanayi Cami A-A ve B-B kesitleri

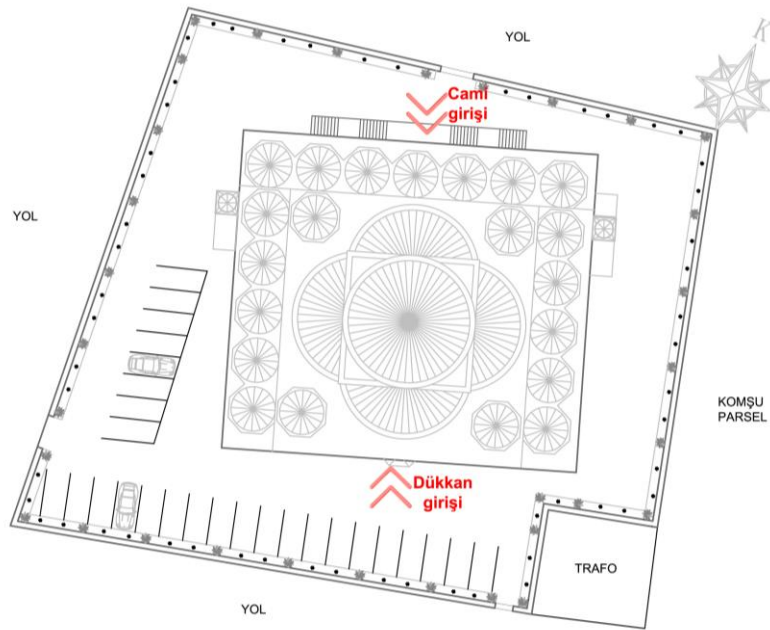
Wc kütesinde yapılan değişiklikler, ruhsatta çizilen cephe çizimi ve mevcut hali yan yana konularak Şekil 50'de gösterilmiştir. Binanın üstüne konumlandırılan kat, cami imamının ikamet yeri olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.50. Ruhsatta çizilen wc cephe, mevcut hali

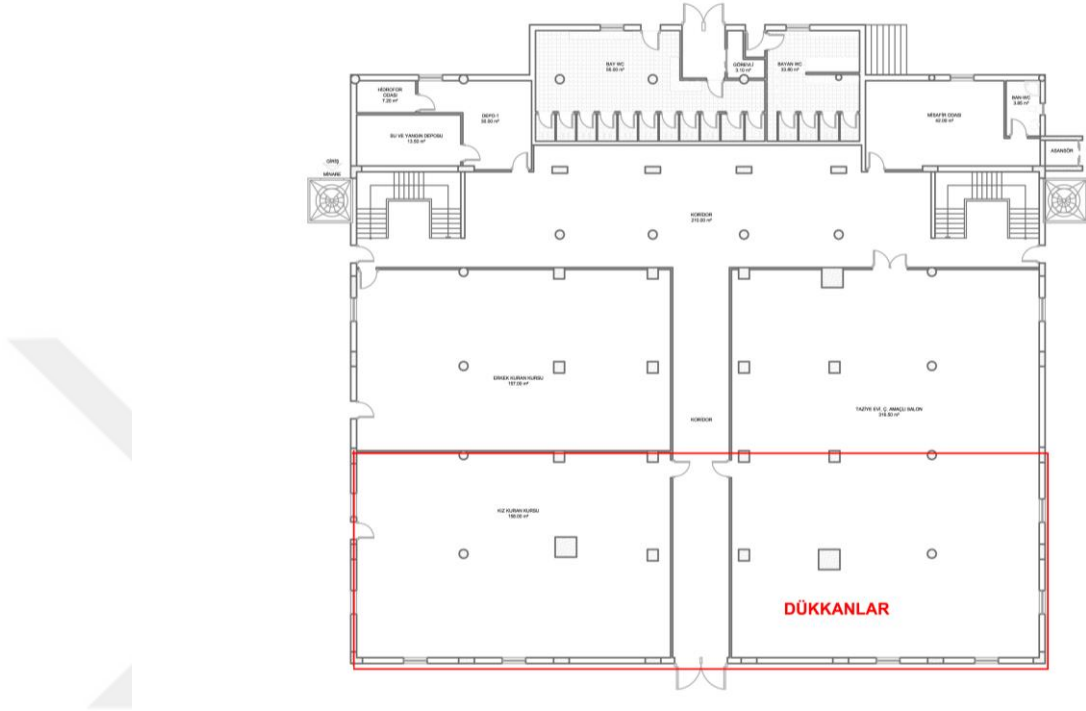
3.2.2.2. Güzeloba Cami

Güzeloba Cami vaziyet planına bakıldığında, sadece cami kütesinin işlendiği görülmektedir (Şekil 3.51). Şu an inşaat halinde olan imamın ikamet edeceği konut binası ve wc kuzey tarafından komşu, ayrı bir parselde yapılmaktadır. Vaziyet planında gösterilen otopark da mevcut halinde bulunmamaktadır.

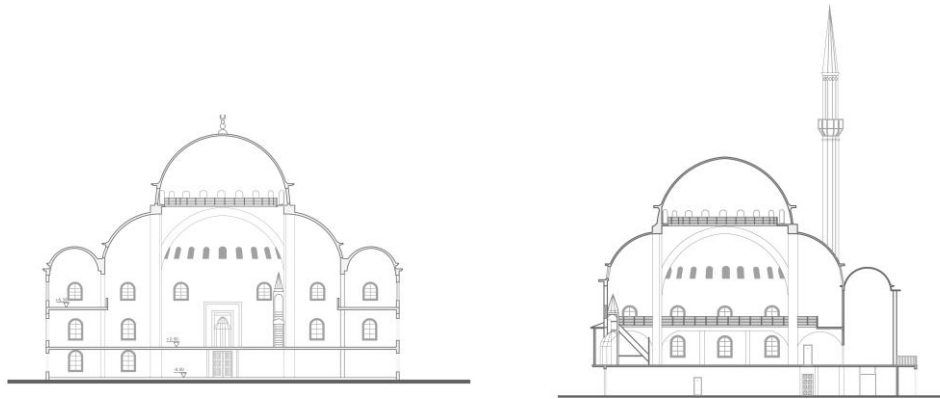

Şekil 3.51 Güzeloba Cami vaziyet planı

Şekil 3.52’de plana ve Şekil 3.53’te kesitlere bakıldığında ise mevcut bulunan dükkânların ruhsatta olmadığı görülmektedir. Dükkânların olduğu bölümde Kız Kur’an Kursu, taziye evi ve çok amaçlı salon bulunmaktadır. Mevcutta Kur’an kursu faaliyetleri devam etmektedir. Kız Kur’an kursu, Erkek Kur’an Kursu, taziye evi bölümlerinin yanında, depo, yangın odası, wc, misafir odası bölümleri bulunmaktadır.

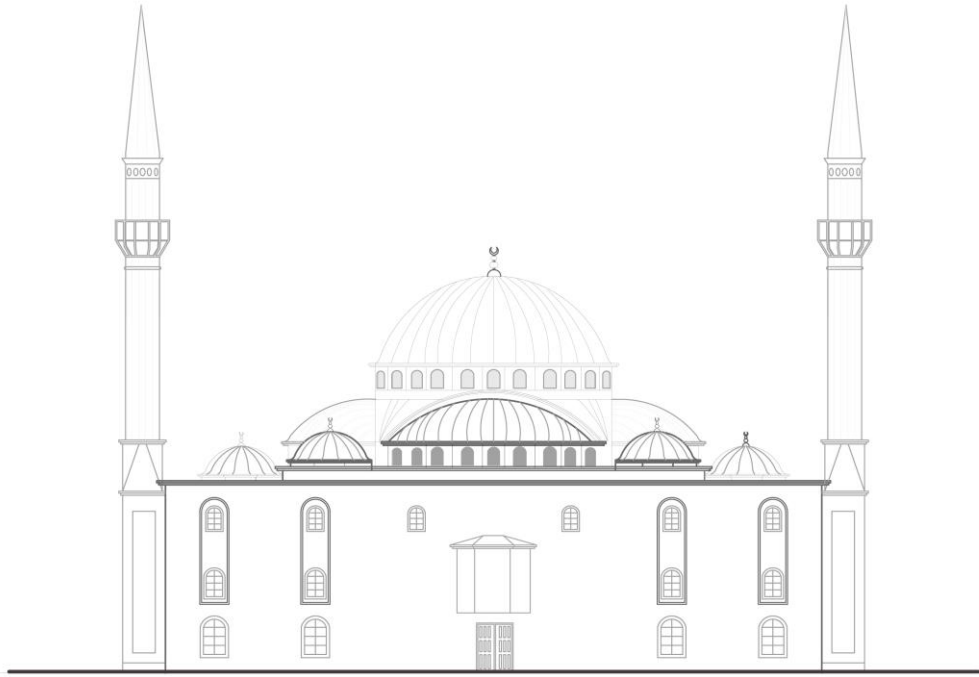

Şekil 3.52. Güzeloba Cami bodrum kat planı

Şekil 3.53. Güzeloba Cami A-A kesiti, B-B kesiti

Yapılan değişiklikler, Şekil 3.54’te ruhsatta bulunan cephe çizimi ve Şekil 3.55’te ticari fonksiyonun yer aldığı güney cephesi yeniden çizilerek gösterilmiştir.

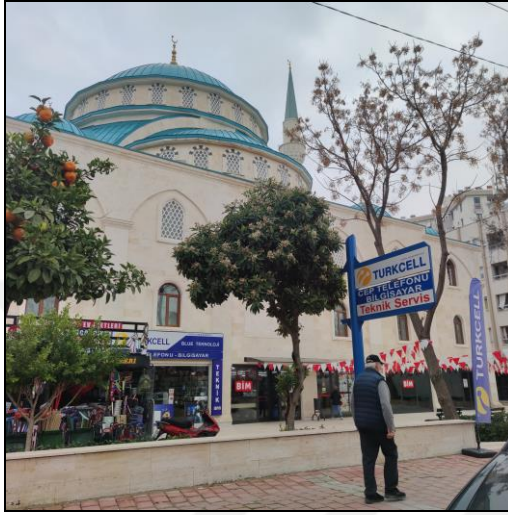

Şekil 3.54 Güzeloba Cami ruhsatta çizilen güney cephe

Şekil 3.55. Güzeloba Cami güney cephe mevcut hali

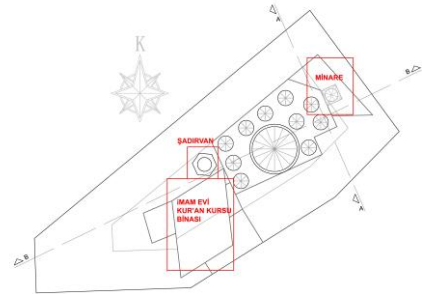
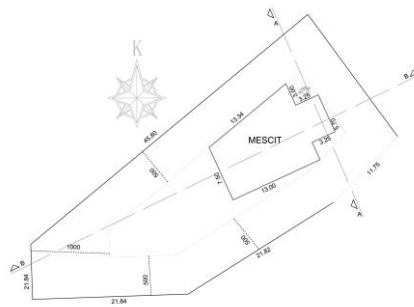
Cami girişi ve dükkânlar hem farklı cephede hem de farklı kotlarda yer almaktadır. Ancak, ticari fonksiyon sonradan eklendiğinden herhangi bir servis girişi çözümlenmemiştir. Bu durumda kirada bulunan market ve züccaciye birimlerinin mal yükleme vb. sorunları işlevsel açıdan sorun yaratmaktadır. Şekil 3.56'da görüldüğü gibi kiraya verilen dükkânın cami bahçesine doğru çıkma yapmasının önüne geçilememiş, satılan ürünlerin bahçe duvarına kadar sergilenmesiyle pazar yeri görüntüsünün oluşmasına neden olmuştur.

Şekil 3.56. Güzeloba Cami dükkânların görüntüsü

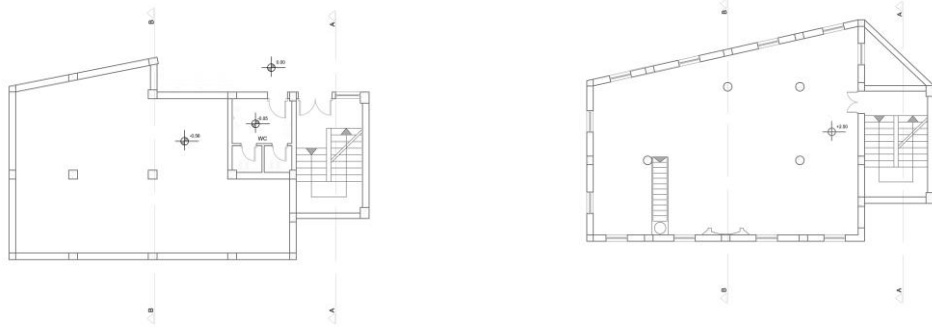
3.2.2.3. İmam-ı Azam Cami

İmam-ı Azam Cami 1994 yılında yapılmıştır. İlk değişiklik 1998 yılında yapıya minare eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Mevcut market camiden önce de orada bulunmaktadır; ancak daha sonra imam evi ve Kur'an kursu binası eklenmiştir. Yapılan tüm eklentiler yapı yaklaşma mesafesi göz ardı edilerek yapılmıştır.

Şekil 3.57. İmam-ı Azam Cami ruhsatta çizilen vaziyet planı ve mevcut hali

Şekil 3.58’de planlarda görülen duvara bitişik şadırvan yerine ayrı bir kütle çözülmüştür. Ayrıca bir kişilik wc eklenmiştir. Camiye eklenen minare ile kuzeydoğu tarafı kapatılarak ayrı bir bölüm oluşturulmuştur. Eklenen şadırvan ve wc ile sonradan kapatılan cami bölümü şekil 3.59’da gösterilmiştir.

Şekil 3.58. İmam-ı Azam Cami zemin kat planı, 2.50 kot planı

Şekil 3.59. İmam-ı Azam Cami yapılan değişiklikler

Ticaret fonksiyonunun yapıdan ayrı müştemilatta olması cami kullanıcısıyla ticari yeri kullanan kişilerin giriş-çıkışlarının farklı olmasını sağlamıştır. Ticari fonksiyon caminin algılanabilirliğinin önüne geçmemiştir ve oransal olarak da uygundur. Ancak yapı derme çatma görüntüsüyle dini tesis alanına yakışır durumda değildir. Aynı zamanda yapıya cami yardımlarıyla plansız, projesiz kendi kendilerine eklemeye çalıştıkları işlevler çok büyük estetik kusurlara yol açmıştır.

3.2.3. Camilerin işlevsellik açısından incelenmesi

Çalışmada, camiye kullanan cemaatin ve camiye yakın konumda bulunan bölge halkı ile imam, müezzin vb. cami yönetiminin konuya olan yaklaşımlarını derinlemesine tespit etmek amacıyla, niteliksel araştırma yöntemlerinden “odak grup görüşmesi” (OGG) tercih edilmiştir. OGG’de amaç; sağlıklı bir tartışma ortamı yaratarak, araştırılan konuya ilişkin farklı bakış açıları, fikirler, değerlendirmeler ve yaşantılardan derlenen zengin bir içerik elde etmektir (Baş vd. 2008). Bu amaç doğrultusunda, kişilerin kendi görüşlerini başkalarının görüşlerini de dikkate alarak özgürce ifade ettikleri sosyal bir içerik ile yüksek nitelikli veri elde edilebilmektedir. Anket çalışmalarına kıyasla daha az sayıda kişiye ulaşmasına rağmen, katılımcıların belli bir konudaki fikirlerini kendine özgü ifadelerle anlatması, kendi değerlerinin grup içindeki temsilini sağlamasıyla, konuya dair zengin içerikler sunulmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2006). Krueger’e göre (1994) odak grup görüşmelerinin amacı, anlam çıkarmak değil anlama; genelleme değil, çeşitliliği tanımlama; katılımcılar hakkında açıklama değil, katılımcıların durumu nasıl algıladığını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu görüşmelerde istekli katılımcılar yer aldığından, araştırmalara gönülsüz katılımlar da engellenmiş olmaktadır. Araştırmada bu yöntemin seçilmesinin nedeni, camilere gerekli veya gereksiz eklenen fonksiyonların cami kullanıcılarının veya diğer fonksiyonları kullanmak için gelen halkın kullanıcı deneyimine onların gözünden bakabilmektir. Seçilen konu yönüyle de yapıya eklenen fonksiyonların camilerin işlevselliğiyle olan bağlantısını keşfetmede yöntemin etkin olacağı düşünülmüştür.

‘Odak grup görüşmelerinde soruların belirlenmesi aşamasına’ uygun olarak sorular, katılımcılar tarafından kolayca anlaşılacak açıklıkta, günlük konuşma dilinde, kolayca cevap verilebilir, açık uçlu, yönlendirme içermeyen neden ve nasıl ifadeleriyle konunun derinleştirilmesine olanak sağlayıcı nitelikte yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır (Krueger 1994). İdeal olarak belirlenen süre kapsamında bir grup görüşmesi 1-2 saat aralığında tutularak her katılımcıya 10-15 dakika arası zaman verilmiştir. (Kitzinger 1995). Grup görüşmelerinin kaç kişi olması gerektiğiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kitzinger’e göre (1995) 4-9 kişi, MacIntosh’a göre (1981) 6-10 kişi, Edmuns’a göre (2000) 8-10 kişidir. Grubun daha fazla sayıda kişi içermesi katılımcılar arasındaki etkileşim etkisini yitirmekte ve grubun kontrolünü zorlaştırmaktadır. Görüşmeler, kişi sayısı bu ölçütlere uygun tutularak, alanında uzman moderatör eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Ses kayıt cihazı ile kaydedilen verilerin analizleri sonuçlar nicelleştirilmeden, sayısal verilerden ziyade bireysel düşüncelerin farklılıklarına odaklanarak içerik analiziyle çözümlenmiştir.

Soru listesi katılımcıların görüşlerini almaya yönelik, yarı yapılandırılmış olarak tasarlanmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı vurgulanmış, görüşmelerin banda kaydedilmesi konusunda izin istenmiş, katılımcıların isimlerinin kullanılmayacağı belirtilmiş ve soruları yanıtlanmıştır. Görüşme ve odak grup katılımcılarına kodlar verilmiştir: Cami cemaatinden görüşülen kişiler = C, Cami yönetiminde olan kişiler= Y, Bölge halkı= B

Sorular S1, S2, S3 ve S4 ana başlıklarıyla hazırlanmış, başlıkların altında a, b ve c harfleriyle tanımlanan alt sorularla, konu temaları oluşturulmuştur. Katılımcıların fikirlerini bir tartışma ortamında elde edebilmek için, günlük konuşma dili kullanılmış, ana başlıklara bağlı kalarak sohbet genişletilmiştir.

Aşağıda yer verilen sorularla konunun tartışmaya açılması sağlanmıştır:

S1-a) Sizce camiler sadece namaz kılmak için olan yapılar mı?

b) İçerdiği fonksiyonlardan yararlanıyor musunuz?

c) Camide bulunmasını istediğiniz birimler var mı?

S2- a) Camilerin giderlerinin nasıl karşılandığını biliyor musunuz?

b) Camiye yardım yapıyor musunuz?

c) Bu konuda önerileriniz var mı?

S3- a) Caminin altında/yanında ticarethane olmasından hoşnut musunuz?

b) Alışverişinizi buradan yapıyor musunuz?

c) Görsel açıdan fikriniz nedir?

İlk tema olarak camilere eklenen diğer işlevlere insanların tutumu, eklenen fonksiyonları kullanıp kullanmadıklarına dair bilgi edinme ve olmasını istedikleri herhangi bir birim olup olmadığına dair sorgular yapılmıştır. İkinci temada caminin gelirlerinin ve giderlerinin ne olduğuyla ilgili katılımcıların bilgi sahibi olup olmadıkları öğrenilerek, gider problemlerinin çözümüne dair fikir yürütmeleri beklenmiştir. Üçüncü temada ise camiye eklenen ticaret fonksiyonunun kullanılabilirliği ve işlevselliği hakkında bilgi edinmeye dayalı sorular yöneltmiştir.

Her camide, 4-10 arasında değişen, uygun sayıda katılımcılarla oluşturulan odak grup görüşmelerde, katılımcıların söylemleri kendi ifadeleriyle aktarılmıştır. Her temada ‘kelime ve cümle sıklıkları’ dikkate alınarak, anahtar kelimeler belirlenmiş, Krueger (1994)’in “tanımlayıcı özet” veri değerlendirmesi rehber alınarak çözümlenmiştir.

Çalışma alanı olarak Antalya’nın Muratpaşa, Kepez ve Aksu ilçelerinde ek fonksiyon içeren camiler seçilerek, yerinde görüşmeler yapılmıştır. Değerlendirme, verilen tüm cevaplar için yapılmış; ancak birinci tema için Çizelge 3.4, ikinci tema için 3.5 ve üçüncü tema için Çizelge 3.6’da belirgin cevaplara yer verilmiştir.

Çizelge 3.4. Katılımcıların 1. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler

Katılımcı	S1-a (Doğrudan Alıntı)	S1-b (Doğrudan Alıntı)	S1-c (Doğrudan Alıntı)
C	"Camiler Allah'ın evidir ibadetten başka bir şey yapılmaz." "Camiler Asr-ı Saadet'ten beri farklı fonksiyonlarla kullanılır, cami toplar insanı amacı böyle" "Haşa, buraya ibadete geldik" "Ben namazımı kılmak için geliyorum buraya. Benim maneviyatımı bozacak hiçbir şey burada yer almamalı" "Evvelden beri sosyal mekândır camiler, sadece ibadet edilmez" "O zaman herkes gitsin kendi evinde kılsın namazını camiye ne gerek var" "Allah yolundaysa olabilir, değilse olamaz yeni adet çıkarmasın kimse" "Osmanlı'yı falan boşver onların her yaptığı doğru mu? Peygamberimize bakmamız lazım sadece namaz mı kılınıyormuş"	"Kullanmıyorum, sadece namaza geliyorum" "Ne güzel Kur'an kursu var, kütüphane var. Gençler gelsin öğreysin, kimse gelmiyor ki" "Burada kütüphane var, gençlik merkezi var. Bazen arkadaşlarla geliyoruz, eğleniyoruz, vakti gelince namazımızı da kılıyoruz. Dışarıdaki mekânlarda olmaktansa böyle bir yerde olmak daha güzel" "Ne yapıyorsan gel burada yap. Daha hayırlıdır, daha sevaptır." "Kullanıyorum, iyi de oluyor" "Arada gelir burada kitap okurum, avluda oturup gazete okurum. Temiz, büyük cami ben burada olmaktan çok keyif alıyorum, huzur buluyorum"	"Yok, yeterli buluyorum. Daha ne olsun" "Bahçesi olsun oturacak yerleri. Gölgelekli alanlarda oturalım. Daha uzun vakit geçirelim" "Çocuklar için alanlar olsun, biz içerideyken oyalanabilsinler" "Olabiliyorsa ben her şeyi camide yapmak isterim. Camide yerim, camide içerim, camide uyurum. Hepsini olsun çok güzel olur" "Elhamdülillah, camimiz çok güzel. Yalnız, yaşlılar için zor oluyor yukarıya çıkmak için bir asansör yapılabilir belki" "Yoksullara yiyecek dağıtılan yer, aş evi gibi olsa mesela" "Çayımızı kahvemizi içebileceğimiz yerler olsun"
Y	"Camilerin sürekli kullanılması gerekiyor, bizim de bunla alakalı faaliyetlerimiz var. Kur'an kurslarımız var, kütüphanemiz var" "Vakit namazları burası hep boş. 1-2 kişi olur, olmaz. Hâlbuki camiler 24 saat açık yerlerdir. Kullanmak lazım"	"Müftülüğümüzün, belediyemizin pek çok projesi var. Camimiz yaşayan bir cami her kesimden kişi kullanıyor" "Vatandaşlarımızın katılımıyla faaliyetlerimizi yapıyoruz. Camimiz namaz vakitleri dışında da taleplere cevap verilecek şekilde kullanılıyor"	"Gençleri çekmek için kültür aktivitelerini içeriği getirilebilir. Bunlar Antalya'mızda başkaca camilerde var. Bizde de olsun isteriz" Lojman binamız eksik. Bütçeden ziyade yer sıkıntısı yaşıyoruz. Keşke bunlar cami yapılırken düşünülse.

Çizelge 3.4'ün devamı

B	"İbadet yeri ama her şey olabilir içinde neden olmasın ki?" "Ben doğru bulmuyorum her şeyin bir yeri var, okul farklı yapı, market farklı, cami farklı, yemek yeme yeri farklı. Hepsini bir araya getirmenin gereği yok, uygun değil"	"Gidiyordum ama içerideki ortamdan rahatsız oldum artık o camiye de gitmiyorum. Caminin kültür merkezi siyasi merkez gibi olmuş" "Öyle sürekli gitmiyorum, arada gidiyorum. Kur'an tilavetine gitmişim, arada sohbetler oluyor, iyi oluyor"	"Bizim memlekette camilerde el işi atölyeleri oluyor, hem de ücretsiz. Burada olsa giderdim ben de" "Kütüphane değil de bilgisayar kullanım alanları falan olsa. Artık her şey internette zaten camiler de buna ayak uydurması lazım bence"
Anahtar Kelimeler: Cemaat azlığı, camilerin sürekli kullanımı, daha fazla zaman geçirme isteği, birim eksikliği			

Çizelge 3.5. Katılımcıların 2. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler

Katılımcı	S2-a (Doğrudan Alıntı)	S2-b (Doğrudan Alıntı)	S2-c (Doğrudan Alıntı)
C	"Diyanet var, belediye var, cemaat var. İşte bak kocaman sıra sıra dükkân geliri var. Caminin bu kadar gideri yok, ama geliri var" "Her Cuma eksik olmaz cemaat yardım eder, Diyanetin ayırdığı bütçeyi biliyoruz zaten" "Dernekle kurduk, cemaat de yardım ediyor hep" "İmam kendi cebinden vermiyor ya, biz kendi cebimizden veriyoruz ama" "Vakıflar, dernekler, diyanet, yeri geliyor bak bu halıları falan hep belediye yıkıyor. Bakımda, onarımda her türlü ihtiyacı gideriliyor evvellallah camimizin, çok memnunuz"	"Arada sırada veriyorum" "Hamdolsun, oldukça veriyoruz. Sadakanın sevabı büyüktür" "Hiç bağış yapmadım" "Benim bu caminin yapımında da katkım olmuştur. Her kim Allah için bir mescit bina ederse Allah ona cennette bu mescidin benzeri bir köşk bina eder. Bu çok önemlidir. Allah'ın evi için her türlü yardımda bulunuruz" "Veriyoruz, veriyoruz da yok elektrik parası, yok duvar tadilatı biz de bıktık. Sanki Cuma namazını parayla kılıyoruz artık" "Para nereye gidiyor ben nereden bilceğim? Vermem"	"Her caminin kendi geliri olsun" "Biz Müslüman bir ülkeyiz, caminin her türlü ihtiyacını devlet karşılasın" "Osmanlı zamanındaki gibi her caminin bir vakıf geliri olması lazım" "Her caminin geliri eşit değil, gideri de eşit değil. Bir standarda ihtiyaç var. Çok geliri olan camiler diğerlerine yardım etmeli. Dükkânı olanlar olmayanlara yardım etmeli" "Caminin kendi geliri olmamalı"

Çizelge 3.5'in devamı

Y	"Kira gelirlerimiz mevcut, aydınlatma masraflarını diyanet karşılıyor, ısıtma-soğutma masrafı bize ait. Halkımız da yardım ediyor" "Cami dernekle kuruldu, dernekten ve dükkânlardan kira geliri alıyoruz. Cemaat de sağ olsun hep yardım ediyor "	"Elimizden geldiği kadar biz de katkıda bulunuyoruz camimiz için" "Caminin sadece elektrik su gideri yok ki. Tamam devlet ödeneğimiz var, ama geri kalan masrafları karşılamaya çalışıyoruz"	"Sanıldığı gibi kira gelirlerinin hepsi camiye ait değil. İhtiyaç olduğunda derneğin yardım etmesi önemli" "Biz bu konuda şanslı sayılırız. Kira gelirlerimiz giderleri karşılamaya yetiyor. Bu her cami için geçerli değil. Camiler kendini idare edebilmeli"
B	"Diyanet zaten her şeyi ödüyor, bu dükkân gelirleri hep kendi ceplerine gidiyor" "Nereden gidecek bizim cebimizden başka? Diyanet'in bütçesi de bizim cebimizden, imam el açar yine bizim cebimizden" "Dükkân gelirlerini devlet alıyor diye biliyorum ben camilere de belli bir bütçeyle o paradan veriyor"	"Tek kuruş vermem. Paranın nereye gittiği belli değil. Şuraya devasa bir market yapmışlar, tuvaletler bile parayla. Zaten her yerden kazanıyorlar" "Burası olmadan önce aşağı camiye yürüme mesafesi çoktu, yapılması şarttı, o zaman yardım ettik"	"Camilerin kapısında nereden ne kadar aldıkları ayrıntılı yazılmalı. Gelirlerini ve paranın nereye gittiğini öğrenmeliyiz" "Diyanet camilere verdiği bütçeyi azaltsın. Zaten her yerden kazanıyorlar. Aldıkları yetmiyor akılları hep alamadıklarında"
Anahtar Kelimeler: Dükkân gelirleri, sürekli para istenmesi, paranın nereye harcandığı, camilerin gelir fazlalığı			

Her camide, 4-10 arasında değişen, uygun sayıda katılımcılarla oluşturulan odak grup görüşmelerde, katılımcıların söylemleri kendi ifadeleriyle aktarılmıştır. Her temada 'kelime ve cümle sıklıkları' dikkate alınarak, anahtar kelimeler belirlenmiş, Krueger (1994)'in "tanımlayıcı özet" veri değerlendirmesi rehber alınarak çözümlenmiştir.

Çalışma alanı olarak Antalya'nın Muratpaşa, Kepez ve Aksu ilçelerinde ek fonksiyon içeren camiler seçilerek, yerinde görüşmeler yapılmıştır. Değerlendirme, verilen tüm cevaplar için yapılmış; ancak birinci tema için Çizelge 3.3, ikinci tema için 3.4 ve üçüncü tema için Çizelge 3.5'te önemli görülen cevaplara yer verilmiştir.

Çizelge 3.6. Katılımcıların 3. Soru teması hakkındaki cevaplarına yönelik kesitler

Katılımcı	S3-a (Doğrudan Alıntı)	S3-b (Doğrudan Alıntı)	S3-c (Doğrudan Alıntı)
C	"Hiç değilim, ben burada namaz kılarken aynı çatıda elalem sigarasını mı içecek?" "O güzelim, sakın, insanın içine huzur veren, kuş sesleriyle canlanan camileri özledik" "Hristiyan memleketlerinde böyle kilisenin altına market izni veriyorlar mı? Ben hiç görmedim, duymadım" "Müslüman memleketiz, burası bizim yaşantımızın parçası, işten çıkıp geliyoruz. İş yeri caminin altında olsa ben daha çok sevinirdim"	"Dini kitaplar, hac malzemesi satıyorlar, oradan alışveriş yaparım ama diğeri münasip değildir" "Ben olmasını doğru bulmuyorum ama yapıyorum alışverişimi. Yapılmış sonuçta yıkacak değiliz" "Bazen tam alışveriş sırasında denk geliyor namaz vakti, camiye geçiyorum hemen. İşten güçten zamanımız olmuyor ya, Cumadan Cuma'ya geliyorum" "İhtiyaçlarımı halletmiş oluyorum iyi oluyor ben hep kullanıyorum"	"Depo tarafıyla cami girişi burada yan yana. Koliler yığılıyor bazen üst üste hoş bir görüntü değil. Böyle olmaması lazım" "Ecdadımızın yaptığı camilere bir bakın, bir de şimdi yapılanlara cevabı siz verin" "Geçen gün benim ufaklıkla geldim 'baba, marketin camisi' var dedi. Çocukcağız anlam veremedi. Market daha bilindik burada" "Yan tarafta zaten beni rahatsız etmiyor. Olsa da olur olmasa da olur"
Y	"Buradan alınan gelirler sayesinde cami kendi kendine yetebiliyor. Her Cuma, her bayram biz de halktan yardım beklemek durumunda kalmıyoruz" "Altında olmasını biz de doğru bulmadık, bu başkaca problemler oluşturuyor. Müştemilat binamız kirada, yakın olması da iyi oluyor"	"Tabi ki kullanıyorum, ben sürekli camideyim zaten ihtiyaçlarımı yakın yerden karşılıyorum, e burası da en yakın sonuçta" "Her kiracı tanıdık, güvenilir kimseler. Caminin altında başka türlü mümkün değil zaten. Birinin işletmesi de bana ait"	"Camimiz bölgenin en büyük, en güzel camilerinden biri. İhtiyaçları doğrultusunda uygun görülen şekliyle projelendirdik" "Elimizdeki imkânlar ölçeğinde yaptık, keşke daha iyisini yapabilesek, yer sıkıntımız olmasa daha büyüğünü de yapabildik"
B	"Osmanlı zamanında da yapıldı ama bu şekilde değil. Ben burayı cami olarak görmüyorum. Burası bir market" "İçki satmıyorlar, iddia bayi işletmiyorlar ya sonuçta zararı yok, ama camimizin güzel görüntüsü bozuluyor"	"Dinleri imanları para olmuş bunların, bu kadar aleni yapıyorlar işte artık. Ne camisine giderim ne marketine, te şurdakine gidiyorum ben" "Camiye gitmiyorum ama eczaneye geliyorum hep"	"Ne mimarisi uygun ne dinimizce uygun. Buradan cenaze çıktığında bacağını atıp çayını, sigarasını içen insanlar mı göreceğiz?" "Sessiz sakın işini yapıyor, öyle caminin görüntüsünü bozacak büyük bir yer değil"
Anahtar Kelimeler: Cami büyüklüğü, ticarethanenin büyüklüğü, ticaretin ne olduğu, aynı çatıda yapılan işler, ihtiyacın karşılanması			

Yukarıda örnekleri verilen şekillerde oluşturulan veri setinden yararlanarak, cami kullanıcılarının, camilerin işlevselliğiyle ilgili problemleri ve beklentileri ile ilgili sonuçlar elde edilmiştir.

İlk tema olarak işlenen, camiye bir fonksiyon eklenmesiyle ilgili olarak anahtar kelimelerle tespit edilen sorunlar ve beklentiler şu şekildedir:

- i) Eklenen fonksiyonun daha fazla kişinin gelmesinde yeterli olamaması,
- ii) Namaz kılınacak yere erişilebilirlik sorunları yaratması,
- iii) Camilerin sürekli kullanılmasını sağlayacak birimlerin gerekliliği,
- iv) Eklenen fonksiyonun cami personeli ihtiyacı doğurması,
- v) Kültür merkezinin siyasi kutuplaşmayı arttırdığı düşüncesi

İkinci tema olarak işlenen cami giderlerine dair sorunlara ve beklentilere aşağıda yer verilmiştir:

- i) Cuma ve Bayram namazlarından sonra sürekli para istenmesi,
- ii) Camiler için bağışlanan yardımın harcandığı yer konusundaki güvensizlik,
- iii) Camilerin kendini idare edebilecek gelirinin olmaması
- iv) Camilerin kendini idare edebilecek geliri varsa, bu gelirin olması gerekenden fazla olduğunun düşünülmesi

Üçüncü tema olarak işlenen ticaret fonksiyonunun kullanılabilirliği sorgulanmıştır. Yol açtığı düşünülen sorunlar aşağıda sıralanmıştır:

- i) Cami çatısı altına uygun olmadığı düşünülen ticari birimlerin getirilmesi,
- ii) Caminin algılanabilirliği,
- iii) Oran-orantı arasındaki uyumsuzluk,
- iv) Tabela, afiş vb. görselliği bozması,
- v) Depo girişi vb. camiye girişle aynı yerden olması
- vi) Ticari fonksiyonun alt katta düzenlenip camiye üst kata almanın doğurduğu erişilebilirlik problemleri
- vii) Maneviyatı bozduğunun düşünülmesi
- viii) Ses ve gürültünün huzuru bozduğunun düşünülmesi

3.2.4. Camilerin hukuksal açıdan incelemesi

Hukuksal açıdan incelemede Antalya’da camilerin ticaret fonksiyonuna karşı ilgili belediyelerine karşı idari yargıda açılan dava süreçleri ve alınan kararlar incelenmiştir.

Tez çalışması kapsamında incelenen camilerden Meltem Camine ilişkin, Antalya Muratpaşa Belediyesi tarafından Antalya Büyükşehir Belediyesi’nin “planlama alanı içerisinde cami binasının altında ticari amaçlı kullanımlar yer alabilir” plan notu eklenmesine şeklinde değişiklik yapılması meclisi kararına karşı dava açılmıştır. Antalya 1. İdare mahkemesi tarafından görülen davada bilirkişi raporunda “...dava konusu dini tesis alanı incelendiğinde caminin girişinin, ticaret alanı girişinden yön ve

kot olarak farklılaştığı (Cami girişi kuzey, ticaret ünitesi girişi güney cephede), ikincil fonksiyon olan ticari ünitenin, caminin algılanmasını engellemediği, ticaretin de yer aldığı yol güzergâhının tamamen ticaret ünitelerine ayrıldığı hususlarının tespit edildiği, camilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfiyelere bağlı olarak yapılan ve “Akar” olarak adlandırılan ticari ünitelerin geçmişten günümüze yapıldığı, dava konusu alanda da bu ünitenin cami mimarisiyle uyumlu olması, temel kullanım kararı olan cami işlevinin önüne geçmemesi, tabelaların estetik kirlilik yaratmadığı, sonuç olarak; İki farklı fonksiyon olarak cami ve ticarethanenin mimari açıdan bir uyum içerisinde olduğu, ticarethanenin, alanın temel kullanım kararı olan cami işlevinin önüne geçmediği, caminin dışarıdan kolaylıkla algılanabildiği, ticarethanenin, Meltem Bulvarının ticaret fonksiyonunda olması nedeni ile çevresel kullanımlar ile uyumlu olduğu, ticarethanenin mevcutta kullanım durumu nedeniyle, plan notunun eklenmesinin, ulaşım sistemi, sosyal doku gibi çevresel faktörleri olumsuz etkilemeyeceği, ticarethane ve caminin farklı giriş yönleri ve farklı kotlarda bulunmalarından dolayı ticarethanenin caminin giriş ve çıkışı ile işlevine mani hal teşkil etmediği, dava konusu işlemin şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına, kamu yararına ve kentsel yerleşmenin mevcut ve gelecekteki durumuna uygun olduğu” görüşlerine yer verilmiştir. Bu rapora istinaden Antalya 1. İdare Mahkemesi ticaret işlevinin cami ile mimari açıdan uyumlu olduğu, mevcut durumda çevresel faktörlerin olumsuz etkilenmediği, şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına uygun olduğuna hükmederek Muratpaşa Belediyesi tarafından açılan davanın reddine oybirliği ile karar vermiştir.

İstinafa gidilen davanın devamı Konya Bölge İdare Mahkemesinde görülmüştür. İstinaf mahkemesi tarafından, alınan yerel mahkeme kararının ve dayandığı gerekçenin, hukuka ve usule uygun olduğu, kararın kaldırılmasını gerektirecek bir neden bulunmadığına oyçokluğu ile karar vererek yerel mahkeme kararı onaylanmıştır. Karara aksi yönde oy veren Konya Bölge İdare Mahkemesi hâkimi görüşünde; yürürlükte bulunan Yönetmelikte ibadet yeri kapsamında hangi yapıların ve müstemilatların yapılabileceği gösterildiğini, ticaretin ise dini tesis kapsamında yapılacak bir ibadet olmadığını ve aynı zamanda ticaretin fayda sağlanacak bir dini hizmet de olmadığını ifade etmiş, dini tesis kapsamında ticarethaneye yer veren işlemin yürürlükte olan yönetmelik hükümlerine aykırı olduğu görüşünü sunmuştur.

İstinaf mahkemesi kararı sonrası bir üst mahkeme olan Danıştay Altıncı Dairesine yapılan başvuru sonrası dava süreci halen devam etmektedir.

Meltem Cami olduğu gibi konunun yargıya taşındığı ve tez kapsamında incelenen diğer bir Cami Kepez ilçesi Kültür Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Akınlar Camidir. Antalya 4. İdare Mahkemesinde, Kültür Mahallesi 10247 ada 4 sayılı parsel ve güneyinde yer alan Cami alanına “isteğe bağlı ticaret” kararı getirilmesi ve plan notları eklenmesi yolundaki 1/1000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği önerisinin reddine yönelik karar alan Kepez ve Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlıklarına karşı bir firma tarafından dava açılmıştır. Kepez Belediyesi savunmasında “*Davacı talebinin mevcut bölge ihtiyaçları, planlama esasları ve kamu yararı gözetildiğinden uygulanmasında yarar bulunmadığı ve çevre halkının taleplerine uygun olmadığı nedeniyle reddedildiğini*”, “*isteğe bağlı ticaret kullanımının konut alanları için kullanıldığını, cami alanında kullanılmasının mümkün olmadığını*” belirtmiştir.

Antalya 4. İdare mahkemesinin bilirkişi raporunda “...Kepez Müftülüğünün amacının, cami ve alt katındaki kuran kursu, okuma salonu gibi bağlı birimlerin masraflarının karşılanması, bu aylık sabit giderler için, her defasında cami cematinden bağış-yardım talep etmeden, kira gelirleriyle sürekli bir akar elde etmek olarak anlaşıldığı, tarihte bir sürü akar örneği mevcut olduğu, ancak Osmanlılar zamanında yapılan görkemli camiler etrafında yer alan türbe, medrese, hamam, kütüphane, çarşı gibi ek kullanımların önceden bütüncül planlanarak, cami ana binasına bitişik olmadan onun görüntüsünü kapatmadan, kat yüksekliği olarak daha alçak ve daha uzakta inşa edilerek gerçekleştirilmeye çalışıldığı, Cami çevresindeki ilgili kullanımların bu şekilde külliyeye olarak baştan planlanması, buradaki gibi sonradan caminin altına farklı kullanımlar sıkıştırılmasından daha doğru görüldüğü, cami alanlarına ilişkinyasa ve yönetmeliklerin tanımlanması gerektiği, ticarethanenin konumlandırıldığı yer ile caminin kullanımının sağlandığı girişin farklı yerlerde birbirlerine mani olmayacak şekilde olduğu, cami altında plan değişikliği önerisi olan ticarethanenin, caminin kullanım amacına, İslam dininin gereklerine ve kutsal sayılan mabedin varlık nedenine aykırı herhangi bir yönünün bulunmadığını” belirtmiştir. Bilirkişi heyetinden ise bir bilirkişi farklı sonuç beyan etmiştir. Antalya 4. İdare mahkemesi Bilirkişi raporunda şerh bulunmasına rağmen karar verilebilecek nitelikte kabul etmiş ve caminin altında ticarethane olmasında bir sakınca bulmamıştır.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Meltem Caminin altında ticarethane olması yönünde karar almış iken Akınlar Caminde benzer bir durumda davalı konumuna düşmüş ve aksi bir karar verilmesi yönünde duruş sergilemiştir.

Antalya 2. İdare Mahkemesine yine Akınlar Cami ile ilgili aynı şirket, Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Kepez Belediye Başkanlığına karşı “Antalya 4. İdare Mahkemesinin iptal kararı doğrultusunda “isteğe bağlı ticaret kullanımı” kararı getirilmesi amacıyla hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği teklifinin; dini tesise hizmet verecek şekilde ticari mekân yer alabileceği şeklindeki plan notu eklenmesi şartıyla kabul edilmesine ilişkin Kepez Belediyesi tarafından İBT ibaresi kaldırılması şartıyla uygun bulunduğu ilişkin, Antalya Büyükşehir Belediye Meclisinin kararının, davacı şirketin çalışma özgürlüğünü kısıtladığı, ileride kötü niyetli idari işlem ve cezalarla muhatap olunabileceği, mahkeme kararlarının gereklerini uygulayacak şekilde kararın engellediği” gerekçesiyle dava açmıştır. Kepez Belediyesi yönetmeliklere aykırı ve çelişkili işlem gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı ve kararın henüz kesinleşmediğini, Antalya Büyükşehir Belediyesi ise dava konusu işlemin davacıyı doğrudan etkileyen ev bağlayan bir niteliğinin olmadığı, davacının kamusal alan niteliğindeki bir taşınmaz ile ilgili toplumsal menfaatleri hiçe sayarak bireysel çıkarları doğrultusunda işlem tesis edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.

Antalya 4. İdare Mahkemesi açılan üçüncü davada davacı lehine karar vermiş, cami altında ticaret işlevini talep eden şirketin haklı beklentisi ve hukuksal menfaatine aykırı idari işlem ettiğini belirterek Antalya Büyükşehir Belediyesi aleyhine karar vermiştir.

Taraflar arasında cami - ticarethane arasındaki uyuşmazlığın çözümü için açılan üç davada yerel mahkemelerin ticarethane kullanımı yönünde karar belirttiği görülmektedir. Ancak süreç detaylı incelendiğinde alınan kararlarda yerel mahkemeler, istinaf mahkemeleri ve üst mahkeme olan Danıştay 6. Dairesinin aynı konuda farklı

kararlara hüküm verdiği, hatta mahkeme kararlarında hükmü veren hâkimlerin kararlarını oybirliği ile alamadığı görülmektedir. Yargı sürecinde yaşanan belirsizlik sadece taraflar arasında değil konunun uzmanları olan bilirkişiler ve hükmü veren hâkimler arasında da olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu durum tezin konusunun önemini ve toplumun tamamını ilgilendiren, netleştirilmesi, çözülmesi gereken bir probleme dönüştüğünü göstermektedir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Camiler, Müslümanların kültür, inanç, ibadet eylemlerinin mekânsal karşılığıdır. Yapı olarak tarihten bugüne gerek malzeme, mekan organizasyonu, plan elemanları gerekse anlayış olarak bir değişim süreci yaşamıştır. Oral (1993)'ın da dediği gibi tarihte uzun bir süre “çok fonksiyonlu bir yapı” olarak var olan cami, Cumhuriyet dönemiyle birlikte “bağımsız bir eleman” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada da caminin bu dönüşümünün tarihsel incelemesi yapılarak, Erken dönem İslam toplumlarında camilerin işlevleriyle, günümüz işlevleri kıyaslanmıştır. Ülkede gerçekleşen siyasi değişimlerin dini politikalar üzerindeki yeri, dolayısıyla camiler üzerindeki etkisi görülmüştür. Tarihten günümüze cami ile birlikte hangi fonksiyonların kullanıldığı ya da camilerin hangi fonksiyonlara bırakıldığı ayrıntılı olarak incelenmiştir. İncelemeye göre birçok fonksiyon ile birlikte kullanımının ilk camilerden itibaren var olduğunu, ticari fonksiyon ile birlikte kullanımının ise yaygın olarak Osmanlı döneminden itibaren görüldüğü tespit edilmiştir. Süper market ve cami birlikteliğinin ise çok partili dönemle birlikte ortaya çıktığı görülmüştür.

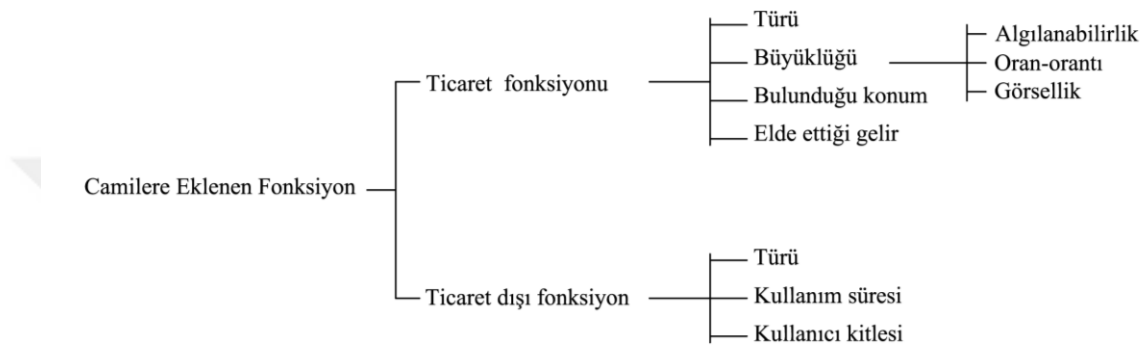
Çalışma alanı olarak Antalya ilinin seçilmesi ile birlikte, camiye eklenen ek fonksiyonların bulunduğu cami örnekleri belirlenmiştir. Seçilen camilerin, mimari projeleri ile imar durumları incelenerek, konumsal ve biçimsel analizi yapılmıştır. Cami cemaati, görevlileri ve camiye yakın bölgede bulunan halk ile görüşmeler yapılarak camiye eklenen fonksiyonların kullanılabilirliği araştırılmıştır. İdarenin bu konuya yaklaşımı değerlendirilmiş, eklediği fonksiyonla dava sürecinden geçen Antalya'daki iki cami örneği, idari yargı sonuçlarıyla incelenmiştir. Devlet, vakıf ve derneğin cami ile olan birlikteliğine bakılmış, camiden elde edilen gelirlerin payların dağılımı incelenmiştir.

Konumsal incelemede ele alınan caminin çevre arazi kullanım kararları ile 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planı ve plan notlarında nasıl bir işlev yüklendiğinin, yüklenen bu işlevin diğer sosyal ve teknik altyapı alanları ve konut alanları ile ilişkisinin ne olduğu incelenmiştir. Ticaret fonksiyonuna sahip dini tesis alanlarından 10'u Kepez İlçesinde, 4'ü Muratpaşa İlçesinde 1'i ise Aksu ilçesinde yer almaktadır. Camilerin genel dağılımına bakıldığında Antalya'nın batısında yoğunlaştığı görülmektedir. Yer seçimi tercihinin Antalya'nın batısında yoğunlaşmasında ise elde edilen somut bir neden bulunmamakla birlikte Kepez ilçesinin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklı idareye yapılan talepler karşılığı geliştirildiği düşünülmektedir.

Camilerin biçimlenişine bakılmak istendiğinde, çoğu caminin mimari projesine belediyeden ulaşılamamıştır. Muratpaşa, Kepez ve Aksu belediyelerinden ve müftülüklerden ulaşılan projeler Akdeniz Sanayi, Güzeloba ve İmam-ı Azam camileridir. Var olan çizimlere bakıldığında ise incelenen camilerden sadece birinin, Akdeniz Sanayi Cami'nin ticari fonksiyonunun projeye işlendiği ve ticarete uygun çözümlerin yapıldığı görülmüştür. Ancak bu camide de imam ve müezzinin camiye yakın olma istekleri sonucu sonradan konut eklenerek, işlevsel olmayan değişiklikler yapılmıştır. Verilecek tüm hizmetler düşünülmeden yapılan cami planlarının, kullanım aşamasına gelindiğinde birtakım problemlerle karşılaştığı ve cami yardımcılarıyla bu eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Projede olmayıp mevcutta tespit edilen ek yapılar çoğunlukla imamın ikamet edeceği ev ve Kur'an kursu yapılarından oluşmaktadır. Kira getirmesi amacıyla da caminin bir bölümü sonradan dükkan haline

getirilmiştir. Ayrılan ticari bölüm zemin katta yer aldığından çoğunlukla da erişilebilirlik sorunlarına yol açmıştır. Farklı fonksiyonlara farklı giriş-çıkış düzenlemeleri düşünülmendiğinden ise başkaca problemlerin doğmasına neden olmuştur. Sonradan yapılan değişiklikler veya yapıya eklenen ilaveler hem fonksiyonel hem biçimleniş hem de estetik açıdan uyumsuzluk doğurmaktadır.

Kullanıcı deneyimleriyle yola çıkılarak yapılan işlevsellik araştırmasında ise, yapılan odak görüşmeler ve yerinde yapılan incelemeler neticesinde camiye eklenen fonksiyonların problemlerinin değişkenlere bağlı olduğu gözlemlenmiş ve bu değişkenler Şekil 4.1’de gösterilmiştir.

Şekil 4.1. Camiye getirilen fonksiyonlara yönelik değişkenler

4.1. Ticaret Fonksiyonu

Ticaret fonksiyonu, öncelikle kullanıcıların maneviyat boyutunun etkilendiğini düşünmesinden kaynaklı problem yaratmaktadır. İbadete geline kutsal bir mekânda böyle bir öge bulundurulması cemaatin bir kısmını etkilemekte, gittikleri camiye bile değiştirmelerine neden olmaktadır. Camiye gelmeye devam eden kitlenin ise bu fonksiyonlardan aşağıda sıralanan değişkenlere bağlı etkilendiği söylenebilir.

4.1.1. Ticaret fonksiyonunun türü

Cemaat cami çatısı altında yapılan market, eczane, kafe vb. ticaretin ne olduğu ile ilgili etkilenmektedir. Cami kullanıcılarına hizmet eden çay evi vb. birimlerin olmasının istendiği; ancak camiden bağımsız olarak çalışan, sadece gelir elde etme kaygısıyla kiraya veren birimlerin kafeye dönüştürülmesinden çok rahatsız olduklarını belirtmektedirler. Aynı şekilde dini kitaplar, hac malzemeleri vb. satıldığı dükkânların olması gerektiğini; ancak dini içerikle bağdaşmayan ticaretin yapılmasını doğru bulmayan bir kesimin olduğu söylenebilir. Bakkal, manav, eczane gibi küçük çaplı işletmelerin olabileceği ancak bunun, markalaşmış süpermarketlere dönüşmesinin yanlış olduğu düşüncesinde olanlar da bulunmaktadır. Bununla alakalı olarak camilerin bir kısmında, eklentisinde ya da bütünleyici parçasında bulunan kısımların ticari olarak kullanılmasını belirleme yetkisi müftülüklerde kurulacak komisyonlara aittir. Yapılan denetimler sonucunda yapılan ticari faaliyetlerin “cemaati rahatsız edici, ibadetin huzur ve hışunu bozucu, ibadethanenin ruhuna aykırı olarak kullanımının tespiti halinde

sözleşme feshedilir.

4.1.2. Ticaret fonksiyonunun büyüklüğü

Bu özelliğin, algılanabilirlik, oran-orantı ve görsellik başlıkları altında sorun yarattığı gözlemlenmiştir. Öncelikle ticaret fonksiyonunun çok büyük olması, caminin önüne geçmesi ve onu ezen bir yapıda olmasına neden olmaktadır. Bu durumun, manevi olarak kabul edilemez olduğunu düşünenlerin yanında, caminin algılanabilirliğinin önüne geçtiği ve minaresi ve kubbesi olmasa cami tanımından tamamen koparıldığı kanaatinde olan kesim bulunmaktadır. Ticaret fonksiyonu yapılacaksa bunun oransal olarak caminin önüne geçmeyen büyüklükte yapılması gerektiğini, ana yapının cami olduğunun unutulmaması istenmektedir. Ayrıca işletmelerin tabelaları, afişleri, pankartları, yapıya uygun olmayan kapı, pencere doğramaları vb. caminin üzerinde çirkin bir görüntü oluşturduğu hem cami kullanıcıları hem de bölge halkı tarafından dile getirilen ortak bir sorundur.

4.1.3. Ticaret fonksiyonunun bulunduğu konum

Ticaret birimlerinin camilerin altında veya yanında olmasına bağlı değişkenler yapının işlevselliğini etkilemektedir. Öncelikle camiye üst kata alıp ticari birimleri alt katta çözümlmek, yaşlı ve engelli kimselerin üst kata çıkmasında erişilebilirlik sorunları yaratmaktadır. Eğer bu problem yapı yapılırken düşünülmemişse kullanım sonrası ortaya çıkan bu sıkıntı, cami dernekleri, belediye yardımı, müftülük veya cemaat tarafından imkânlar dâhilinde çözülmeye çalışılmıştır. Yapıya sonradan eklenen çözümlerin örnekleri Şekil 4.2.'te verilmiştir.

Şekil 4.2. a) Meltem Cami, yürüyen merdiven çözümü; b) Yeşil Cami, asansör çözümü; c) Melikgazi Cami, rampa çözümü

Yapının altında değil de yanında çözülmüşse, yapıya giriş-çıkışların aynı yerden olması sorun teşkil etmiştir. Ticaret fonksiyonlarının kullandığı servis birimlerinin, cami cemaatini rahatsız ettiği örnekler görülmüştür. Bu sorunlar genellikle depo girişlerine yanaşan kamyonlar, yığılmış koliler veya cami cemaatiyle, camiye kullanmayanların ortak giriş çıkış kapısına sahip olduğu yerlerde görülmüştür. Bu da işlevselliği olumsuz yönde etkilemektedir.

4.1.4. Ticaret fonksiyonunun elde ettiği gelir

633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun ek 4. Maddesinin uygulanmasına ilişkin yönetmeliğe göre dernek veya vakıflarca kendi kaynaklarından veya toplanan bağış ve yardımlarla yaptırılan camilerde, camiye ait

ticari bölüm, komisyon kararı doğrultusunda yetkili dernek veya vakıflarca işletilebilir veya kiraya verilebilir. İşletilmesinden, işlettirilmesinden veya kiraya verilmesinden elde edilen gelirlerin %10'u Başkanlık payı olarak Başkanlığa aktarılır. Kalan kısmın en az üçte ikisi cami için kullanılmak üzere gelir elde eden camiye, kalanı ise ilgili dernek ve vakfa bırakılmaktadır. Mülkiyeti mazbut ve mülhak vakıflara ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait camiler ise başkanlık tarafından işletilebilir, pazarlık usulüyle yapılacak ihaleyle işlettirilebilir ya da kiraya verilebilir. Elde edilen gelir, özel gelir kaydedilmek üzere Başkanlığın bulunduğu Merkez Saymanlık Müdürlüğü'ne yatırılır. Yasaya göre gelirlerin pay edilmesinde bir belirsizlik yoktur ancak uygulamaya gelince, halkın camilere bırakılan payına dair bir güvensizliği olduğu görülmektedir. Kira geliri ve toplanan bağışların nereye harcandığı konusundaki güvensizlikleri, cami görevlilerine karşı soğuk bir tutum sergilemelerine yol açmaktadır. Özellikle kira gelirinin çok olduğu yerlerde halk, camiye yüklü para kalmasını doğru bulmamakta, harcandığı yer konusunda şeffaflık istemektedir. Toplanan bağışların da denetlenememesi, cami görevlilerin veya derneklerin kendi ceplerine para aktardığı düşüncesini doğurmuştur. Sonuçta caminin kendi gelirinin denetimsizliği güvensiz bir ortam yaratmaktadır.

4.2. Ticaret Dışı Fonksiyon

Çalışmada incelenen literatür kısmında da görülmüştür ki İslam şehirleri yerleşimlerinin caminin etrafında gelişen ticaret, medrese, sosyal ve konut birimleri ile külliyeler oluşturduğudur. Böylece camiler kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik faaliyetlerle bir arada kentin merkezinde yer almıştır. Günümüzde ise caminin çevresindeki birimlerden ziyade kendi bünyesindeki yan birimlerle bütünleştiği söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı, camide bulunan asgari unsur ve müstemilatlara ek olarak camilerde yer alabilecek diğer fonksiyonları belirtmiştir. Bunlar: derslikler, kütüphane, nikah ve düğün merasim alanı, taziye evi, aile danışmanlık birimleri, aş evi, kurban kesim alanı ve açık alan kullanımlarıdır. İçerikleri sebebiyle sosyal fonksiyonlar olarak da adlandırılabilir.

4.2.1. Ticaret dışı fonksiyonun türü

Çalışmada incelenen camilere eklenen sosyal fonksiyonlar, gençlik ve kültür merkezi, okuma salonu, açık alan kullanımlarıdır. Çoğunlukla amaç yapının sürekli kullanılabilirliğini sağlamaktır. Ancak gençlik ve kültür merkezlerinin, kullanıcıların siyasi odaklı kümeleşmelerine neden olduğu yönünde cemaat tarafından aktarılan rahatsızlıklar bulunmaktadır. Aynı şekilde bu merkezlerde gençler için sağlanan oyun ve eğlence alanlarının, ileri yaş kullanıcılarının ses ve gürültü yönünden şikâyetlerine neden olmuştur.

4.2.2. Ticaret dışı fonksiyonun kullanım süresi

Yapıya sürekli kullanımın artmasına yönelik eklenen işlevler, derslikler, etüt salonları varsa çocuk oyun alanları başlarında gözetim isteyen birimler olarak cami personeli ihtiyacı doğurmuştur. Camilerin namaz vakitleri dışında da kullanılması talebi, küçük de olsa birtakım işletmeler de gerektirmektedir. Kantin, çay ocağı, kreş gibi kullanıcı taleplerinin doğduğu görülmüştür.

4.2.3. Ticaret dışı fonksiyonun kullanıcı kitlesi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı ankete göre, cami cemaati en çok emekli, esnaf-zanaatkar ve serbest meslek sahiplerinden ve 60 yaş üstü kullanıcılardan oluşmaktadır (DİB 2009). Diyanet bu konu kapsamında, gençleri ve kadınları çekmeye yönelik, gençlik kültür merkezleri, el işi atölyeleri vb. birimlerden oluşan cami yapısına ek birimler veya kurslar ve faaliyetlerden oluşan bir takım projeler geliştirmiştir. Antalya'da incelenen camilerde de görülen bu durum, bazen yeterli cemaati çekememekte, bazen de çektiği kullanıcı kitlesiyle cemaat tarafından rahatsızlıklara neden olmaktadır. Özellikle kültür ve gençlik merkezlerine gelen bazı gençlerin, siyasi partilerin gençlik kollarından olması ve gruplaşmaya neden oldukları gerekçesiyle, bölge halkı tarafından tercih edilmeme sebebi olarak gösterilmektedir. Var olan kullanıcı kitlesinin beklentilerini karşılayacak birimler az sayıdadır. Cami cemaatinin genellikle yalnızca camiye hizmet edecek kafe birimleri, açık havada oturacak gölgelikli alanlar ile çocukların gözetim altında olduğu oyun alanları talebinde olduğu gözlemlenmiştir.

Özetle işlevsellik açısından, camilerin kendi kendini idare edebilmesi için cami yönetiminin gerekli gördüğü ticari birimlerin, cemaat tarafından değişkenlere bağlı olarak olumsuz karşılandığı; bu değişkenlerin, ticari birimin türü, büyüklüğü, konumu ve elde ettiği kazanç doğrultusunda halkın tepkisini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapıya eklenen ticari fonksiyon dışındaki sosyal işlevlerin, genellikle olumlu bulunduğu; olumsuz bulunan yanlarının da işlevlerin kullanım süresi, kullanıcı kitlesi ve kullanım türü ile değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Kişilerin camiden mekânsal, işlevsel, fonksiyonel ya da görsel olarak karşılanamayan beklentileri olduğu anlaşılmıştır.

5. SONUÇLAR

Bu tezde camilere getirilen fonksiyonların farklı pek çok noktadan bakılarak gözlem ve analizleri yapılmıştır. Getirilen her fonksiyonun özünde başkaca bir probleme yol açtığı ve her problemin getirilecek düzenlemelerle önlenabilir olduğu görülmüştür.

Konumsal açıdan bakıldığında, camilerin etki alanları içerisinde hizmet sunmaktan ziyade konumlarının getirdiği avantajdan faydalanarak ticari getiri sağlamak üzere ticaret fonksiyonunu barındırdıkları görülmüştür. Ticari fayda sağlamak üzerine diğer camilerden pozitif ayrışan bu camilerin ortak yer seçim kararı olarak, yerel ve semt dağıtıcısı ticari fonksiyonların bulunduğu yollarda yer seçtiği görülmüştür. Buna göre konumsal açıdan;

- i) Planlamanın eşitlik ilkesinin bu noktasında da çalışması gerektiği ve gerekli mimari çözümler ile birlikte, benzer konumsal özelliklere sahip camilerin bu pozitif ayrışmadan plan genelinde tanımlanacak plan notları ile faydalanması veya tamamının faydalanmaması gerekmektedir.
- ii) Planlamanın eşitlik ilkesine göre belirli konumsal özelliklere sahip her camiye ek ticaret işlevinin tanımlanması ise kamusalıktan uzak, kimliksiz dini tesis alanlarına yol açacaktır. Bu nedenle cami alanlarına illa ticaret işlevi tanımlanacaksa, sonradan değil gerekli mimari çözümler proje aşamasında yapılarak ve imar planları üzerinde kamusal alanlara yönelik gerekli çıkarımlarda bulunularak bu kullanım kararı getirilmesi gerekmektedir.
- iii) Yol genişliği, çevre yapı yoğunluğu, yol boyu ticaret varlığı, çevre arazi kullanım kararlarının yanı sıra mimari çözümler sağlasa dahi camilerin tam kamusal sosyal donatı alanları olduğu unutulmamalı çevre kullanım kararları ile ilişkisi kurularak ticaret izni verilmelidir.
- iv) Park, kamu hizmet alanı gibi kamusal alanların bir parçası olan cami alanlarında, mavi yeşil sürekliliğini bozacak ticaret fonksiyonu önerisinden gelir getirme olasılığı daha da artacak olmasına rağmen kaçınılmalıdır.

Biçimleniş açısından bakıldığında camilerin çoğunluğunun sağlanacak tüm fonksiyonlar düşünülmeden yapıldığı çözüm olarak da cami bölümleri sonradan değiştirilerek sağlandığı görülmüştür. Bu bağlamda,

- i) Cami yapılmaya başlanmadan önce ibadet fonksiyonuyla çelişmeyecek şekilde sağlayacağı tüm fonksiyonlara karar verilmelidir.
- ii) Planlama ve yapım sürecine mimar ve mühendis başta olmak üzere ehil kişilerin katılımı zorunlu kılınmalıdır.
- iii) Camiye sağlanan diğer fonksiyonlar, caminin önüne geçmemeli, boyut ve oran olarak belli standartlar getirilmelidir.
- iv) Farklı fonksiyonların giriş-çıkışları kullanıcıların birbirlerini rahatsız etmeyecek şekilde tasarlanmalıdır. Mümkünse farklı kotlardan ve cephelerden, değilse Demirgöl Cami’de olduğu gibi alternatif ‘mimari çözümlerle’ sağlanmalıdır.

İşlevsel olarak incelenmesinde her mimari yapıda olduğu gibi cami yapısının da kullanıcıların yorumları yapıların eksikliklerinin saptanmasında, iyileştirilmesinde ve mimari tipolojinin geliştirilmesinde önemli olduğundan kullanıcı deneyimleri ölçüt

olarak kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerle genellikle cami görevlileri ve cemaatin beklentilerinin farklı olduğu, özellikle bu farklılığın ticari fonksiyonda yer aldığı saptanmıştır. Erişilebilirlik, estetik ve maneviyat problemlerinin görüldüğü bu aşamada getirilen öneriler ise şu şekildedir:

- i) Sağlanacak fonksiyonlar değişen toplumsal yapı, imkan ve ihtiyaca uyumlu olmalıdır.
- ii) Farklı fonksiyonların farklı kullanıcılarının birbirini rahatsız etmeyecek şekilde konumları düzenlenmelidir.
- iii) Cami kullanımının üst kotta çözülmesi durumunda yaşlılar ve engelliler için yürüyen merdiven, asansör vb. çözümlerin projede yer alması zorunlu tutulmalıdır.
- iv) Ticari fonksiyonlar için servis girişi oluşturulmalıdır. Servis girişleri ana girişi meşgul etmeden hizmet verilmesini sağlayan, gerekli malzeme ve iş gücünün giriş çıkışları, atıkların dışarı çıkarılması, mal yükleme gibi işletme fonksiyonlarını sağlayan önemli bir birimdir. Ayrıca yol ile bağlantısının da sağlanması gereklidir.
- v) Ticari fonksiyonların tabela, afiş vb. öğelerine cami yapısı üzerinde izin verilmemelidir. Ticari markalar, devletçe belirlenmiş standartlar ve boyutlarda, algılanabilirlik sağlanarak ve cami estetiğini bozmadan yerleştirilmelidir.

Hukuksal açıdan ise,

- i) Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ve Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde dini tesis alanında yapılabilecek yapılar ve müştemilatların nitelikleri ve mahiyetlerinin ne olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu yapılar ve müştemilatlar arasında ticaret fonksiyonunu tarif eden hiçbir kullanıma yer verilmemektedir. Bu nedenle yargı kararlarının daha sağlıklı olması açısından yönetmeliklerde gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.
- ii) Yargı kararları detaylı incelendiğinde farklı mahkemelerin farklı kararlar verebildiği gibi aynı mahkeme içerisinde yer alan hâkimlerinde fikir birliğine varamadığı görülmektedir. Bu nedenle konu sadece planlı alanlar imar yönetmeliği ve mekânsal planlar yapı yönetmeliğinde ele alınmamalı daha detaylı bir şekilde dini tesis alanlarına yönelik bir uygulama yönetmeliği oluşturulmalıdır.
- iii) Konu ile ilgili açılan davalarda alınan kararların yere özgü olduğundan dolayı da yargının her durumda mutlaka yeni bir bilirkişi incelemesi alması gerekmektedir

6. KAYNAKLAR

- Acar, T. 2013. Tabhaneli camilerin tipolojisi üzerine bir deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28: 303-326
- Ağaoğlu, A. ve Uğur, A. 2016. Osmanlı şehri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38: 203-226
- Ahunbay, Z. 1988. Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları, Medreseler, Darülmurallar, Mektepler. Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul ss. 239-309
- Akgün, H. G.ve Türk A. 2005. Osmanlı kentsel mekânında Mimar Sinan külliyelerinin İstanbul kenti örneğinde incelenmesi. *SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9 (2): 105-119
- Akın, A. 2016. Tarihi süreç içinde cami ve fonksiyonları üzerine bir deneme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29): 177-209
- Akozan, F. 1969. Türk külliyesi, *Vakıflar Dergisi*, 8: 303-308
- Algül, H. 1987. İslam Tarihi, Bahar Yayınları, İstanbul C.III 544 s.
- Anonim 1: Takyeciler Cami <https://mapio.net> [Son erişim tarihi:14.11.2018]
- Anonim 2: Başdurak Cami <http://izto.org.tr> [Son erişim tarihi: 15.01.2018]
- Anonim 3: Şişli Cami <http://www.eskiistanbul.net> [Son erişim tarihi: 12.06.2006]
- Anonim 4: Kocatepe Cami yardım afişi <https://www.gzt.com> [Son erişim tarihi: 01.12.2020]
- Anonim 5: Yayla Cami <https://www.istanuldakicamiler.com> [Son erişim tarihi: 16.07.2013]
- Anonim 6: Altıntaş Cami <https://gemlikhabergazetesi.com/haber/cami-mi-ticarethane-mi-15096.html> [Son erişim tarihi:05.04.2015]
- Anonim 7: Piri Türkistan Cami <https://sadinsaatt.com> [Son erişim tarihi: 16.08.2016]
- Anonim 8: Şerefiye Cami <https://mapio.net> [Son erişim tarihi: 14.03.2020]
- Anonim 9: Sokullu Mehmet Paşa Cami Sokullu Mehmet Paşa Cami <https://www.haber7.com> [Son erişim tarihi: 18.08.2019]
- Anonim 10: Söğütlü Cami <http://www.malatyagezi.com> [Son erişim tarihi: 09.08.2016]
- Anonim 11: Eminettin Cami <https://www.ahaber.com.tr/galeri/gundem/apartman-cami> [Son erişim tarihi: 16.04.2012]
- Anonim 12: Tepecik Aksa Cami <https://www.buyukcekmece rehberi.net> [Son erişim tarihi: 05.03.2013]
- Anonim 13: Derince Yeni Merkez Cami <https://kocaelihaberdunyasi.com> [Son erişim tarihi: 19.10.2020]
- Anonim 14: Görele Cami <https://www.haberler.com/> [Son erişim tarihi:27.06.11]
- Anonim 15: Esertepe Yeni Cami <https://www.milliyet.com.tr> [Son erişim tarihi: 21.10.2016]

- Anonim 16: Kayapınar Cami <https://www.ozgurmanset.com> [Son erişim tarihi: 18.02.2020]
- Anonim 17: Yeşil Kubbe Cami <https://ilkha.com/guncel/dicle-edas-diyarbakir-da-caminin-elektrigini-kesti-129451> [Son erişim tarihi: 23.06.2020]
- Anonim 18: Solakzade Cami <http://www.zirve2000.com/cami-elektriksiz-kaldi/> [Son erişim tarihi: 15.10.2020]
- Anonim 19: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yavuz-sultan-selim-camisinin-elektrikleri-borc-nedeniyle-kesildi> [Son erişim tarihi: 15.11.2018]
- Arıkboğa, E. 2004. Yönetimde değişim süreci ve yönetişim: İstanbul Konseyi örneği. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 261 s.
- Arpacıoğlu, Ü. 2013. İslam ve Cami Mimarisinde Malzeme, Teknoloji ve Sanat Kullanımının Değerlendirilmesi, 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler, ss 401-410, 2-5 Aralık, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Atan, B. 2019. Cami tasarımı fikir yarışması 2. Kategori 1.lik ödülü <https://www.arkitera.com> [Son erişim tarihi: 14.05.2019]
- Atasoy, Z. B. Türkiye’de çağdaş cami mimarisinde eğilimler, <https://www.arkitera.com> [Son erişim tarihi: 23.12.2011]
- Aygan, H. 1998. Osmanlı Toplumunda sosyal hayat. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117: 99-109
- Bal, E. 2019. Cami tasarımı fikir yarışması 1. Kategori 1.lik ödülü <https://www.arkitera.com> [Son erişim tarihi: 09.05.2019]
- Bardakoğlu, A. 2006. Cami Projeleri İstişare Toplantısı, ss 15-20, 10-11 Temmuz, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sosyal Hizmet Vakfı, Ankara
- Baş, T., Çamır, M., Özmalda, B. (2008) Odak Grubu Çalışması, Ed. Baş, T. Ve Akturan, U., içinde: Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Bayartan, M. 2005. Osmanlı şehirlerinde bir idari birim: mahalle. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 13: 93-107
- Baykara, T. 1996. Ulu cami: Selçuk şehrinde iskânı belirleyen bir kaynak olarak. *TTK belleteni*, LX/227: 34-39
- Baykara, T. 2002. Kâza, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, ss 119-120
- Bengi Işıklar, S., Topraklı, A. Y. 2019. Kullanıcı beklentilerinin modern bir cami örneği üzerinden incelenmesi, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5(1): 49-55
- Cambaz, M. 2011. Yoncaaltı Cami <http://www.mustafacambaz.com> [Son erişim tarihi: 16.09.2011]
- Cançelik, A. 2017. Osmanlı Cami Kültüründe ve İşlevlerinde Vakfiyelerin ve Külliyyelerin Rolü: Gebze Çoban Mustafa Paşa Vakfiyesi ve Külliyesi Örneği. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri, ss. 112, 24-27 Mart, Kocaeli

- Cangül, C. 2014. Tezkireci Osman Efendi Cami
<https://www.canercangul.com/14003/tezkireci-osman-efendi-camii-ve-altinda-koprulu-hemsiresi-cesmesi-kurucesme/> [Son erişim tarihi: 05.01.2014]
- Cansever, T. 1996. ‘Osmanlı Şehri’ İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, İlke Yayınları, İstanbul, 385 s.
- Cerasi, M. M. 1999. Osmanlı Kenti, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 375 s.
- Cezar, M. 1985. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 422 s.
- Çadircı, M. 1991. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 410 s.
- Çağatay, N. 1994. Güncel Konular Üzerine Makaleler. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 400s.
- Çevik, M. 1985. Evliya Çelebi Seyahatname, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- Çöteli, M. G. 2016. İslam kentinde vakıfların ticaret bölgesinin oluşumu üzerine etkisi: hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası. *Vakıflar Dergisi*, 45: 1-20
- Dağcı, T. 2010. Kırsal kesimde görev yapan din görevlilerinin sorunları –Akşehir, Ilgın ve Doğanhisar örneği. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 143 s.
- Demir, H. 2019. Anadolu Selçuklu dönemi külliye düzenlemesinde cami ve medresede ortak avlu kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 30: 143-166
- Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020. Cami sayısı.
<https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> [Son erişim tarihi:01.06.2020]
- Duysak, N. 2000. 20. Yüzyıl Türkiye’sinde cami tasarımı ve geleneksel cami. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 106 s.
- Edmund, H. 2000. Focus Group Research Handbook, McGraw-Hill, New York, 288 p.
- Eravşar, O. 2002. Ortaçağ Anadolu Kentleri, Türkler Ansiklopedisi, Ankara c.7 ss. 333-343
- Ergenç, Ö. 1984. Osmanlı şehrindeki “mahalle”nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4 (46): 69-78
- Ergin, O.N. 1936. Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 159 s.
- Ersoy, B. 2001. Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri, 11. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-28 Ağustos, EJOS (Electronic Journal of Oriental Studies), Utrech
- Ertem, A. 2011. Osmanlı’dan günümüze vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36: 25-66
- Esen, A. K. 2011. Tek parti dönemi cami kapatma/satma uygulamaları. *Tarih ve Toplum-Yeni Yaklaşımlar* 13: 91-158
- Esin, E. 1985. Türk Kültür Tarihi İç Asya’daki Erken Safhalar, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 86 s.

- Eyice, S. 1957. Cami, Türk Ansiklopedisi, Ankara, c. IX ss. 255-279
- Eyice, S. 1989. Mimar Sinan Külliyesi. Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu ss. 169-200, 5-8 Aralık, Ankara
- Faruqi, S. 2000. Osmanlı'da Kent ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 457 s.
- Fayda, M. 1992. Bedevilik. İçinde: TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, ss 311-317
- Güç, A. 1989. Fonksiyonları açısından Hz. Peygamber döneminde mescit ve günümüze getirdiği değerler. *Diyanet İlmî Dergisi*, C (3): 27-36
- Güner A. 2007. Camiler, mescidler ve fonksiyonları. İçinde: Akyüz, V. Asr-ı Saadette İslam, Ensar Neşriyat, 1792 s.
- Gürsoy, Ç. 2019. Vakfiyelerin dilinden İstanbul'un bazı cami ve mescitleri hakkında yeni bulgular. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 90: 161-190
- Gürsoy, E. 2014. Günümüz cami mimarisinde kubbeli cami tip projeleri, *Arkeoloji ve Sanat* 146: 77-86
- Hasan, İ.H. 1985. İslam Tarihi. Çev. Yiğit, İ. Fatih Yayınevi, İstanbul, 7000 s.
- Hatipoğlu, A. Ş. 2009. Tek parti dönemi din politikaları. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 98 s.
- HB Teknik, 2017. Uludağ Üniversitesi Yeni Cami http://hbteknik.com.tr/portfolio_page/bursa-cami/ [Son erişim tarihi: 20.12.2017]
- İİKTB (Isparta İl Kültür ve Turizm Bakanlığı), 2018. Isparta Meydan <https://isparta.ktb.gov.tr> [Son erişim tarihi: 12.03.2018]
- İlçin, H. 2020. Balkan Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'daki faaliyetleri, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (1): 70-81
- İnalcık, H. 1993. Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi. Eren Yayıncılık, Ankara, 468 s.
- İnalcık, H. 2010. İstanbul: Bir İslam Şehri, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9 (0): 221-242
- Kazancı, M. 2006. Osmanlı'da halkla ilişkiler, *Selçuk İletişim* 4 (3): 5-20
- Kazıcı, Z. 1986. Tarih boyunca cami ve gördüğü hizmetler, *Diyanet Dergisi*, 22 (4): 1-10
- Kazıcı, Z. 2016. İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 544 s.
- Kilde, J.H. 2008. Sacred Power, Sacred Space: an Introduction to Christian Architecture an Worship. Oxford University Press, Oxford, 250 p.
- Kitzinger, J. 1995. Qualitative research: introducing focus groups, *British Medical Journal*, 331: 299-302

- Koçyiğit, İ. 2020. Borcu nedeniyle caminin elektriğinin kesilmesine tepki. <https://dogruhaber.com.tr/haber/609491-borcu-nedeniyele-caminin-elektriginin-kesilmesine-tepki> [Son erişim tarihi: 07.08.2019]
- Koçyiğit, T. 2013. Medine'deki uygulamalarından hareketle- Hz. Peygamber'in şehir tasavvuru hakkında bazı değerlendirmeler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31: 73-88
- Köprülü, B. 1956. Medeni kanun hükümlerine göre vakfın (tesis) meydana gelebilmesi için mevcudiyeti iktiza eden şartlarla vakıfların (tesislerin) neveleri. Tahir Taner'e Armağan, İstanbul, 673 s.
- Krueger, R.A. 1994. Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research, SAGE, London.
- Kuban, D. 1968. Anadolu-Türk Şehri: tarihi gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerinde bazı gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, 7: 53-73
- Kurt, A. ve Göler M. 2017. Anadolu'da ilk tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 (2):1107-1138
- Küçükkömürcü, B. 2005. Geleneksel Türk Osmanlı çarşı yapıları ve günümüzdeki alışveriş merkezleri üzerine bir inceleme. Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2017 s.
- Lynch, K. 2012. Kent İmgesi (Çev. İ Başaran), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- MacIntosh, J. 1981. Focus groups in distance nursing education, *Journal of Advanced Nursing*, 18 (12): 1981-1985
- Michon, J.L. 2000. Lights of Islam: Institutions, cultures, arts and spirituality in the Islamic city, Lok Virsa, Islamabad, 225 p.
- Obuz, Ö. 2017. Yakın geçmişte camilerin farklı kurumlara tahsisi ve askeri amaçla kullanımı üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6 (3): 1444-1460
- Okuyan, A. 2018. Arap Yarımadası'nda İslam öncesi dini yapı. *İlahiyat* (1): 107-137
- Onay, A. 2008. Türkiye'nin Cami Profili, Dem Yayınları, İstanbul, 310 s.
- Onay, A. 2009. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e camilerin finansmanı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18): 43-80
- Oral, M. 1993. Gelişim süreci içinde Cumhuriyet dönemi cami mimarisinin irdelenmesi-Konya örneği. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 207 s.
- Ortaylı, İ. 1977. İstanbul'un mekânsal yapısının tarihsel evrimine bir bakış. *Amme İdaresi Dergisi*, 14 (3): 87-96
- Ortaylı, İ. 1987. İmparatorluğun En Uzun Yılı, Hil Yayınevi, İstanbul, 335 s.
- Ögel, S. 1963. Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi, Türk Kültürü, c. XI ss. 37-41
- Önkol A. ve Bozkurt N. 1993. Cami, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, ss. 46-57

- Özcan, K. 2005. Orta Asya Türk kent modelleri üzerine bir deneme (VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar), *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20 (2): 251-265
- Özdemir, R. 1998. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara- Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-ekonomik Yapısı (1785-1940), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 329 s
- Özdöl, S. 2011. Çanak çömleksiz neolitik çağda Güneydoğu Anadolu’da din ve sosyal yapı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26:173-199.
- Özel, M.K. 2004. Tapınma mekânının çözümlemesinde bir metod önerisi olarak yol kurgusu ve Sinan dönemi Osmanlı şehir külliyeleri örneği. Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Öztürk, N. 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, TDV Yayınları, Ankara
- RggA Mimarlık, 2019. İki Pınar Cami modeli <http://www.arkiv.com.tr> [Son erişim tarihi: 04.10.2020]
- Schmidt, K. 2005. ‘Rituel Centers’ and the Neolithisation of Upper Mesopotamia. *Neolithics, Dialogue on the early Neolithic origin of Rituel Centers*, 2 (5):13-21
- Şahinalp, M. S. ve Günal, V. 2016. Osmanlı dönemi Anadolu şehirleri çarşı sisteminin fonksiyonel analizi, *Journal of Turkish Studies*, 11 (8): 335-360
- Türk Diyanet Vakfı, 2016. Ankara Kocatepe Cami (1967-1987), Ankara
- Turan, O. 1953. Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustatu’l-adale fi Kavâidi’s-saltana, Köprülü Armağanı, İstanbul, 533 s.
- Turan, Ö. ve İbrahimgil, M.Z. 2004. Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 557 s.
- Turgut, H. 1990. Kültür-davranış-mekan etkileşiminin saptanmasında kullanılabilecek bir yöntem. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 145 s.
- Uzunçarşılı, İ. H. 1988. Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 585 s.
- von Grunebaum G. 1961. The structure of the Muslim Town, *Journal of the American Oriental Society* 81 (2): 132-133
- Yaralov, Y. (1961) Architectural monuments in Middle Asia of the VIII.-XII. Centuries, First International Congress of Turkish Art, ss. 56-57, 19-24 Aralık, Ankara
- Yediyıldız, B. 1982 Vakıf müessesinin XVIII. asır Türk toplumundaki rolü. *Vakıflar Dergisi*, 14: 1-27
- Yediyıldız, B. 1988. Türk kültür sistemi içinde vakfın yeri. *Vakıflar Dergisi*, 20: 403-408
- Yediyıldız, B. 1989. Sinan’ın yaptığı eserlerin sosyal ve kültürel açıdan tahlili, *Vakıf Haftası Dergisi*, 6: 103-128
- Yediyıldız, B. 1996. Türk Kültür Sisteminde Vakfın Yeri, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayını, İstanbul ss. 40-47

- Yıldırım, A., Şimşek, H. 2006. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 366 s.
- Yinanç, H. M. 1944. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri Anadolu'nun Fethi, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 197 s.
- Yuca, Y. 2015. Türkiye'de geçmişten günümüze camilerin eğitim fonksiyonları. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 145 s.
- Yücekök, A. N. 1971. Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı 1946-1968. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, Ankara
- Yüksel, H. 1998. Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında vakıfların rolü (1585-1683). Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 440 s.

ÖZGEÇMİŞ

Büşra Selin KEPENEK

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi
2019-2021	Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Antalya
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi
2012-2017	Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Isparta